

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

72893

**İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNDE KONTROL ODAĞI
ve
ÖĞRENCİLERİNİN KONTROL ODAĞININ OLUŞUMUNA
ETKİLERİ**

72893

**Hazırlayan
Hadiye (Sakarya) Küçükkaragöz**

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Gülnur Bayezid**

**İZMİR
1998**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Kızım Senem ve Oğlum Selim'e.....

ÖZET

Bu çalışmada ilkokul öğretmenlerinin bireysel, mesleki ve sosyo-ekonomik bazı özellikleri ile kontrol odağı düzeyleri arasındaki ilişkiler ve öğretmenlerin iç ya da dış kontrollü olmalarının öğrencilerinin kontrol odağı düzeyi üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Çalışmanın uygulaması 1993/1994 öğretim yılında İzmir il ve ilçe merkezlerinde görev yapan 586 ilkokul öğretmeni ile 491 öğrencide yapılmıştır. Veri toplama araçları olarak Rotter iç-dış kontrol odağı ölçeği ve Nowicki- Strickland çocuklar için kontrol odağı ölçeği ile bireysel durum formları kullanılmıştır.

Kontrol odağı kavramı ikinci bölümde tanımlanarak, kavramsal açıklamalarla, ilgili araştırma ve çalışmalara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde araştırma evreni, örneklem ve veri toplama araçları ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Araştırmada izlenen işlem yolu ve verilerin analizleride bu bölümde yer almıştır. Veri analizlerinde “t” testi, tek yönlü varyans analizi ve ileri düzeyde anlamlılık testlerinden “LSD =Least Significiant Difference” testi kullanılmıştır. Buna göre elde edilen bulgular aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

1. Öğretmenlerde kontrol odağı düzeyleri cinsiyet, en uzun süre yaşanan yer, medeni durum, babanın öğrenim durumu, baba mesleği, ortaöğreniminde nerede yaşadığı, mesleğin yıpratıcılığına ilişkin değerlendirmeleri ve mesleki geleceklerine ilişkin düşüncelerine göre önemli düzeyde farklılaşmaktadır.

2. Öğretmenlerin uç boyutlarda iç ya da dış kontrollü olmaları öğrencilerinin kontrol odağının yönelimini aynı yönde etkilemektedir.

3. Araştırmada ayrıca ele alınan öğrenci kontrol odağı düzeyinin yaş, cinsiyet, kardeş sayısı ve sıralanımı, baba öğrenim durumu, baba mesleği, anne öğrenim durumu ve anne mesleğine göre önemli düzeyde farklılaştığı ortaya konmaktadır.

İncelenen diğer değişkenlerin kontrol odağı üzerinde etkili olmadığı bulunmuştur.

Araştırmadan elde edilen bilgilerin öğretmen, öğrenci yetiştirilmesi, rehberlik ve psikolojik danışma alanlarında kullanılması ve yeni araştırmalar yapılması önerilmektedir.

SUMMARY

Some individual, social and professional variables affecting the elementary school teachers' locus of control and whether the teachers' internal or external control characteristics have an impact on their students' choice of locus of control have been studied in this research.

The research was conducted on a sample of 586 primary school teachers and 491 students in Izmir and the surrounding towns. The Rotter Internal-External Locus Of Control Scale has been used to gather data about the teachers, and Nowicki-Strickland Locus Of Control Scale for the students.

In the second chapter, the terms locus of control, internal and external control have been defined, and related literature has been reviewed through theoretical explanations. In the third chapter, the population and the sample have been introduced, and explanations have been made about the measuring instruments, the methods that have been used and the data analysis techniques. T-test and LSD test, which is a high level significance test, have been used to for data analysis.

The findings can be outlined as follows:

1. The teachers' locus of control levels vary greatly depending on their sexes, their marital status, where they have lived for the longest period of time, fathers' occupation, the environments where they lived during the secondary and high school education, evaluations about the job, the values that they want their students to develop, and evaluations about their jobs' future.

2. Depending on the teacher's being extremely internally or externally controlled, the students have a tendency to develop an internal or external locus of control.

3. The students' locus of control levels vary significantly depending on such variables as age, sex, number of sisters and brothers, rank of birth, parents' occupations, and parents' education levels.

It has been suggested that the findings be made use of in teacher training, guidance and psychological counselling.

Doktora tezi olarak sunduğum,

"İlkokul Öğretmenlerinde Kontrol Odağı ve Öğrencilerinin Kontrol Odağının Oluşumundaki Rolü " adlı çalışmanın tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..... / ..... / 1998

Hadiye KÜÇÜKKARAGÖZ (SAKARYA)

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün ..... /..... / 1998 tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin ..... maddesine göre Eğitim Bilimlerinin Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Hadiye Küçükkaragöz Sakarya'nın İlkokul Öğretmenlerinde Kontrol Odağı ve Öğrencilerinin Kontrol Odağının Oluşumuna Etkileri konulu tezi incelenmiş ve aday ..16.10.3. / 1998 tarihinde saat 10:45' '.. jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezinin savunmasından sonra ....6.0..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..başarılı.....olduğuna oy b.r.k.s.i..... ile karar verildi.

BAŞKAN

Doç. Dr. Ferdo AYŞAN

Ferdo Ayşan

ÜYE

Doç. Dr. Binnur Yeşilyaprak

Binnur Yeşilyaprak

ÜYE

Y. Doç. Dr. Gülşen Bayezid

Gülşen Bayezid

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, çoğu zaman farkında olmadan verdiğimiz kararların ve davranışlarımızın kaynağını oluşturan kişilik özelliklerinden kontrol odağı insan kaynağının niteliği ve yetiştirilmesinde etkili bir öge olan öğretmenlerle ilgili olarak incelenmektedir. Kontrol odağı, kişinin kendisini etkileyen olayları kendi yetenek ve özelliklerinin sonuçları ya da kader, şans, talih, başa çıkılmaz bir çevre, güçlü diğer insanlar gibi kendi dışındaki güçlerin işi olarak algılaması ile ilgili genelleşmiş beklentileridir. Başına gelenleri ve geleceğini kendi kontrolünde algılayan kişiler iç, kendi kontrolleri dışında algılayan kişilerse dış kontrollü olarak tanımlanmaktadır. Yetiştirilen insan gücünün demokrasiyi benimsemiş ve onu yeniden üretebilen bireyler olması bu kişilerin kendi kaderlerinin belirleyicilerinin kendilerinin olduğunu benimsemeleri ile mümkündür. İç kontrolle bağlantılı olan bu özellik eğitim ortamında ve öğrenme sürecinde öğretmen kişiliğinin bir boyutu olarak öğrenci üzerinde etkili olacaktır. Bu araştırma ile “Kontrol odağı” ilkökul öğretmenleri örneğinde ve öğrencilerine etkileri boyutunda ele alınarak incelenmektedir. Çalışmanın öğretmen seçimi ve yetiştirilmesinde, psikolojik danışma ve rehberlik alanında işe yarayacağı umulmaktadır.

Bu araştırmanın yapılmasında maddi katkı sağlayan Dokuz Eylül Üniversitesi Araştırma Fon Saymanlığına, bilgi toplama aracının oluşturulmasındaki katkıları kadar, araştırmadaki yöntem bilim ile ilgili sorunlarda değerli görüşleri ile yol gösteren Prof.Dr. İbrahim Armağan'a, bilgi toplama aracı ve araştırma örneğinin seçiminde yardımcı olan Yard.Doç. Dr. Mustafa Metin'e, araştırma kaynaklarına ulaşabilmem ve seçiminde yardımcı olan, paylaşımcı örnek bilim insanları Yard.Doç.Dr. İhsan Dağ, Doç.Dr. Fidan Korkut ve Doç.Dr. Binnur Yeşilyaprak'a, bölümümüz öğretim üyelerinden, değerli hocam Prof.Dr. Kamile Ün Açıkgöz'e, çalışmanın son aşamasında tanıştığım, desteğini unutmuyacağım Prof. Dr. Reşide Kabadayı'ya, Buca Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümünün öğretim elemanlarına, Öğr. Gör. Yaşar Yavuz ve Dr. İmran Dora'ya bilgisayar yazımı ile ilgili katkıları, Arş. Görevlisi arkadaşarımdan Abbas Türnüklü'ye bilimsel katkıları ve yardımları,

Öğr.Gör.Uğur Altunay, Murat Ellez ve Hülya Hamurcuya yardımları ve sürekli destekleri, uygulama yaptığım okulların değerli eğitimcilerine ve öğrencilerine yardımları için teşekkür ederim.

Verilerin değerlendirilmesinde yardımcı olan Timur Köse'ye ve veri değerlendirmenin yanı sıra araştırma raporunun yazılmasında zaman ve emeğini esirgemeyen Özgür Devrim Aydınöz'e teşekkür ederken, Lisans öğrenimim sırasında akademik çalışmayı sevdiiren hocalarım Prof. Dr. Beril Tufan, Prof. Dr. Gönül Erkan, Prof. Dr. İlber Ortaylı, Prof. Dr. Işıl Bulut'u, Yüksek lisans ve doktora hocalarımdan Prof. Dr. Şefik Uysal'ı özellikle hatırlıyor ve teşekkür ediyorum. Türkiye ve ABD'deki çalışmalarında destek olan bütün arkadaşlarıma, dostlarım Aynur İskender, Sedat Akın ve Asuman İpçi'ye teşekkürlerimi sunarım.

Çalışma süreci boyunca her zaman yanımda hissettiğim, çalışmamın anlam kazanmasında, olay ve ilişkileri derinliğine inceleyerek bilimsel tutum kazanmama yardımcı olan, ödenemez derecede borçlu olduğum doktora tez danışmanım Sayın Yard. Doç. Dr. Gülnur Bayezid'e teşekkür ederken yetersiz kaldığımı biliyorum.

Varlığımı borçlu olduğum aileme, gösterdikleri ilgi, sonsuz sevgi, sabır ve anlayışla çalışmamın tamamlanmasındaki görünmeyen desteğim, eşim Mehmet Önder Küçükkaragöz'e ve çocuklarım Senem ve Selim'e sevgiyle teşekkür ederim.

Şubat 1998

Hadiye Sakarya Küçükkaragöz

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

YÖK TEZ VERİ GİRİŞ FORMU.....	I
ÖZET.....	II
SUMMARY.....	III
YEMİN.....	IV
TUTANAK.....	V
ÖNSÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	XI

BÖLÜM I

Problem Durumu.....	1
Araştırmanın Amacı.....	5
Problem.....	7
Alt problemler.....	7
Araştırmanın Önemi.....	11
Sayıtlar.....	13
Sınırlılıklar.....	14
Kavramlar ve Tanımlar.....	15
Kısaltmalar.....	17

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR : KURAMSAL AÇIKLAMA VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	18
Beklenti-Değer Kuramları	18
Sosyal Öğrenme Kuramı ve Kontrol Odağı.....	19
Sosyal Öğrenme Kuramı.....	19
Sosyal Öğrenme Kuramında Davranışın Oluşumunu Etkileyen Faktörler.....	20
Kontrol Odağı İnancı.....	25

Yükleme Kuramları.....	27
Fritz Heider'in Sağduyu Psikolojisi.....	27
Harold Kelley'in Nedensel Yükleme Kuramı.....	29
Yükleme Kuramı İle Kontrol Odağı İlişkisi.....	31
Öğrenilmiş Çaresizlik ve Kontrol Odağı İlişkisi.....	33
KONTROL ODAĞI ve İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	34
Kişilikte İç Kontrole Karşı Dış kontrolün Etkileri ile İlgili Araştırmalar.....	34
Kontrol Odağının Oluşumu İle İlgili Çalışmalar.....	36
Kontrol Odağının Diğer Değişkenlerle İlişkilerini Açıklamaya Yönelik Çalışmalar.....	38
Kontrol Odağı ve Öğretmenlerle Yapılan Çalışmalar.....	40
Kontrol Odağı ve Temel Eğitim Öğrencileri İle Yapılan Araştırmalar.....	43
Diğer Öğrencilerle Yapılan Kontrol Odağı ile İlgili Çalışmalar.....	52
Türkiye'de Yapılan Araştırmalar.....	56
BÖLÜM III	
YÖNTEM.....	64
Evren ve Örneklem.....	64
Verilerin Toplanması.....	69
Ölçeklerin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları.....	69
BÖLÜM IV	
BULGULAR ve YORUM.....	78
Öğretmenlerin Temel Bireysel Özellikleri, Mesleki ve Sosyo-Ekonomik Durumları ve Kontrol Odağı Düzeyleri	78
Öğretmenlerin Temel Bireysel Özellikleri ve Kontrol Odağı Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	78
Öğretmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumları ve Kontrol Odağı Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	101
Öğretmenlerin Eğitim Durumları, Öğrenimleri Sırasındaki Barınma Koşulları, Hizmet süreleri ve Kontrol Odağı Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	107

Öğretmenlerin, Öğretmenlik Mesleğinin Yapısına, Uygulamasına, Öğretmenin Niteliği ve Etkisine İlişkin Görüşleri ve Kontrol Odağı Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	124
Öğretmenlerin Uç Boyutlarda İç ya da Dış Kontrollü Oluşlarına Göre Öğrencilerinin Kontrol Odağı Düzeyleri İle İlgili Alt Problemlere İlişkin Bulgular	124
Öğretmenlerin İç ya da Dış Kontrollü Oluşlarına Göre Seçilen Öğrencilerin Bazı Bireysel Özellikleri ve Kontrol Odağı Düzeylerine ilişkin Bulgular.....	131

BÖLÜM V

SONUÇ ve ÖNERİLER.....	151
KAYNAKÇA.....	157
EKLER.....	176

TABLULAR LİSTESİ

Tablo No.	Tablo Adı	Sayfa
Tablo-1	Evren ve Örneklemdeki Öğretmen Dağılımı.....	65
Tablo-2	Okulların Bulunduğu Semtlerin Sosyo Ekonomik Düzeylerine Göre Öğretmen Sayıları.....	67
Tablo-3	Öğrenci Örneklemindeki Dağılımlar.....	68
Tablo-4	Öğretmenlerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımları.....	79
Tablo-5	Cinsiyete Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss)	79
Tablo-6	Cinsiyete Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları.....	80
Tablo-7	Öğretmenlerin Yaşlarına Göre Dağılımları	81
Tablo-8	Yaşa Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	81
Tablo-9	Yaşa Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları	82
Tablo-10	Öğretmenlerin Medeni Durumlarına Göre Dağılımları.....	83
Tablo-11	Medeni Durumlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	83
Tablo-12	Medeni Durumlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları.....	84
Tablo-13	Öğretmenlerin En Uzun Süre Yaşadıkları Yere Göre Dağılımları.....	84
Tablo-14	En Uzun Süre Yaşanılan Yere Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss)	85
Tablo-15	En Uzun Süre Yaşanılan Yere Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi sonuçları.....	85
Tablo-16	Öğretmenlerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları	86
Tablo-17	Babanın Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	87

Tablo-18 Babanın Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları.....	87
Tablo-19 Öğretmenlerin Annelerinin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları.....	88
Tablo-20 Annenin Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	89
Tablo-21 Annenin Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları.....	89
Tablo-22 Öğretmenlerin Baba ve Annenin Mesleğine Göre Dağılımları.....	90
Tablo-23 Babanın Mesleğine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	91
Tablo-24 Babanın Mesleğine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları.....	91
Tablo-25 Annenin Mesleğine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	92
Tablo-26 Annenin Mesleğine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları.....	92
Tablo-27 Kardeş Sayısına Göre Dağılımları.....	93
Tablo-28 Kardeş Sayısına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	93
Tablo-29 Kardeş Sayısına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları.....	94
Tablo-30 Kardeş Sıralanımına Göre Dağılımları.....	95
Tablo-31 Kardeş Sıralanımına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	95
Tablo-32 Kardeş Sıralanımına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	96
Tablo-33 Aylık Toplam Gelire Göre Dağılımları.....	97
Tablo-34 Aylık Toplam Gelire Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	97
Tablo-35 Aylık Toplam Gelire Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	97

Tablo-36 Yaşanılan Sektin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Dağılımları.....	98
Tablo-37 Yaşanılan Sektin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	98
Tablo-38 Yaşanılan Sektin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	99
Tablo-39 Kendi Ekonomik Durumlarını Algılamalarına Göre Dağılımları.....	99
Tablo-40 Kendi Ekonomik Durumlarını Algılamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss)	100
Tablo-41 Kendi Ekonomik Durumunu Algılamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi.....	100
Tablo-42 Mezun Olunan Orta Öğretim Kurumuna Göre Dağılımları.....	101
Tablo-43 Mezun Olunan Orta öğretim Kurumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	102
Tablo-44 Mezun Olunan Orta öğretim Kurumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	102
Tablo-45 Ortaöğrenimi Sırasında Ailesinin Yanında, Yurttta ya da Yalnız Yaşamasına Göre Dağılımları.....	103
Tablo-46 Ortaöğrenimi Sırasında Ailesinin Yanında, Yurttta ya da Yalnız Yaşamasına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	103
Tablo-47 Ortaöğrenimi Sırasında Ailesinin Yanında, Yurttta ya da Yalnız Yaşamasına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	104
Tablo-48 En Son Bitirilen Eğitim Kurumlarına Göre Dağılımları.....	104
Tablo-49 En Son Bitirilen Eğitim Kurumlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	105
Tablo-50 En Son Bitirilen Öğrenim Kurumlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları	105
Tablo-51 Meslekteki Hizmet Süresine Göre Dağılımları.....	106
Tablo-52 Meslekteki Hizmet Süresine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	106

Tablo-53 Meslekteki Hizmet Sürelerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	107
Tablo-54 İyi Bir Öğretmende Bulunması Gereken Niteliklere Göre Dağılımları.....	108
Tablo-55 İyi Bir Öğretmende Bulunması Gereken Niteliklere Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)	109
Tablo-56 İyi Bir Öğretmende Bulunması Gereken Niteliklere Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	109
Tablo-57 Öğretmenlerin, Daha İyi Bir Öğretmen Olmayı Engelleyen En Önemli Etkene İlişkin Görüşlerine Göre Dağılımları.....	110
Tablo-58 Öğretmenlerin, Daha İyi Bir Öğretmen Olmayı Engelleyen En Önemli Etkene İlişkin Görüşlerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)	110
Tablo-59 Öğretmenlerin Daha İyi Bir Öğretmen Olmayı Engelleyen En Önemli Etkene İlişkin Görüşlerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	111
Tablo-60 Öğretmenlerin Öğrencilerine Kazandırmak İstedikleri Değerlere Göre Dağılımları.....	112
Tablo-61 Öğretmenlerin Öğrencilerine Kazandırmak İstedikleri Değerlere Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)	112
Tablo-62 Öğretmenlerin Öğrencilerine Kazandırmak İstedikleri Değerlere Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	113
Tablo-63 Öğretmenlerin Öğrencileri Üzerindeki Kişilik Özelliklerinin Etkilerini Algılamalarına Göre Dağılımları.....	114
Tablo-64 Öğretmenlerin Öğrencileri Üzerindeki Kişilik Özelliklerinin Etkilerini Algılamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)	114
Tablo-65 Öğretmenlerin Öğrencileri Üzerindeki Kişilik Özelliklerinin Etkilerini Algılamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	115

Tablo-66 Öğretmenlerin Öğretimde En Sık Kullandığı Yönteme Göre Dağılımları	116
Tablo-67 Öğretmenlerin Öğretimde En Sık Kullandığı Yönteme Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)	117
Tablo-68 Öğretmenlerin Öğretimde En Sık Kullandığı Yönteme Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	117
Tablo-69 Öğretmenlerin Sınıf İçi Disiplin Anlayışlarını Tanımlamalarına Göre Dağılımları	118
Tablo-70 Öğretmenlerin Sınıf İçi Disiplin Anlayışlarını Tanımlamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)	119
Tablo-71 Öğretmenlerin Sınıf İçi Disiplin Anlayışlarını Tanımlamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	119
Tablo-72 Öğretmenlerin Öğretmenlerin Mesleğin Yıpratıcılığına İlişkin Değerlendirmesine Göre Dağılımları	120
Tablo-73 Öğretmenlerin Mesleğin Yıpratıcılığına İlişkin Değerlendirmesine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	120
Tablo-74 Öğretmenlerin Mesleğin Yıpratıcılığına İlişkin Değerlendirmesine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	121
Tablo-75 Öğretmenlerin Mesleki Geleceklerine İlişkin Düşüncelerine Göre Dağılımları	122
Tablo-76 Öğretmenlerin Mesleki Geleceklerine İlişkin Düşüncelerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	122
Tablo-77 Öğretmenlerin Mesleki Geleceklerine İlişkin Düşüncelerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	123
Tablo-78 Öğretmenlerin Öğretim Yapılan Sınıftaki Görev Sürelerine Göre Dağılımları	124
Tablo-79 Öğretmenlerin İç Kontrolden Dış Kontrole Aldıkları Puanlara Göre Dağılımları	125
Tablo-80 Öğrencilerin NSÇİKOÖ'den İç Kontrolden Dış Kontrole Aldıkları Puanlara Göre Dağılımları	126
Tablo-81 Öğrencilerin Öğretmenlerinin İç ve Dış Kontrollü Olmalarına Göre Dağılımları	126

Tablo-82 Öğrencilerin Öğretmenlerinin İç ve Dış Kontrollü Olmalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss) Ortalamalar Arası Farka İlişkin t Değerleri	127
Tablo-83 Öğrencilerin Öğretmenlerinin İç ve Dış Kontrollü Olmalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	127
Tablo-84 Öğretmenlerinin Kontrol Odağı Puanlarına Göre Öğrencilerin Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	128
Tablo-85 Öğretmenlerinin Kontrol Odağı Puanlarına Göre Öğrencilerin Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	130
Tablo-86 Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımları	132
Tablo-87 Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	132
Tablo-88 Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	133
Tablo-89 Öğrencilerin Yaşlarına Göre Dağılımları	134
Tablo-90 Öğrencilerin Yaşlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	135
Tablo-91 Öğrencilerin Yaşlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	135
Tablo-92 Öğrencilerin Kardeş Sayılarına Göre Dağılımları	136
Tablo-93 Öğrencilerin Kardeş Sayılarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	137
Tablo-94 Öğrencilerin Kardeş Sayılarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	137
Tablo-95 Öğrencilerin Kardeş Sırlanımına Göre Dağılımları	138
Tablo-96 Öğrencilerin Kardeş Sırlanımına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	138
Tablo-97 Öğrencilerin Kardeş Sayılarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	139
Tablo-98 Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumuna Göre Dağılımları	140

Tablo-99 Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	141
Tablo-100 Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	141
Tablo-101 Öğrencilerin Babalarının Mesleklerine Göre Dağılımları	142
Tablo-102 Öğrencilerin Babalarının Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	143
Tablo-103 Öğrencilerin Babalarının Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	143
Tablo-104 Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumuna Göre Dağılımları	144
Tablo-105 Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	145
Tablo-106 Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	145
Tablo-107 Öğrencilerin Annelerinin Mesleklerine Göre Dağılımları	147
Tablo-108 Öğrencilerin Annelerinin Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	147
Tablo-109 Öğrencilerin Annelerinin Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	148
Tablo-110 Öğrencilerin Kendilerine Ait Odaları Olup Olmamasına Göre Dağılımları.....	149
Tablo-111 Öğrencilerin Kendilerine Ait Odaları Olup Olmamasına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	150
Tablo-112 Öğrencilerin Kendilerine Ait Odaları Olup Olmamasına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	150

Tablo-96 Öğrencilerin Kardeş Sırlanımına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	138
Tablo-97 Öğrencilerin Kardeş Sayılarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	139
Tablo-98 Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumuna Göre Dağılımları	140
Tablo-99 Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	141
Tablo-100 Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	141
Tablo-101 Öğrencilerin Babalarının Mesleklerine Göre Dağılımları	142
Tablo-102 Öğrencilerin Babalarının Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	143
Tablo-103 Öğrencilerin Babalarının Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	143
Tablo-104 Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumuna Göre Dağılımları	144
Tablo-105 Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	145
Tablo-106 Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	145
Tablo-107 Öğrencilerin Annelerinin Mesleklerine Göre Dağılımları	147
Tablo-108 Öğrencilerin Annelerinin Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	147
Tablo-109 Öğrencilerin Annelerinin Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	148
Tablo-110 Öğrencilerin Kendilerine Ait Odaları Olup Olmamasına Göre Dağılımları.....	149
Tablo-111 Öğrencilerin Kendilerine Ait Odaları Olup Olmamasına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss).....	150
Tablo-112 Öğrencilerin Kendilerine Ait Odaları Olup Olmamasına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları.....	150

“Ya içimizdeki erdem, kötü talih oklarına hedef olmasına izin vermek ya da sorunlar denizine karşı koyup son vermek”*

BÖLÜM I

Bu bölümde araştırmanın temelini oluşturan problem durumu ve alt problemleri belirtilmekte, araştırmanın taşıdığı önem vurgulanmakta, temel sayıtlar, araştırmanın sınırlılıkları, gerekçesi ve önemi ele alınarak, araştırmayla ilgili bazı terim ve kavramların açıklanması, tanımlanması yapılmaktadır.

Problem Durumu

Sosyal bir varlık olan insan zamanının büyük bir bölümünü diğer insanlarla etkileşerek geçirir. Günlük konuşmalarda bazen kendimiz bazende başkaları için sıkça kullandığımız insanların davranışları ile ilgili “ne kadar çalışsam da bu sınav çok zor” ya da “eğer çalışırsam işimi zamanında yetiştirebilirim” gibi konuşmalara ve buna bağlı olarak yapılan davranışların dayandığı “Kontrol Odağı” kavramı nedir? Kontrol odağı insanları başlarına gelenler ve gelecekleri ile ilgili olarak çaba harcamaya ya da birşey yapmaksızın beklemeye yönelten, bireyin yaşam olayları karşısında başvurduğu bir kişilik özelliğidir. Bu kavram ilk kez Rotter (1954) tarafından Sosyal Öğrenme Kuramı içinde yapılandırılarak ortaya konmuştur. Bireyin göstereceği davranışların ve davranış sınırlarının temellendiği bu özelliğin 1950’li yıllardan bu yana psikolojinin konusu olduğu bilinmektedir (Rotter, 1966; 1972).

12 yıl boyunca yaptığı çalışmalar sonucu Rotter (1971) öğrenci gösterilerinin, öğrencilerin düzene karşı fikirlerinden kaynaklandığı görüşünden kuşku duymaya başlamıştır. Öğrenciler, içinde yaşadıkları düzenin son derece karışık olduğu ve güçlü kişiler tarafından kontrol edildiğini, bu durumu değiştirmeye kendi güçlerinin ve çabalarının yetmeyeceğini zaten hissetmektedirler. Rotter’a göre öğrencilerin başkaldırısı asıl bu duygudan kaynaklanan güvenmişliğin ve saldırganlığın bir ifadesidir. Öğrencilerin düzene karşı çıkarak gösteri yapmalarına işte bu duyguları neden olmaktadır.

---

¹ * Rotter (1971:37)

Bu öğrenme nasıl oluşmaktadır? Düzeni değiştiremeyeceğini hissettiği halde öğrenciler protesto gösterilerine neden katılır ve düzene karşı çıkarlar? Rotter bu soruyu öğrenme ile ilgili kuram ve kuralları yeniden ele alıp inceleyerek cevaplamaktadır. Rotter ve meslektaşlarınca geliştirilen sosyal öğrenme kuramında öncelikle öğrenmenin genel kurallarının insan ve hayvanlarda geçerliliği tartışılmaktadır. Bu kurama göre, ödüllendirilen bir davranışı güçlendiren, o davranışın gelecekte ödüllendirileceği beklentisidir. Ancak bu beklenti her davranışı güçlendirmeyecektir. Hayvanlarda ödül beklentisi, öncelikle ödüllerin sıklığı ve gücünün bir fonksiyonudur. İnsanlarda ise ödülün sıklığının ve gücünün yanı sıra, kendi yaşantılarımız ya da başkalarından edindiğimiz birçok değişik deneyimlerden genelleştirdiğimiz bilgiler ve durumların nedenselliğine ilişkin algılayışımız ödül beklentisini etkileyen diğer etkenlerdir.

Hayvan öğrenmesindeki en yaygın kurallardan biri, ödüllendirilen bir davranışın tekrarlandığı, cezalandırmada ise davranışın tekrarlanma eğiliminde olmadığıdır. Bu durum ödül ve cezanın davranış üzerinde doğrudan etkili olduğunu gösterir. Fakat, insan davranışlarının bazılarını açıklamada bu formülün yetersiz ve basit kaldığı görülür. Örneğin bir köpek bacağını kaldırdığında bir kemik fırlatılırsa, kemik fırlatılmasa da benzer durumlarda yaptığından daha sık bacağını kaldırmaya başlayacaktır. İnsanlar ise aynı olayda bile farklı tepki gösterebilirler. Saçını düzeltirken kaldırırda para bulan biri o kaldırırmdan her geçişinde saçını düzeltme eğiliminde olmayacaktır. Rotter bu durumu en azından kuramlarını biçimlendirmeye başlamış insanlarda öğrenmede en önemli faktörün yalnızca ödül ve cezanın sıklığı ve gücü olmadığı, en azından bunun kadar, kişinin, davranışının bu ödül ve cezayı ortaya çıkardığına ilişkin inancının varlığı ile açıklamaktadır. Bu inancın varlığı bir örnekle açıklanabilir: Eski bir kabuk (denizkabuğu) oyununu düşünelim. Üç kabuktan birinin altına bir bezelye koyarak onların yerini el çabukluğu ile değiştirdiğimizi farzedelim. Tüm algısal yetenekleri kullanarak el hareketlerini dikkatle izleyen oyuncularından biri bezelyenin hangi kabuğun altında olduğunu söyler. Eğer seçimi doğru ise oyun tekrarlandığında benzer el hareketleri büyük bir olasılıkla oyuncunun aynı kabuğu seçmesine neden olacaktır. Bu olay basit bir tepkinin ödüllendirilmesi olarak görülebilir. Fakat oyun oyuncu arkası dönükken kabukların yeri değiştirilerek oynandığında, oyuncunun seçimi doğru olsa bile ikinci

denemede aynı kabuğu seçmesi zordur. Çünkü sonuç onun kontrolünün ötesinde, sadece şansa bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Rotter, 1971).

Bu konuda yapılan başka bir çalışmada Phares (1957) şansa dayalı öğrenme ile beceriye dayalı öğrenme arasındaki farklılıkları laboratuvar ortamında incelemiştir. Bu deney için her deneğe -tonlarının çok benzer olması nedeniyle birbirinden ayırt edebilmenin çok zor olduğu- küçük gri renkli bir kart vererek 10 standart karttan, elindeki ile tamamen aynı tonda olan birini seçmesini istemiştir. Denekler iki gruba ayrılmış, gruplardan birindeki deneklere bu eşlemeyi yapabilmek için büyük bir beceri gerektiği ve bazı kişilerin bunu başarabildiği anlatılırken, diğer gruptakilere bu işin çok zor olduğu ve başarmanın sadece şansa bağlı olduğu açıklandı. Phares deneyden önce hangi denemenin doğru hangisinin yanlış olduğuna rastgele karar vererek, herkes için eşit bir şema çıkarmıştır. İşin zorluğundan dolayı denekler bu kararları sorgulamaksızın kabul etmişlerdir. Phares, her bir deneğe bir küme kart vermiş ve her deneme öncesinde başarı beklentilerinin ölçüsü olarak bahse girip girmemelerini almıştır. Her test öncesi deneklerden her denemenin doğruluğuna ilişkin hata yapmama konusunda iddiaya girmesini istemiştir. Başarının kendi yeteneklerine bağlı olduğunu düşünen denekler başardıkça bahse girme sayıları artmış, başaramadıkça bu sayı azalmıştır. Bu sonuç tıpkı pekiştirmeyle öğrenme kuramında olduğu gibidir. Bu kurama görede iddianın başarıda artması, başarısızlıkta azalması beklenmekteydi. Fakat doğru eşlemenin şansa bağlı olduğunu düşünenler, farklı tepki göstermişlerdir. Gerçekte bunların bir çoğunun 'Kumarbaz Yanılgısı' denilen başaramadıkça bahse girme düzeyleri artmış, başardıkça azalmıştır. Çünkü bizim kendi davranışlarımızın, ödül ve cezayı getireceğine ya da ödül ve cezanın davranıştan bağımsız olduğuna ilişkin inançlarımız davranışı belirlemektedir. Phares böylece, öğrenmenin geleneksel kurallarının, bazı insan davranışlarını açıklamada yetersiz kaldığını ortaya koymuştur (Rotter, 1971). Tüm bu deneyler ve yapılan araştırmalar sonucunda sosyal öğrenme kuramına göre bireyin, davranışlarının sonuçlarının ne olacağına ilişkin olarak genellenmiş bir beklenti geliştirdiği belirtilmektedir. Rotter'ın "Kontrol Odağı" olarak tanımladığı bu kavram ilişkili olduğu diğer kuramlarda da "beklenti"ye bağlı olarak açıklanmaktadır.

Beklentinin oluşumu ve kontrol odağı ile ilgili süreç araştırmanın kuramsal kısmında detaylı olarak açıklanmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde bireyin yaşam sorunlarında başvurduğu çözüm yöntemleri ve genel olarak davranışlarının kontrol odağının yapısına bağlı olarak değişebildiğini belirtmek araştırmanın gerekçesi bakımından önem taşımaktadır. Davranışlarını genellikle kendi kontrollerinde olan güçlere bağlayan bireyler iç, kendi kontrolleri dışındaki-şans, kader, kısmet, güçlü diğerleri gibi-güçlere bağlayan kişiler ise dış kontrollü olarak tanımlanmaktadır (Rotter, 1966; 1972; 1989). Bu konuda yapılan çalışmalar iç kontrollü olmanın yeterlilik, sorumluluk alma, mücadelecilik, başarı gibi olumlu, dış kontrollü olmanın ise psikopatoloji, uyum, sorunlar karşısında başkalarından çözüm bekleme ve başkalarına güvenme gibi olumsuz özelliklerle ilişkili olduğunu göstermektedir (Seeman-Evans, 1962; Seeman,1967; Rotter, 1972; 1991; Lefcourt, 1972; 1976; 1991; Strickland, 1978; Dağ, 1990; Aysan, 1994). Kontrol odağının diğer temel kişilik özellikleri gibi uzun bir sürede kazanılarak kişiliğe yerleştiği bilinmektedir Kişiliğin kazanılması peşpeşe sıralanan ve birbirini etkileyen özdeşleşmelerin bütünleşmesi sürecidir. Erikson (1968) kimliği birbiri peşisıra yapılmış ve eskiyerek terkedilmiş özdeşleşmelerin ürünü olarak ifade eder (Öztürk, 1985). Bu özdeşleşme sürecinde, birey doğduğu andan itibaren karşılaştığı diğer insanlarla etkileşim içindedir. Bireyin içinde bulunduğu toplumsal ilişki kalıpları kimliği yönlendirir ve özelliklerini belirler (Erikson, 1968). Wrightsman (1974)'a göre çocuğun davranışları diğer insanların davranışlarının gözlenmesine bağlıdır (Akt: Küçükkaragöz, 1992). Birey psiko-sosyal gelişim süreci içinde çocukluktan başlayarak hangi davranışının hangi sonuçları doğuracağını ve hangi davranışlarının kendi davranışlarından kaynaklanırken, hangilerinin kaynaklanmadığına ilişkin tutarlı beklentiler geliştirir (Yeşilyaprak, 1988). Kontrol odağını oluşturan beklentiler sürecinde kişiliğin biçimlendiği ve yeterlilik duygusunun geliştiği önemli özdeşim dönemlerinden biri olan, ilkökul döneminin (Jersild, 1978; Yörükoğlu, 1986; Seifert, 1991) bu süreç üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

Eğitim sistemi içinde etkin bir öge olan ilkökul öğretmenin kişilik özellikleri, model etkisi ile öğrencilerini de etkileyecektir. İlkokul dönemindeki çocuk, öğretmeni bütün bilginin kaynağı olarak görür ve onun davranışını taklit eder (Bayezid; 1986). Öğretmenler sınıfta değerlendirme yapan, disiplin sağlayan ve sosyal model rolleri ile çok

önemli etkiye sahiptirler (Hetherington-Parke, 1987). Sears öğretmenin öğrenciye yönelik olumlu tutumu ile öğrenci yaratıcılığı arasında olumlu ilişki ifade etmektedir (Hamacek, 1972: 3). Freud'a göre öğretmen çocuğun benlik ideali olabilecek, çocuk bu ideal benlik modeli ile özdeşleşmek isteyecektir (Bayezid, 1986). Küçükahmet (1983) öğretmen kişiliğindeki sevecenlik, başkasına değer verme, kontrol odağı gibi bir çok özelliğin öğrenci üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir (Akt: Açıkgöz-Ün, 1996).

İlkokul dönemi yeterlilik duygusunun geliştiği önemli dönemlerden biridir (Seifert, 1991). Kontrol odağında dıştan içe doğru bir değişme genellikle kişisel yeterlilik ve etkililik duygularını güçlendiren koşul ve olayların bir sonucu olarak gerçekleşebilmektedir (Başal; 1983: 15). İç kontrollü öğretmenin sınıf içinde demokratik tutum göstermesi, öğrencilerine şekillendirilecek değil kendilerini şekillendirecek bireyler olarak bakması beklenmektedir. Sınıf çatışmalarının çözümünde karar verici değil yol göstericidir. Özdeşleşme kuramında vurgulandığı gibi birey sevgi gösteren ve güçlü olan kişiyi model alır . Öğretmen aynı zamanda sınıf içinde lideri ve gücü temsil ederek her iki rolü birden oynar (Bayezid, 1997). İç kontrol bireyde ruh sağlığı, bağımsızlık, yeterlilik, mücadelelilik, yaratıcı düşünme, sorgulama, başarı için çaba gösterme gibi kişilik özellikleri ile olumlu ilişkili bir boyuttur (Yeşilyaprak, 1988; Dağ, 1990; Lefcourt, 1991). Böyle bir öğretmenle yetişen öğrenci bu tarzı model alır ve ilişkilerine benzer hassasiyeti göstermesi beklenir. O halde öğretmenin bu kişilik boyutunun hem öğrenme hem de öğretme sürecinde çocuğun kişiliğinin oluşumuna etkili olması beklenir.

Bu nedenle yoğun bir etkileşim ortamı olan sınıfta öğretmen kontrol odağının kişilik özelliği olarak öğrencilerin kontrol odağı üzerindeki etkileri araştırılmaya değer bulunmuştur. Ayrıca kontrol odağı boyutu ile ilişkili olabileceği düşünülen bazı psiko-sosyal değişkenler de incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Kontrol odağı, yapılandırılarak kullanıldığı 1950'lerden bu güne ülkemiz literatüründe kuramsal ve ampirik olarak üzerinde son bir kaç yıl öncesine kadar az durulan bir konu olmuştur. Kişisel ve göreceli olarak sürekli bir özellik olduğu bilinen

kontrol odağı inancının (Findley ve Cooper, 1983: 419; Yeşilyaprak,1988) iç ya da dış kontrole doğru yönelmesi, bireyin davranışlarını olumlu ya da olumsuz olarak etkileyen bir etken olmaktadır. Öncelikle kavram literatür bilgileri ışığında ele alınarak iç-dış kontrol odağı inancı ve bu inanca sahip bireylerin özelliklerinin öğretmen ve öğrencilerle ilgili olarak incelenmesi ve ortaya konması amaçlanmıştır. Bu anlamda öğretmen öğrenci etkileşiminin kontrol odağı oluşumunda olabilecek etkenlerden biri olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

İç kontrollü kişiler davranışlarının sonuçları ve başlarına gelenlerle ilgili olarak kişisel sorumluluk hissederler. Davranışlarının sonuçlarının kendi kontrollerindeki güç ve odaklarca belirlendiğini belirtmektedirler. Dış kontrollüler ise davranışlarının sonuçlarının ve başlarına gelenlerin kendi dışlarındaki güçlerce belirlendiğine inanırlar. Yapılan çalışmalar dış kontrol boyutunun psikopatoloji ile bağlantısını göstermektedir. (Rotter, 1966, 1971; Findley ve Cooper, 1983: 419; Dağ, 19' 0). Bu çalışmada genel anlamda yukardaki şekilde tanımlanan kontrol odağının aşağıda belirtilen konularda incelenmesi amaçlanmaktadır;

1) İlkokul çağı çocuğun kişiliğinin oluşumunda temel özelliklerin edinildiği bir dönemdir. Öğretmen sınıf içi yoğun etkileşimlerin hem odağı hem de düzenleyicisi olarak kendi kişiliği ve sosyal yetenekleri ile öğrencilerinin sosyal yetenekleri ve kişiliğinin gelişimine etki eden önemli bir model etkindir. Bu bakımdan öğretmen kontrol odağı boyutunun, öğrencisinin kontrol odağının oluşumuna etkilerinin incelenerek öğretmenin iç ya da dış kontrollü oluşuna göre öğrencinin kontrol odağı yöneliminin farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2) İlkokul öğretmenlerinde kontrol odağı düzeyinin, kontrol odağına etki edebileceği düşünülen yaş, cinsiyet, en uzun süre yaşanan yer, medeni durum, anne ve babanın öğrenim durumu, anne-baba meslekleri, kardeş sayısı ve kaçınıcı çocuk olduğu, yaşanan semtin sosyo-ekonomik düzeyi, aylık toplam gelir, öğretmenin ailesinin ekonomik durumunu algılaması, bitirilen lise türü, orta öğretimi sırasında yaşam koşulları, meslek deneyimi, mesleğin yıpratıcılığına ilişkin değerlendirme, daha iyi bir öğretmen olmasını engelleyen etmenler ,etkili bir öğretmende bulunması gerektiğini düşündüğü

nitelikler, öğrencisine kazandırmak istediği en önemli değerler, öğrencisinin üzerinde kişiliğinin ne gibi etkileri olduğunu değerlendirmesi, öğretimde en sık kullandığı yöntem, sınıf içindeki disiplin anlayışı, bir öğretmen olarak kendini değerlendirmesi ve geleceğe ilişkin düşünceleri gibi değişkenlerle bağlantılarına bakılmıştır.

3) Ayrıca öğretmenin kontrol odağı düzeyine göre seçilen öğrencilerin bazı sosyal ve demografik değişkenlerle kontrol odağı düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla oluşturulan problem aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

Problem

Bu çalışmanın problemi ilkökul öğretmenlerinin bazı bireysel ve mesleki özellikleri ile sosyo-ekonomik durumları ve bu durumlara ilişkin algıları gibi etkenlerle kontrol odağı bağlantılarını inceleyerek (1) kontrol odağı düzeyi uç boyutlarda yüksek (dış kontrollü) ve düşük (iç kontrollü) öğretmenlerin kontrol odağı düzeylerine göre seçilen öğrencilerin kontrol odağı düzeylerinin farklılık gösterip göstermediğini belirlemek(2) ve öğrencilerin bazı bireysel özellikleri ile kontrol odağı bağlantılarını ortaya koymak(3) olarak ifade edilebilir.

Böylece yukarıda üç grupta toplanan problemlere dayanarak oluşturulan aşağıdaki alt problemlere cevap aranmaktadır.

Alt problemler

I-Öğretmenlerin temel bireysel özellikleri, mesleki ve sosyo-ekonomik durumlarının kontrol odağı düzeylerine etkileri ile ilgili alt problemler:

I.1- Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.2- Öğretmenlerin yaşlarına göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.3- Öğretmenlerin medeni durumlarına göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.4- Öğretmenlerin yaşamının çoğunu geçirdiği yerleşim yerine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.5- Öğretmenlerin babalarının öğrenim düzeyine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.6- Öğretmenlerin annelerinin öğrenim düzeyine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.7- Öğretmenlerin babalarının mesleklerine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.8- Öğretmenlerin annelerinin mesleklerine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.9- Öğretmenlerin kardeş sayısına göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.10- Öğretmenlerin kardeş sıralanımında kaçınıcı olduğuna göre kontrol odağı düzeylerinde önemli bir farklılık varmıdır?

I.11- Öğretmenlerin ailenin aylık toplam gelirine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.12- Öğretmenlerin yaşadıkları semtin sosyo-ekonomik düzeyine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.13- Öğretmenlerin ailesinin ekonomik durumunu algılamasına göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.14- Öğretmenlerin orta öğrenim türüne göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.15- Öğretmenlerin en son bitirdikleri okul türüne göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.16- Öğretmenlerin orta öğrenimleri sırasında ailesinin yanında, yurttaya da yalnız yaşayıp yaşamamalarına göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.17- Öğretmenlerin eğitim düzeylerine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.18- Öğretmenlerin meslekteki hizmet sürelerine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.19- Öğretmenlerin bir öğretime bulunması gerektiğini düşündüğü niteliklere göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.20- Öğretmenlerin daha iyi bir öğretmen olmasını engelleyen etmenler sıralamasına göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.21- Öğretmenlerin öğrencilerine kazandırmak istedikleri değerlere göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.22- Öğretmenlerin kişiliğinin öğrencisine etkileri ile ilgili düşüncelerine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.23- Öğretmenlerin öğretimde en sık kullandığı yönetime göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.24- Öğretmenlerin sınıf içi disiplin anlayışlarına göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.25- Öğretmenlerin mesleğin yıpratıcılığına ilişkin değerlendirmesine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

I.26- Öğretmenlerin geleceğe ilişkin düşüncelerine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

II. Öğretmenlerin uç boyutlarda iç ya da dış kontrollü oluşlarına göre öğrencilerinin kontrol odağı düzeyleri ile ilgili alt problemler

II.1- Öğretmenlerin kontrol odağı puanları nasıl bir dağılım göstermektedir.

II.2- Öğrencilerin kontrol odağı puanları nasıl bir dağılım göstermektedir?

II.3- Öğretmenlerin kontrol odağı puanlarına göre öğrenciler nasıl bir dağılım göstermektedir?

II.4- Öğretmenlerin uç boyutlarda iç yada dış kontrollü oluşlarına göre seçilen öğrencilerin kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

II.5- Öğretmenlerin kontrol odağı puanlarına göre sınıfların kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

III. Öğretmenlerin iç ya da dış kontrollü oluşlarına göre seçilen öğrencilerinin kontrol odağı yönelimlerinin bireysel özellikleri bakımından karşılaştırılmasına ilişkin alt problemler ise şu şekilde belirlenmiştir

III.1- Öğrencilerin cinsiyetlerine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

III. 2- Öğrencilerin yaşlarına göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

III. 3- Öğrencilerin kardeş sayısına göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

III. 4- Öğrencilerin kardeş sıralanımına göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

III.5- Öğrencilerin babalarının öğrenim durumuna göre kontrol odağı düzeylerinde önemli bir farklılık var mıdır?

III.6- Öğrencilerin annelerinin öğrenim durumuna göre kontrol odağı düzeylerinde önemli bir farklılık var mıdır?

III.7- Öğrencilerin babalarının mesleğine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

III.8- Öğrencilerin annelerinin mesleğine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

III.9- Öğrencilerin kendilerine ait odaları olup olmasına göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?

Araştırmanın Önemi

Kontrol odağı kavramı ile ilgili kaynaklar tarandığında bu araştırmada incelenen değişkenlerin ve kavramın kendisinin ülkemizde son yıllara kadar çok az araştırmanın konusu olduğu görülmektedir (Başal, 1983; 1997; Bayezid-Küçükkaragöz-Yemez, 1996; Özben, 1997; Dönmez, 1983; 1984; 1985; 1987; 1994; Korkut, 1986; 1990; Yeşilyaprak, 1988; Dağ, 1990; 1992). Bu bakımdan yapılan araştırmanın kavramın geliştirildiği sosyal öğrenme kuramı içerisinde irdelenerek benzer ve farklı diğer kuram ve kavramlarla birlikte ele alınması ile konu ile ilgili kaynaklara yeni bilgiler sağlayarak katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Böylece bu konuyla ilgili yeni araştırmalara ışık tutacağı beklenmektedir. Bu bakımdan önemlidir.

Bu çalışmada kontrol odağı kavramı ilköğretim öğretmenlerinin kişilik özelliği olarak ele alınmaktadır. Öğretmen, eğitim sistemi içerisinde ürünün niteliğini doğrudan etkileyen bir öğedir. Bir öğretmen çocuğun tutumlarının, standartlarının ve davranış ideallerinin gelişimini önemli ölçüde etkilemektedir (Hamacek, 1972; Bayezid, 1997). Öğretmenin klasik bir bilgi olan model etkisi nedeniyle, meslek ve alan bilgisi yanında fiziksel, ruhsal ve sosyal bakımdan sağlıklı ve olumlu kişilik özelliklerine sahip olmasının önemi

bilinmektedir. Öğretmenlerin, iç kontrollülük ile ilişkili olduğu bilinen yaşam olayları ile başa çıkabilen, sorumlu, yeterlilik duygusu gelişmiş, demokratik tutum ve ilgilere sahip, öğrencisinin kendini yetiştirmesine olanak veren bireyler olmasının gerekliliğine dikkat çekmesi bakımından önemlidir.

Bu çalışma ile iç ya da dış kontrollü olmayı belirlediği düşünülen bazı psiko-sosyal faktörler hem öğretmenler hem de ilkökul öğrencileri örnekleminde incelenmiştir. Böylece kontrol odağını etkileyebileceği düşünülen koşullara dikkat çekilerek yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kontrol odağı kavramı bugüne kadar yapılan bir çok çalışma ile psikolojide geçerliliği kanıtlanan bir kavramdır. Kavram ortaya atıldığı günden itibaren bir çok çalışmaya da uyarıcı etken olmuştur (Rotter, 1989; Strickland,1989; Lefcourt, 1976, 1991). Kontrol odağı, insanların kendi geleceğine yön verebileceğine inanıp inanmamaları olarak tanımlanabilen genelleştirilmiş bir beklentidir. Onların bir çok alanda nasıl davranacağını etkilemektedir. Bu bakımdan bireyin yaşamına ilişkin davranışlarında kritik bir öneme sahiptir (Yeşilyaprak, 1988:18). Kendini kontrol bilgisi öğretmen eğitiminde eksik bırakılan önemli konular arasındadır. Bu nedenle bu çalışma sonucunda öğrencisine model olması açısından öğretmen kişiliğindeki kontrol odağı boyutu ve bu boyutun öğrenciye etkisine ilişkin bilgilerin bu faktörlerin tanınması, önemi ve yapının gerçekçi bir biçimde değerlendirilmesine katkıda bulunacağı ümit edilmektedir. Ayrıca bu çalışmadan elde edilecek bilgilerin öğretmen eğitiminde kişilik geliştirici yardımların önemini vurgulamada ve koruyucu ruh sağlığı bakımından gerekli olacağı düşünülmektedir. Öğretmen eğitiminde bilgi aktarımından çok davranış düzenlemeye dayalı bir eğitimin gerekliliği ve eğitimde bilgiye ulaşabilecek insan yetiştirmenin gerekliliğini vurgulaması bakımından önemlidir.

Konuyla ilgili yapılan çalışmalar bireyin ancak kendisini, kendi kaderinin belirleyicisi olarak algıladığında kendi geleceğini yönlendirmede etkin olabildiğini kendini gerçekleştirebildiğini ortaya koymaktadır. Yine yapılan araştırmalar ruh sağlığı ve akademik başarı ile kontrol odağı arasında iç kontrollüler lehine önemli bir ilişki ortaya koymuştur (Lefcourt, 1976; Chaudhari, 1988; Yeşilyaprak, 1988; Dağ, 1990). Bu

bakımdan kontrol odağının oluşumuna etki eden etkenlerin bilinmesi psikolojik danışma ve rehberlik uzmanlarına, ailelere ve eğitimcilere olduğu kadar diğer ilgililere de önemli bilgiler sağlayarak iç kontrollülük için gerekli yaklaşımların geliştirilmesinde yararlı olabilir. Bu konuda özellikle öğretmenin öğrencisi üzerindeki model etkisinin ortaya konması böylece eğitimcileri uyararak bu alanda olumlu yaklaşımların benimsenmesine katkıda bulunabilir. Başal (1983: 15) dıştan içe doğru bir değişimin genellikle kişisel yeterlilik ve etkililik duygularını güçlendiren koşul ve olayların bir sonucu olarak gerçekleşebildiğini ifade etmektedir. Bu bakımdan kontrol odağının içinde bulunan koşulların bir işlevi olarak değişebildiği göz önüne alındığında öğrencinin iç kontrollü olmasını sağlayabilecek etkileri ortaya koyması açısından yararlıdır. Araştırmanın bu bakımdan psikolojik danışma alanında yararlı olması beklenmektedir.

Sayıtlar

Bu araştırmanın örneklemini için seçilen öğretmenlerin ve öğrencilerin ölçeği ve kişisel bilgi formunu yanıtlarken gerçek duygu ve düşüncelerini yansıttıkları ve objektif oldukları kabul edilmiştir. Ölçeğin orjinal kullanımına uygun olarak RIDKKO Ölçeğinde 3 madde, N-ŞİKO Ölçeğinde ise ölçeğin kısa formunun kullanılması nedeniyle 1 maddenin yanıtlanmamış olması durumunda bu katılımcılara ait ölçekler değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Örneklem grupları evrenlerini temsil etmektedir.

Kullanılan araştırma yöntemi ve ölçekler bu araştırmanın amacına ve problemin çözümüne uygundur.

Sınırlılıklar

Araştırma 1993-1994 eğitim öğretim yılında, İzmir İl merkezi içindeki ilkokul ve ilköğretim okulları birinci kademesinde görev yapan öğretmenler ve öğrencilerle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada ilkokul ve ilköğretim okulları birinci kademesinde çalışan öğretmenlerin iç ya da dış kontrollü oluşları ve bunu etkileyebileceği düşünülen yaş, cinsiyet, , en uzun süre yaşanan yer, medeni durum, anne ve babanın doğum yeri, anne ve babanın öğrenim durumu, anne-baba meslekleri, kardeş sayısı ve kaçınıcı çocuk olduğu, yaşanan sosyo-ekonomik düzey, aylık toplam gelir, öğretmenin ailesinin ekonomik durumunu algılaması, bitirilen lise türü, meslek deneyimi, daha iyi bir öğretmen olmasını engelleyen etmenler sıralaması, bir öğretmende bulunması gerektiğini düşündüğü en önemli nitelikler, öğrencisine kazandırmak istediği en önemli değerler, öğrencisinin üzerinde ne gibi etkileri olduğunu düşünmesi, öğretimde en sık kullandığı yöntem, sınıf içindeki disiplin anlayışı, mesleğin yıpratıcılığına ilişkin görüşleri, ve geleceğe ilişkin düşünceleri gibi değişkenler üzerinde durulmuştur.

Ayrıca araştırmada öğretmenin kontrol odağı boyutunun öğrencisinin kontrol odağı boyutuna etkisi incelenmiştir. Yöneticiler, dal öğretmenleri ve stajyer öğretmenler ile kontrol odağı normal dağılımının uçlarında (+3 ve -3 ss) yer almayan öğretmenlerin öğrencinin kontrol odağına etkisi değerlendirme dışı tutulmuştur. Araştırma tüm ilkokul öğretmenlerine ve öğrencilerine genellenemez.

Bunun yanı sıra öğrencilerin kontrol odağı boyutunu etkileyebileceği düşünülen yaş, cinsiyet, sosyo ekonomik düzey, anne-baba eğitim durumu, anne-baba mesleği, kardeş sayısı, yaşadığı evdeki oda sayısı gibi değişkenler üzerinde de durulmuştur. Araştırma yukarıda belirtilen konularla sınırlıdır.

Bu ölçeğin bir benlik ifade ölçeği olması nedeniyle verilen bilginin doğruluğu sorgulanabilir.

Davranış bilimlerinde rastlanan sosyal begenirlik boyutunun (Crowne-Marlove, 1964) araştırmanın bir diğer sınırlaması olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Araştırmacı tarafından ulaşılabilen literatürde öğretmenlerde kontrol odağını etkileyen etkenler, öğretmenin kontrol odağının öğrencisine etkisi ve öğrencinin kontrol odağını etkileyen diğer etkenlerle ilgili herhangi bir araştırmaya rastlanmamış olmasıyla sınırlıdır.

Araştırma doktora tez süresiyle sınırlıdır.

Kavramlar ve Tanımlar

Kontrol Odağı (Locus of Control): Bireyin davranışlarından sonraki pekiştireci kontrol eden gücün kaynaklandığı yer (Rotter, 1966).

Yaşam olayları üzerinde denetim sağlamada kişisel inaçların kaynaklandığı yer (Findley ve Cooper, 1983: 419).

İç Kontrol (Internal Locus of Control): Olay ve durumları kendi davranışına ya da göreceli olarak kalıcı özelliklerine bağlı olarak algılayan kişinin sahip olduğu kontrol odağı inancı iç kontrol inancı olarak tanımlanmaktadır. (Rotter, 1982).

Dış Kontrol (External Locus of Control): Bir pekiştirmenin özne tarafından onun bazı davranışlarını izleyen fakat başlangıçta onun davranışına bağlı olmadan varolan olarak algılandığında bu durum “Amerika Birleşik Devletleri kültüründe” tipik olarak şans, kader ve kismetin sonuçları olarak benimsenmesi olarak belirtilmektedir. Bunların dışında kişi bu durumu, kendini çevreleyen büyük ve karmaşık güçler nedeniyle de tahmin edilemez olarak algılayabilir. Bu olay ya da durum birey tarafından bu biçimlerde yorumlandığında kişi dış kontrol odağı inancı içinde olarak tanımlanır (Rotter, 1966; 1982).

Pekiştirici (Reinforcer): Bir davranımı güçlendiren ve tekrarını arttıran herhangi bir uyarıcı veya olay (Fidan, 1986; Ülgen, 1988: 111).

Pekiştirme (Reinforcement): Olayları ya da birşeyi sağlamlaştırma, destekleme veya kuvvetlendirme girişimi. Genel olarak kuvvetlendirilen şey bir uyarıcı-tepki arasındaki ilişki veya öğrenilmiş bir tepki olarak gösterilir (Reber, 1985).

Model etkisi: Okula yeni başlayan çocuk öğretmeniyle özdeşleşmeye isteklidir. Öğretmen çocuğun ego ideali olabilecek, Çocuk ego ideali ile özdeşleşmek isteyecektir. Çocuğun yaşı ilerledikçe okulun ve öğretmenin etkileri ön plana çıkacaktır (Bayezid, 1986: 14).

Öğretmen Kontrol Odağı: Öğretmenlerin RIDKO ölçeğinden aldıkları puanlara göre belirlenen kontrol odağı düzeyleri.

Öğrenci Kontrol Odağı: Öğrencilerin N-ŞÇİKO ölçeğinden aldıkları puanlara göre belirlenen kontrol odağı düzeyleri.

Sosyo-Ekonomik Düzey (Semtler için): Büyükşehir belediyesi, okul yönetici ve öğretmenleri ile yapılan görüşmelere göre İzmir ilinde semtlerin ekonomik ve sosyal olarak dağılımı

Kısaltmalar

Öğretmen; İlkokul öğretmeni

Öğrenci: İlkokul öğrencisi

SÖK: Sosyal Öğrenme Kuramı

RİDKOÖ: Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği

N-ŞÇİKOÖ: Nowicki-Strickland Çocuklar İçin Kontrol Odağı Ölçeği

SES : Sosyo- Ekonomik Seviye

Akt : Aktaran

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR

A) KONTROL ODAĞI (LOCUS OF CONTROL) KAVRAMI: KURAMSAL AÇIKLAMA ve İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde kontrol odağı kavramının nasıl yapılandırıldığı üzerinde durularak kontrol odağı kavramı beklenti-değer kuramlarından yapılandırıldığı Rotter'ın sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Daha sonra benzer kavram ve kuramlar kontrol odağı kavramına açıklık kazandırmak amacıyla ve kavramla ilişkisi boyutunda incelenmiştir. Kontrol odağı ile ilgili yapılan araştırmalar kronolojik gelişim içinde ele alınarak, kontrol odağı kavramının yanı sıra kişilikte iç ve dış kontrolün etkileri üzerinde durulmuştur. Daha sonra öğretmen ve öğrencilerle yapılan kontrol odağı ile ilgili çalışmalar incelenmiştir.

I. Beklenti-değer kuramları

Beklenti-değer kuramları 1960 yıllarından başlayarak etkili olmuş kuramlardır. Bir davranışın amaca ulaştırma olasılığı beklentiyi, amacın önemi ise değeri oluşturur. Bu nedenle davranışın seçimini temel olarak bu iki etken birlikte belirlerler. Kişi bir çok davranış seçeneği arasından kendi değer verdiği ve gerçekleşme olasılığı en yüksek olanı seçecektir. Beklenti -değer kuramları arasında en yaygın olarak bilineni Lewin'in sonuç alma kuramı ile Rotter'ın sosyal öğrenme kuramıdır (Açıkgöz-Ün, 1996). Bu çalışmada kuramlar daha çok kontrol odağı ile ilgili olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle beklenti değeri kuramlarından sadece kontrol odağı kavramının yapılandırıldığı sosyal öğrenme kuramı incelenmektedir.

1) Sosyal Öğrenme Kuramı ve Kontrol Odağı

1.a) Sosyal Öğrenme Kuramı

Kontrol odağı kavramının yapılandırıldığı Sosyal Öğrenme Kuramı ilk kez Rotter (1954) tarafından “ Sosyal Öğrenme ve Klinik Psikoloji (Social Learning and Clinical Psychology)” adlı kitapta ortaya konmuştur. Bu kuramın geliştirilmesinde A. Adler, J.R. Kantor, K. Lewin, C. Tolman ve arkadaşları ile E. Thorndike ve Hullian Okulu'nun etkileri bulunmaktadır (Rotter, 1972).

Sosyal Öğrenme Kuramı kişilik, kişiliğin gelişimi ve değişimi gibi konularla ilgilidir. Daha çok bireylerin çeşitli davranış olasılıkları karşısında yaptıkları seçimler konusunda odaklanmaktadır (Weiner,1992). Temelleri Amerikan psikolojisindeki iki farklı psikoloji eğilimine dayanmaktadır. Bunlar bilişsel (cognitive) ya da alan (field) kuramları ile pekiştirme (reinforcement) ya da uyaran-tepki (S-R) kuramlarıdır. Sosyal Öğrenme Kuramı davranışçı yaklaşımın kişiliğin oluşumunda kalıttan daha çok çevrenin önemini vurgulayan görüşünü benimser. Ancak bu kuramda kişilik yalnızca çevre etkenlerine ödül ve cezalara tepki veren güçsüz bir organizma değil aynı zamanda duygu, inanç, kavram, alışkanlık, içgüdüler ve organizma içinde devam eden düşünce süreçleri tarafından da belirlendiği vurgulanır (Rotter, 1954; 1972). Çevre-kisi arasındaki çift yönlü etkileşim sonucu çevre etkenleri davranışları şekillendirirken çevre de davranışlar tarafından etkilenir (Bandura, 1973). Bandura ve Rotter'ın bilgileri doğrultusunda günümüzde bilişsel kuramlar da davranışçı yaklaşımların belirttiği gibi kişinin potansiyel olarak gizil güçlerle dünyaya geldiğini ve bütün davranışlarını öğrenme yolu ile edindiğini kabul etmektedir (Ak: Küçükkaragöz, 1993).

S.Ö.K.'nda çevre ve deneyimler aracılığı ile edinilen bilgilerin nasıl kullanılacağı ve davranışları nasıl etkileyeceği bilişsel yeteneklere bağlanmıştır. Bu bakımdan Sosyal Öğrenme Kuramının, davranışları açıklamada bilişsel yaklaşımın görüşü olan bilişsel fonksiyonların etkilerini açıkladığı görülür. Sosyal öğrenme kuramı bu yaklaşımların insan davranışlarını açıklamada yetersiz kaldığı durumlarda hem her iki yaklaşımın bakış açısını paylaşarak hem de ikisi arasında bir bağ oluşturarak olay ve durumlara açıklık

getirmektedir (Rotter, 1954; 1966; 1972, 1990; Lao, Chuang, Yang, 1977; Dönmez, 1986; Kunt 1988; Dağ, 1990).

Rotter (1970)'e göre Sosyal Öğrenme Kuramındaki “Sosyal Öğrenme” terimi taklit yoluyla öğrenmeye önem verilen kişilik yaklaşımını tanımlayan Spence'in görüşünden yola çıkarak Bandura ve Walters tarafından geliştirilmiştir.

Kuramın temel olarak üzerinde durduğu ve önem verdiği konular şöyle sıralanabilir (Rotter, 1972):

1) İnsanın nasıl öğrendiği ya da belirli davranış ve tutumları kazanmasını açıklamak için uygun süreçler ve teori geliştirme,

2) Belirli bir durumda bireysel olarak seçilen davranışın öngörülmesi,

3) Benzer ya da aynı durumlarda davranışta kişisel farklılıkları belirten, süreç kuramı ile bütünleşmiş, güvenilir, etkileyici bir dil geliştirme,

4) Davranışlar ve tutumların nasıl ve hangi koşullar altında değiştiğini anlama, benzeri konu ve durumlarda pekiştirmenin etkileri ve kişide doğal olarak gelişen kontrol odağı yapısını açıklamak için genel kuramsal bir altyapı (zemin hazırlama) sunma.

b) Sosyal Öğrenme Kuramında Davranışın Oluşumunu Etkileyen Faktörler

Rotter bireyin davranışının ortaya çıkmasında pekiştirici öğeleri ve kendi doğası - kişisel algılamaları- yanısıra davranış sonucundaki gereksinimleri karşılamaya dönük belirli hedeflere ilişkin beklentilerinin etkilerinden söz etmektedir (Phares, 1974; Lefcourt, 1976:26). Kontrol odağı değişkeni özellikle davranışların sonucunda alınan pekiştireçlerle ilgili genelleştirilmiş beklenti olarak açıklanmaktadır. Belirli bir davranışla ilgili başarılı bir deneyim kişide olumlu bir beklentiye yol açarak, başarısız bir deneyim ise verilen bir amaca ulaşmaya ilişkin beklentiye azaltarak gelecekteki davranışı belirleyecektir.

Sosyal Öğrenme Kuramı davranışın öngörülmesinde belirleyici faktör olarak pekiştirici ve beklentinin etkilerini ortaya koyarken bunların yanısıra kişinin özgül psikolojik durumunu da ele alır. Çünkü psikolojik durum kişinin beklenti ve pekiştiricileri algılayışını etkileyecektir. Bu nedenlerle davranışın oluşmasında üç temel değişken varlığı söz konusudur. (Rotter, 1972: 25 ; Lefcourt, 1976: 26) Bu değişkenler ve davranışa etkileri şöyle açıklanabilir :

- 1) Özgül bir psikolojik durumun varlığı,
- 2) Bu duruma ilişkin beklenti,
- 3) Pekiştiricinin değeri.

Bu üç değişkenin birlikte değerlendirilmesi kişinin ne derecede güçlü bir davranış potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle kişinin davranışlarının gerçekleşme olasılığı, pekiştirme beklentisine, pekiştiricinin değerine ve içinde bulunulan özgül duruma verilen değere bağlıdır. Bu durum Strickland (1989) tarafından şöyle bir örnekle açıklanmaktadır:

Genç bir üniversite öğrencisinin aynı okuldaki bir kıza güzel sözlerle yaklaşması bir davranışın gösterimidir. Gencin kendi davranışına olumlu karşılık alma beklentisi, gencin bu konudaki arzusu ve davranışın meydana geldiği psikolojik duruma bağlı olacaktır. Kızın karşılığının niteliği, gencin gelecekte kızlarla olan ilişkisini etkileyecektir.

Phares (1974) Sosyal Öğrenme Kuramında davranış hakkında öngörüle bulunabilmek için beklenti, pekiştiricinin değeri ve psikolojik durumun birlikte dikkate alındığı karmaşık bir yapının tanımladığını belirtmektedir. Davranışın önceden öngörülebilmesi için bu değişkenlerin fonksiyonel ilişkisi Rotter, Chance ve Phares tarafından 1972'de aşağıdaki gibi formüle edilmiştir (Rotter, 1972 : 14):

$$BP_{x,s,R} = f(E_{x,R,s}, ve Rv_{a,s})=1$$

x = Davranış (Behavior)

BP= Davranış potansiyeli (Potential for Behavior)

f = Fonksiyon

s₁ = Durum (Situation)

R_a= Pekiştirici "a" (Reinforcement)

E_x= Beklenti :Davranışın gerçekleşme beklentisi (Expectancy)

RV= Pekiştiricinin değeri (Reinforcement Value)

Potansiyel davranışla ilgili bu formülü şu şekilde açıklayabiliriz:

Pekiştirici a ile ilgili 1 durumunda potansiyel davranışın meydana gelmesi, pekiştirici "a"nın ortaya çıkma beklentisi, 1 durumunu davranışın izlemesi ve bu durumda pekiştirici "a"nın değerinin bir fonksiyonudur (Rotter, 1972: 14; Phares, 1974 : 14 ; Strickland, 1989).

Kişinin özgün bir durumda neden bir davranışı seçip diğerini seçmediğinin dinamikleri incelendiğinde iki farklı beklenti yapısı bulunduğu görülür. Bunlar:

1) Genellenmiş Beklenti: Kişinin genel olarak benzer algıladığı bütün durumlardaki beklentilerini oluşturur. Rotter iki tür genelleştirilmiş beklentiden söz etmektedir.

1.a- Sonuçların kendi özelliklerinin değişebildiği, belli bir karar ya da problem çözümünü içeren bir dizi psikolojik durumun başka özelliklerinden genelleştirilen beklentiler.

1.b- Başarı, bağımlılık, uyma, toplumsal kabul gibi yalnızca belli türden sonuçlara ilişkin beklentiler.

2) Özgül beklenti: Kişinin yalnızca o duruma ait algıladığı beklentileri. Özgül beklenti sonucun niteliği ile ilgilidir.

Burada belirtilen özgül ve genellenmiş beklentilerin her ikisinin de davranışı etkilediği belirtilmektedir. Şöyle ki:

İki psikolojik durumu birbirine benzer olarak algılayan insanın belli bir türden sonuç ya da sonuçlara ilişkin beklentisi bir durumdan diğerine genellenecektir. Bu genelleme beklentilerin benzer iki durum için aynı olacağı anlamına gelmez. Ancak bir duruma ilişkin beklentideki değişikliklerin diğer duruma ilişkin beklentileri değiştirmede küçük de olsa bir etkisi olacağı bilinmelidir. Her bir özgül durumdaki beklentiler bireyin yalnız o özgül durumdaki deneyim ve yaşantıları değil bunların yanısıra benzer olarak algıladığı diğer durumlardaki deneyim ve yaşantıları da belirleyecektir. O özgül durum içindeki deneyim ve yaşantıların miktarı da bu özgül ve genelleşmiş beklentilerin belirleyicileri olacaktır (Rotter, 1966; 1972; Erdur, 1987:4; Soylu, 1991: 6).

Rotter yukarıda açıklanan beklenti fonksiyonlarını genel ve özgül durumdaki beklentinin ilişkisi olarak şu şekilde formüle etmiştir (Dönmez, 1985: 36):

$$E_{s1} = f (E'_{s1} \text{ ve } GE / N_{s1})$$

Bu formülde:

E=Beklenti (Expectancy)

E'= Özgül beklenti (Specific Expectancy)

s1= Özgül psikolojik durum (Psychological situation)

GE= Genelleştirilmiş beklenti (General expectancy)

N= Kişinin o duruma ilişkin önceki deneyimlerinin sayısı olarak okuduğumuzda formülü şu şekilde ifade edebiliriz:

Özgül bir psikolojik durumun beklentisi; özgül bir psikolojik durumun özgül beklentisi ile genelleştirilmiş beklentinin kişinin o duruma ilişkin özgül psikolojik durum deneyim sayısına bölümünün bir fonksiyonudur.

Genel beklentinin önemi onun iç ve dış kontrol pekiştireçlerine inanan insanları derecelendirebilmesinden kaynaklanmaktadır. Phares (1974) beklenti yapısının inançlardaki farklılıkları tanımlayan genel kişilik yapısı olarak kullanılabileceğinden söz etmektedir. Daha önceki formüldede belirtildiği gibi beklentide potansiyel davranışı yordayabilmek için belirli davranışlardan beklenen ve o davranışı yapmaya iten değerler üzerinde durulmalıdır. Beklenti ve değer katmanlarının birleşmesi ile kişi kendisine bir davranış yolu seçer.

1- Değer katmanı: Kişinin öğrenme yoluyla davranışa verdiği subjektif değerdir. Bir işte başarılı olup olmamanın birey için taşıdığı değer ve bu değeri nasıl algıladığıdır.

2- Beklenti katmanı: Belli bir davranışa yönelen kişinin, amaca, davranışın sonuçlarına ve yararlarına ilişkin subjektif beklentisidir.

Böylece çalışma ile başarılı olacağına inanan kişi çalışmayı seçerken, çalışmada çalışmasada kendisi için başarının bir değeri olmayan kişi sonucu şansa bırakacaktır (Rotter, 1966).

Sonuç olarak yukarıdaki koşullar içinde doğrudan yaşanan ve başkalarının yaşantılarına bakılarak elde edilen öğrenme yaşantıları, diğer bir deyişle çevreden alınan pekiştireçler kadar kendi içinden gelen pekiştireçlerde, bireyin uygun davranış potansiyelini belirleyecektir (Rotter, 1971; 1972; Jullian ve Katz, 1968; Korkut, 1991:135). Bireyin davranışlarına ilişkin onun değerleri, içinde yaşanılan durum ve beklentileri göz önüne alınarak kestirimde bulunmak olanaklıdır.

Bu bakımdan Sosyal Öğrenme Kuramı karmaşık insan davranışları ve kişiliğe ilişkin bir dizi çözüm sunarken kişiliğin bireyin kendisi için anlamlı olan çevre ile etkileşimi sonucunda oluştuğunu belirler. Bireyin davranışlarını, onun değerleri, beklentileri ve içinde bulunduğu duruma dayalı olarak kestirilebileceğini belirtirken bu özelliklerin oluşturduğu kontrol odağının davranışlar üzerindeki etkilerini de açıklama çabasıdır (Rotter, 1971; 1972).

2) Kontrol Odağı İnancı

Kontrol odağı kavramı 1950 yıllarının sonlarında ortaya konmuştur. Bu döneme kadar konu ile ilgili sistemli çalışmalar yapılmamıştır. Kavram, Sosyal Öğrenme Kuramı çerçevesinde yapılandırılmış ve bir kişilik özelliği olarak tanımlanarak ilk kez Rotter (1966) tarafından kullanılmıştır. S.Ö.K. kurucularından Rotter (1972)'a göre kişilik, kişisel özellikler ve ayırt edici davranışların göstergesidir. Bu kurama göre bireyin davranışları, onun değerleri, içinde yaşanılan durum ve beklentileri göz önüne alınarak kestirilebilir. Davranışın nedenlerini bu şekilde açıklamaya çalışarak kişinin belirli bir durumda gösterme olasılığı olan davranışlarının öngörülebileceğini vurgular. Bu yordamayı, davranımı ortaya çıkartan kışkırtıcı uyarının nesnel özelliklerinin yanısıra davranışı izleyen pekiştirici ile kişinin algısı arasındaki ilişkileri inceleyerek yapmaktadır. Pekiştirici kişinin ödülle kendi davranışı arasında bir nedensellik ilişkisi algılayıp algılamamasına bağlı olarak değişebilen bir etki ile, tepkiyi güçlendirebilecek ya da güçlendiremeyecektir. Bu durum Sosyal Öğrenme Kuramının temel varsayımı olan bireyin çevresine deneyimlerine ve özel geçmişine bağlı olarak kendine özgü tepkiler vereceği varsayımını açıklamaktadır. Bu nedenle kişinin uyarımı nasıl algıladığı ve yorumladığı en az uyarının nicelik ve niteliği kadar önemlidir (Rotter, 1966; Rotter, Phares, Change, 1972; Phares, 1976; Yeşilyaprak, 1988). Her birey için bu algı farklılaşır. Bu farklılaşma ölçülerek kişideki kontrol odağı inancını oluşturan pekiştirmenin kaynağı ortaya konabilir. Rotter (1966) tarafından geliştirilen bir ölçek ile nesnel olarak ölçülebilen, belirli durumlardaki davranışların sonucuna ilişkin algı farklılıkları bilinemez olmaktan çıkmaktadır. Bu algı farklılıklarının ve davranış seçimlerinin oluştuğu yer kontrol odağıdır (Rotter, 1966; 1982). Bu kuram çerçevesinde kontrol odağı “kişinin, iyi ya da kötü, kendisini etkileyen olayları kendi yetenek, özellik ve davranışlarının sonuçları olarak ya da şans, kader, talih ve güçlü diğerleri gibi kendi dışındaki güçlerin işi olarak algılaması eğilimidir.” şeklinde tanımlanmaktadır. Kontrol odağında oluşan bu farklılaşma sonucunda kişiler iki eğilim grubunda ayrılmışlardır. Bu iki eğilim aşağıdaki gibi açıklanmaktadır.

2.a) Dış Kontrol

Rotter, bir pekiştirmenin özne tarafından onun bazı davranışlarını izleyen fakat başlangıçta onun davranışına bağlı olmadan varolan olarak algılandığında bu durumun “Amerika Birleşik Devletleri kültüründe” tipik olarak şans, kader ve kismetin sonuçları olarak benimsendiğini belirtmektedir. Bunların dışında kişi bu durumu, kendini çevreleyen büyük ve karmaşık güçler nedeniyle de tahmin edilemez olarak algılayabilir. Davranışlarının ya da başlarına gelen olayların kendileri tarafından değil daha çok dış koşullar tarafından belirlendiğine inanan kişiler bu inançlarının derecesine göre dış kontrollü olarak tanımlanır (Rotter, 1966; 1982). Bu duruma göre “Bir pekiştirme özne (subject) tarafından onun bazı davranışlarını izleyen fakat başlangıçta onun davranışına bağlı olmadan varolarak algılandığında bu durum tipik olarak şans, kader ve kismetin sonuçları olarak algılanmaktadır. Ya da onu çevreleyen büyük, karmaşık güçler nedeniyle tahmin edilemez olarak algılanır. Bir olay ya da durum birey tarafından bu yolla yorumlandığında bu inanç dış kontrol olarak tanımlanır (Rotter, 1982).

b) İç Kontrol

Olay ve durumları kendi davranışına ya da göreceli olarak kalıcı özelliklerine bağlı olarak algılayan kişinin sahip olduğu kontrol odağı inancı iç kontrol olarak tanımlanmaktadır. (Rotter, 1982).

Kendilerini etkileyen olayların, daha çok, kendi denetimlerinde olduğu inancını taşıyan kişiler iç kontrollü, kendilerine olanlardan, daha çok kendi dışındaki güçlerin kontrolü olduğu inancını taşıyan kişiler ise dış kontrollü olarak tanımlanabilir (Rotter, 1966).

Bu durumda bir kişi başarı ya da başarısızlığı sürekli ve tutarlı olarak kadere, şansa, talihe ya da güçlü diğerlerinin etkisine yüklerse dış kontrol inancına sahip olarak tanımlanırken, başarı ya da başarısızlık sonuçlarına ait inancı kendi kişilik özelliklerine-zeka, sağ duyu,yetenek, çaba gibi- ya da kendi davranışlarına bağlı olarak belirtirse iç kontrol inancına sahip olduğu söylenebilir.

II. Yükleme Kuramları

Fritz Heider'in (1958) başlattığı bu kuramı E. Jones ve K. Davis geliştirmiş, H. Kelley olgunlaştırmıştır. 1970'lerden itibaren bu konu sosyal psikolojinin etkin uygulama ve ilgi alanlarından biri olmuştur. Yükleme araştırmaları ve geliştirilen kuramlarla, davranışla ilgili "niçin, neden, nasıl" sorularının cevabını bulma ve anlama yöntemleri bilimsel olarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalarla, insanların yaşamlarını anlama ve organize etmede, diğer insanlara ve kendilerine de yaptıkları yüklemeler incelenmiştir. İnsanların değişik durumlarda, bu duruma ait yüklemeleri formüle etmede kullandıkları bilgileri, hangi bilgilerden seçtikleri ve bunları seçme nedenlerinin tipleri de bu çalışmalarla açıklanmaya çalışılmıştır. Belirli bir biçim ya da başka bir biçimdeki yüklemeyi, bireylerin neden yaptıkları incelenirken, nedensel sorunlar dikkate alınmış, bunun yanısıra insan aklının çalışma biçimi de anlaşılmasına çalışılmıştır. Yüklemeleri nasıl ölçebileceğimiz ve insanların nedensel yüklemeleri ne zaman yaptığı ya da yapıp yapmadığına ilişkin sorular, bu araştırmalardan kaynaklanarak başka araştırmalara da ışık tutmuştur (Schneider, 1976; Perlman, 1983). Biz burada bu konuda etkili olan bazı kuramlar üzerinde durmaya çalışacağız.

1) Fritz Heider'in Sağduyu Psikolojisi

Çıkarımlar konusunda kuram geliştirme, gerçekte olgusal nedensellik ile ilgilenen Heider ile başlamıştır. Heider, günlük yaşamda, insanların, neyin, neye neden olduğuna, nasıl karar verdikleri ile ilgiliydi. Heider, bireyin davranışlarının belirli koşullar altında göreceli olarak değişmez olduğunu, bütün insanlarda iki güdünün bulunduğunu ileri sürmektedir (Schneider, 1976; Freedman, 1974). Bunlar, çevremizdeki dünyaya ilişkin tutarlı bir görüş oluşturma ve böylece çevremizi kontrol etme güdüleridir. Bu güdülerimizi ancak insanların nasıl davranacaklarını kestirebilirsek tatmin edebiliriz. Bunu yapabilmek için ise, insan davranışına ilişkin temel bir kuramımızın olması gereklidir. Bu nedenle, Heider, yalnızca psikologların değil, normal insanların da, diğerlerinin davranışlarını anlamaya yarayan süreçlerin bilgisine, yani insan davranışına ilişkin temel bir kurama sahip olduklarını iddia etmiştir (Freedman, 1974; Jaspars ve Hewstone, 1991). Bu görüşe göre, eğer başkalarının davranışlarını kestirebilme yeteneğimiz olmasaydı, bizi çevreleyen dünyaya ilişkin görüşlerimiz, rastlantısal, şaşırtıcı, tutarsız ve

düzensiz olmak durumundaydı. İşimizdeki performansımızdan bir ödül mü, ceza mı, arkadaşımızdan bir yumruk mu öpücük mü alacağımızı, bu yeteneğimiz olmaksızın kestiremezdik. Çevremize ilişkin kararlı ve tutarlı bir görüş ve çevremizi kontrol edebilmek için, bu kestirimler gereklidir.

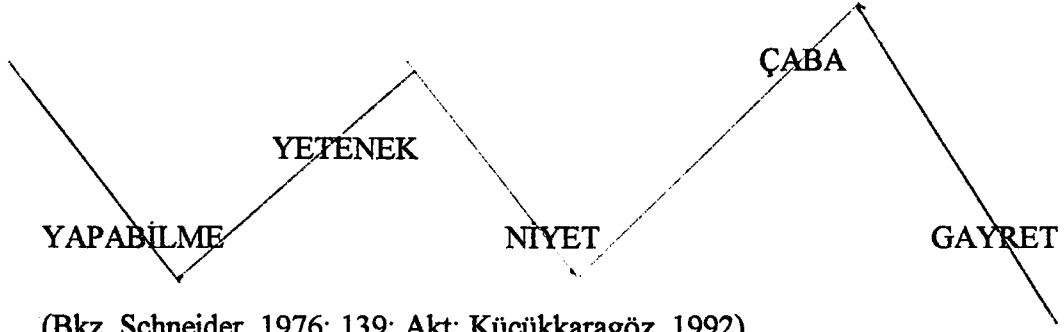
Sağduyu psikolojisinde temel öge, başkalarının davranışları altında hangi kararlı eğilimlerin yattığını kimlikleyebilme yeteneğidir. İnsanların nasıl davranacaklarını kestirebilmek için, onların, kişiliklerine, güdülerine, heyecan ve tutumlarına ilişkin -çok yüzeysel ve çabuk bile olsa- bir yargı oluşturmaya gereksinim duyarız. Eğer kişinin davranışı bu gizil özelliklerine bağlanmazsa, eylemlerin çoğu anlaşılmaz olarak kalacaktır. Bu durum Heider'ı insan davranışlarına ilişkin ihtiyaç, güç ve neden gibi temel kavramları, sağduyu kavramları olarak analize götürmüştür (Freedman, 1974; Jaspars, 1991).

Heider'a göre, obje ya da bireyin davranışını anlamak, davranışın hangi nedenlerle oluştuğunu anlamaya bağlıdır. Objenin davranışı çevresel ya da dışsal determinantlarca katı bir şekilde belirlenmiştir. Örneğin; topun yuvarlak olması onun yuvarlanma davranışı göstermesine neden olur. Bunun gibi kuvvetli çevresel güçlerin etkisi altında olan insan için de, benzer durumlar geçerlidir. Farklı çevresel koşullar, davranışların da farklı gösterimine neden olur. Aynı nedenle her insanın yetenek, tutum ve kişilik özellikleri farklılaşır.

Davranışa yol açan güçler Heider'a göre çevresel ve bireysel güçlerdir. Davranışın olabilmesi için bunlardan biri, sıfır noktasında olsa bile, en azından diğerinin yeterli şiddete sahip olması gerekir. Bu durumda davranış kendini yine gösterecektir.

Buna göre davranışın analizi yapılacak olursa aşağıdaki gibi bir şema görülebilir:

ÇEVRE + BİREYSEL GÜÇ

Bireysel güçler yetenek ve çaba olarak ikiye ayrılır. Davranışın gözlemlenmesinde bunlardan herhangi birinin bulunması, etkili davranış olasılığını azaltır. Çaba bireyin niyet ve gayretine bağlıdır. Niyet, bireyin bir şeyi yapmak istemesi, gayret ise onu yapmak için gösterdiği eylemlerdir. Yine etkili davranışın gözlemlenebilmesi için, bu etkenlerin sıfırdan farklı değerlerde olması gerekir. Heider'a göre yapabilme, çabaya bağlıdır (Schneider, 1976).

Heider'in sağduyu psikolojisinin bir bölümü olan ve davranışın özgür analizini konu alan düşünceler, gözlenebilen davranışları gözlenemeyen nedenlere bağlantı tarzını ortaya koyar. Heider'a göre, insanın bu temel etkinliği, kaostan itibaren bir örgütlenme yapmayı, sürekli değişen uyaranları, çevrenin değişmeyen özellikleri ile ilişkilendirmeyi sağlar. Bu ise, Heider'in birbirinden bağımsız görmediği iç ve dış nedenlerle ayırt etmeye yol açar. Sağduyuya göre çaba ve niyet, kapasiteyle kombine bir şekilde davranışı etkilemektedir (Jaspars, 1991).

2) Harold Kelley'in Nedensel Yükleme Kuramı

Kelley (1967) in yükleme süreci ile ilgili kuramındaki düşünceleri aşağıdaki gibi bir örnekle açıklanabilir. Örneğin; sosyal bir kulübe üye olmak istediğinize ilişkin başvurunuzu yaptığınızı fakat reddedildiğinizi; zamanı geldiği halde patronunuzun sizi terfi ettirmediğini; sizin için özel birine çıkmayı teklif ettiğinizi ve reddedildiğinizi düşünün, tüm bunlardan sonra eğer normal bir insansanız aklınıza gelen sorular "Niçin ve neden" olacaktır. Bütün bunların nedenini merak edersiniz. Bu ve benzeri bir çok soru ile gündelik yaşamımızda sık sık karşılaşırız.

Gerçekte davranışların altındaki özel nedenlerin sayısı, çok geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Bu konuyu daha anlaşılır hale getirmek için bir soru sorabilirsiniz. Diğerlerinin davranışları içsel nedenlerle mi (kendi özellikleri, güdüleri, niyetleri) yoksa büyük oranda dışsal (sosyal, psikolojik dünya beklentileri) ya da her ikisinin birleşiminden mi oluşmaktadır?

Başarı durumlarına ilişkin araştırmalar, beklentilerimizle uyumlu yapabilirliklerin yetenek ve işin güçlüğü gibi değişmez faktörlere yüklenmesine yol açtığını göstermektedir (Gelecekle ilgili beklenti değişikliği yoktur). Beklentilerden farklı performanslar ise, özellikle şans olmak üzere değişebilir yüklemelere ve dolayısıyla az beklenti değişimine yol açmaktadır. Beklentilerden orta düzeyde farklı performanslar, yetenekle ilgili tahminlerimizi ve gelecekteki beklentilerimizi gündeme getirir.

Kelley, ayrıca belirli bir olayın niçin olduğunu saptamak istediğimizde ve eğer bununla ilgili geçmişteki davranışlara ilişkin bilgilere de sahipsek, üç bilgi kaynağını sistematik olarak inceleyeceğimizi ileri sürmüştür. Bunlar, tutarlılık, farklılık (ayırt edicilik) ve fikir birliği (consensus)dir (Perlman, 1983).

Kelley'in Küp Kuramı

Kelley (1967) insanların çoklu durumlarla karşılaştıklarında yaptıkları yüklemeleri açıklamada, küp kuramını ortaya atmıştır. Kelley'in bu kuramda genel ilkesi, "birlikte değişme" ilkesidir. Buna göre, insanlar üç farklı boyutta neden ve etkilerin birlikte oluşumuna bakarlar. Bunlar: 1.Uyaran nesne (varlıklar), 2.Aktörler (eylemi yapan kişiler), 3.Bağlam ya da durumlardır (zaman ve koşullar).

İnsanların üç bağımsız boyutta olayları kontrol ettikleri varsayıldığından, bu kurama "Küp Kuramı" denilmektedir. Birlikte değişme ilkesi, tıpkı Heider'in değişmezlik ilkesi gibidir; kişinin yaptığı, bütün bu bilgiler arasındaki tutarlılık ve düzenliliklere bakmaktır. Eğer kişi, belli bir olayı değişmez olarak belli bir koşullar takımıyla birlikte ortaya çıktığını görürse, olayı hangi nedene yükleyeceğini bilir. Bu nedenle kişinin aradığı Heider'in deyimiyle, belli koşullar takımı ve o değişmeyen etkidir. Ya da Kelley'in deyimiyle, etkinin görülüp görülmeyeceğini belirleyen koşulların düzenli bir şekilde birlikte değişimidir.

Yükleme kuramını kısaca gözden geçirdikten sonra aşağıdaki bölümde kontrol odağı kavramının yükleme kuramı ile ilişkileri tartışılmaktadır.

3) Yüklem Kuramı İle Kontrol Odağı İlişkisi

Weiner (1970) "Yüklem" ya da nedensellik yüklem olarak adlandırılan bu kuramda, davranış, uyarana davranış arasındaki bilişsel etkenlerle açıklamaktadır. Bu bakımdan bu kuram sosyal öğrenme kuramı ile benzerlik göstermektedir. Sosyal öğrenme kuramı ve yüklem kuramı davranışın sonuçlarını bir nedene bağlayarak açıklarlar. Yüklem kuramındaki "etkinin yeri" kavramı sosyal öğrenme kavramında kontrol odağı olarak kabul edilmektedir. Yüklem kuramının temeli Heider tarafından geliştirilen "sağduyu psikolojisi"ne dayanmaktadır. Heider'e göre birey iki tür güdü ile; çevresindeki dünyaya ilişkin tutarlı bir görüş oluşturma ve çevresini kontrol etme güdülerini hareket ettirmeyi belirtmektedir. Başkalarının davranışlarını öngörebilmek çevremiz üzerinde kontrol sağlamamızı kolaylaştırır böylece insan davranışlarıyla ilgili her durumu açıklayabilmek için; güç, ihtiyaç, neden kavramları bilinmelidir (Freedman, Sears ve Carlsmith , 1989: 96)

Bu kuramda davranış ve sonuç arasındaki ilişki ile ilgili yüklemeler iç ve dış etmenlere yapılır. İç ve dış etmelerden birine yapılan yüklemeler, farklı sonuçlar doğurur. Daha önce belirtilen güç, ihtiyaç ve neden kavramlarından, neden kavramını Heider yetenek, çaba , işin güçlüğü ve şans olarak genişletmiştir. Bunlardan yetenek ve çaba içsel işin güçlüğü ve şans dış güçler olarak belirtilmektedir. Nedensellik algılamalarında birey belli bir davranış, davranışın sonucunu ya da eylemi kişisel özelliklerine ya da dış güçlere yüklemektedir (Weiner, 1974: 6; Freedman, Sears ve Carlsmith ,1989: 96).

Nedensellik algılamaları ile ilgili olarak ikinci önemli nokta, nedenin değişmez olup olmadığıdır. Başarı ve başarısızlığın nedenlerine yönelik yüklemeler konusunda çalışan Weiner, Heider'in yüklem kuramına, Rotter'ın kontrol odağı kavramını eklemiştir. Buna göre bireyin başarı ve başarısızlık davranışının açıklanışında değişebilirlik boyutu eklendiğinde dört etmen görülür. Bunlar ;

Yetenek : Sabit, içsel, kontrol edilebilir,

Çaba: Değişebilir, içsel, Kontrol edilebilir.

İşin Güçlüğü: Sabit, dışsal, kontrol edilemez

Şans: Değişebilir, dışsal, kontrol edilemez olarak sınıflandırılmıştır.

Weiner'ın yaptığı bu sınıflamada davranışın açıklanmasında Rotter'in iç-dış kontrol odağı boyutuna değişebilirlik boyutunun eklendiği görülmektedir. Bu kuramda yeteneğin algısı belli bir işte gösterilen geçmişteki başarı derecesine dayanır. Başarıdaki süreklilik bireyin kapasitesine yükleme yapmasına neden olacaktır. İşin güçlüğü ise diğer insanların aynı işi başarıp başamaması ile ilişkilidir. Çok az kişinin başarılı olduğu iş zor, pek çok kişinin başarılı olduğu iş ise kolay olarak algılanacaktır. Daha önceki bireyin başarı ve başarısızlığı değişken ise sonuç şansa bağlanacaktır. Başarı güçlü kişisel güdülere bağlıysa sonuç çabaya yüklenecektir (Bilgin, 1988: 160). Görüldüğü gibi hem yükleme kuramında hem de sosyal öğrenme kuramında birey elde ettiği sonucun nedenlerini ya kendinde ya kendi dışında (çevresinde) aramaktadır. Ancak yükleme kuramında nedensellik duruma özgü olarak değişebilirken sosyal öğrenme kuramında bireye özgü olarak belirlenir. Zuroff (1980)'unda belirttiği gibi yüklemeler bir davranışın sonucu elde edildikten sonra yapılmaktadır. Bu nedenle yükleme kuramı davranışın oluşumunu açıklamaz, yüklemelerin sonuçlar üzerinde etkisi yoktur. Kontrol odağı inancında ise bir davranışa girişmeden önce çıkarsama yapılır ve davranışın oluşumunu etkiler. Kontrol odağının içte ya da dışta olması ise sonuçlar üzerinde etkilidir (Yeşilyaprak, 1988). O halde S.Ö.K.'nda açıklanan kontrol odağı, davranışın oluşumunda bir işleve sahiptir. Bu nedenle bu iki kuram işlevsel olarak da birbirinden farklıdır. Sonuç olarak bu iki kuramın ilişkisine bakıldığında iç kontrollülerin yaptıkları işte yetenek ve çabaya dayalı yönlerine önem verdiklerini, başarılarını kendi davranışlarına bağladıklarını; dış kontrollülerin ise işin güçlüğü ve koşullar gibi etkenlere önem vererek, özellikle başarısızlıklarının nedenlerini bu etmenler olarak algıladıkları görülür (Yeşilyaprak, 1988: 45).

III. Öğrenilmiş Çaresizlik ve Kontrol Odağı İlişkisi

Öğrenilmiş çaresizlik son 15 yılda bir çok araştırmacının dikkatini çeken bir kavramdır. Bu kavrama göre bireyde tepkileri ile sonuçları arasındaki bağlantısızlığı öğrendiği zaman güdüsel, bilişsel ve duygusal alanlarda bozukluklar görülmektedir. Kontrol edememe durumu ile karşılaşan birey zamanla bu durumu kontrol edilebilecek durumlara da geneller. Böylece bireyin performansında eksiklikler oluşabilir. Bireyde başarısızlık beklentisi oluşturacak benzer durumlarda davranışlarıyla sonucu kontrol etmesi mümkün olsa bile gereken davranışları yapmayacaktır. (Abramson, Seligman ve Teasdale, 1978; Boyd, 1982: 738). Aydın (1985)'a göre öğrenilmiş çaresizlik, kısaca bir davranış ile bu davranışın sonucu arasında bir bağlantı olmadığını öğrenmesi sonucunda, bireyin, benzer durumlarda davranış yapmaması olarak tanımlanabilir. Hovardaoğlu (1986), Abramson'un modelinde çaresizlik tepkisinin görülmesi için bireyin davranışının sonucunu kontrol etmede yalnız kendisinin başarısız diğer insanların başarılı olduğuna inanması gereğinden sözetmektedir (Hovardaoğlu, 1986: 5).

Öğrenilmiş çaresizlikle ilgili yapılan bazı çalışmalar Rotter'in tanımladığı dış kontrollülük ile öğrenilmiş çaresizlik arasında bir benzerlik olduğunu vurgularlar (Hiroto,1974; Miller ve Seligman, 1973).

Abramson ve arkadaşları tarafından yükleme kuramı çerçevesinde yeniden düzenlenen öğrenilmiş çaresizlik modelinde davranışları ile sonucunu kontrol edemeyeceğini öğrenen birey üç farklı boyutta nedensel yüklemeler yapar. Bunlar; Kontrol boyutu (İçsel-dışsal), değişebilirlik boyutu (Sabit-değişebilir) ve genellik boyutu (genel-özel) dur (Aydın 1986 : 26 ; Hovardaoğlu, 1986: 20). Burada kontrol boyutu ile ilişkili olarak söz edilen bireyin yaptığı yüklemeler Rotter'in kontrol odağı kavramı ile benzerdir. Kontrol boyutunda birey davranışla sonuç arasındaki bağlantısızlığın nedenini kendine ya da kendi dışındaki güçlere yükleyebilir. Yeni modele göre çaresizliğin görülebilmesi için olumsuz olayları içsel- sabit-genel etmenlere; olumlu olayları dışsal-değişebilir-özel etmenlere yükleme eğilimi olmalıdır (Kılıçatıcı, 1991: 17; Acun-Kapıkıran, 1993).

B) KONTROL ODAĞI ve İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

1.a) Kişilikte İç Kontrole Karşı Dış kontrolün Etkileri Araştırmaları:

İç ve dış kontrol odağı inancını kişilik özelliği olarak ele alıp inceleyen bir çok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmaların çoğu iç kontrol odağı yöneliminin kişilikteki etkilerinin dış kontrol odağı yönelimli olmaya oranla daha olumlu sonuçları olduğunu belirtmektedir (DuCette ve Wolk, 1973; Duke ve Nowicki, 1973; Strickland, 1978). Dışsallık, düşük benlik saygısı, depresyon, baş ağrıları, diğer psiko-fizyolojik semptomlar (Katkowsky, Crandall ve Good, 1967; Levenson, 1973b; Strickland, 1978; Bolel, 1993) ve psikopatoloji ile doğrudan ilişkilidir. (Rotter, 1966; Phares, 1976; Dağ, 1990). Strickland (1978) olayların davranışlarına bağlı olduğunu düşünen kişilerin hoş olmayan yaşam olaylarını değiştirmede daha ısrarlı olduklarını, şans ya da kader gibi kendi dışındaki güçlere bağlayanların ise daha az girişimci ve mücadeleci olduklarını belirtmektedir.

İçten kontrollü kişiler daha yaratıcı, başlarına gelen olayları kendi zihinsel yeteneklerine, çaba ve mücadeleciliğine bağlayan bireylerdir. (Dowd, 1989: 236 ; Ak: Canel; 1993). Dış kontrol anksiyete artışı, nörotisizm ile ilişkisi bildirilirken içsel yönelimin bağımsızlık, kendine güven ve sosyal içgörü ile ilişkilidir (Hersch ve Scheibe, 1967; Nadith, Gargan ve Michael, 1975). Hipps ve Malpin (1991) dış kontrol odağının yüksek öz saygı ile birlikte tükenmişlikle belirgin olarak ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Pittman ve Pittman (1979), dışsalların, ortalama düzeyde kontrol edilemez durumlarda içsellerden daha az çaba gösterdiklerini belirtmektedir. Melges ve Weisz (1971) İntihar girişiminde bulunan hastalarla yaptıkları bir çalışmada bu hastaların son dönemlerinde yaşamları ile ilgili kişisel kontrol umudunda bir azalma olduğunu bildirmektedirler. Burger (1984) kontrol beklentisinin içselden dışsala doğru değişiminin intihar girişiminde etkili olduğunu belirtmektedir. Pekiştirmenin iç ya da dış kaynaklarına genelleştirilmiş bireysel beklentiler depresyonla ilişkilidir (Rehm ve O,Hara, 1979; Burger, 1984). Levenson (1974) tarafından geliştirilen, kontrol odağının kişisel kontrol, güçlü diğerleri tarafından kontrol ve yaşam olaylarının şans tarafından kontrol edildiği algılarını ölçen kontrol odağı ölçeğini kullanarak yaptığı bir çalışmada Burger bu üç kontrol odağı bölümünün, birliktedepresyon ve kontrol odağı ilişkisini anlamamıza

yardıma ettiğini bildirmektedir. Kontrol odağı ve kontrol arzusunun yapısı kişinin düşünce biçimini yordayabilmektedir. Araştırmanın sonuçları yaşam olaylarını güçlü diğerlerinin belirlediğine inanan kişilerin daha fazla intihar düşüncesine sahip olduğunu göstermektedir. Yaşam olaylarında kişisel kontrol yerine güçlü diğerleri ya da şans kontrolü algısı depresyonla ilişkilidir (Burger, 1984).

Davis ve Phrases (1967) içsellerin karşılaştıkları sorunla ilgili bilgileri doğrulamayı dışsallardan daha fazla denediklerini ortaya koymuşlardır. Seeman ve Evans (1962) yaptıkları bir araştırmada benzer sonuçlar bulmuşlardır. Buna göre tüberküloz hastaları arasındaki iç kontrol yönelimlilerin hastane çalışanları ve doktorlara dışsallardan daha çok soru sordukları ve hastalıkları hakkında daha fazla bilgi sahibi oldukları belirtilmektedir (Rotter, 1982). Seeman ve Evans ikileme karşılaşılan bir durumda varolan koşullarda dışsalların diğerlerine güvenirken içsellerin bu koşullarla ilgili birşeyler yapmaya, kendilerine yardımcı olabilecek bilgi ve beceri aramaya yöneldiklerini belirtmektedirler.

Eğitim Üniversitesindeki 100 öğrencide ikilemler karşısındaki kişisel yaklaşımlar (relativizm) ile dogmatizm, bağımlılık-bağımsızlık alanı, bilişsel karmaşıklık ve kontrol odağı gibi farklı kişilik değişkenlerinin ilişkileri araştırılmıştır. Bir batarya halinde sunulan ölçek ve soru kağıtlarının değerlendirilmesi kontrol odağı ve dogmatizm ile kişisel bilgi yaklaşımının çok yakın ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Bulgular, kontrol odağında dışsal katılığın iç esnekliğe karşı yer aldığı genel bir sistem bulunduğunu göstermektedir. Wilkinson (1991) a göre katı inanç sistemi dış kontrol odağı ve karşıt fikirlere yönelik bloklaşma eğilimi ile ilişkilidir. Dışsal- katı inanç sisteminde uygun davranış rehberi olarak otorite figürlerinin kullanıldığı görülmektedir. İçsel-esnek inanç sistemli deneklerin ise içinde karşıt fikirlerinde bulunduğu tartışmalarda bakış açılarının tüm yönlerini kabul edebildikleri görülmüştür. Kontrol Odağı ile uyma davranışı arasındaki ilişki ile ilgili olarak iç kontrollü deneklerin dışsallara oranla başkalarından gelen baskılara boyun eğmeye daha az eğilimli oldukları ve kendi yargılarına daha fazla güvendikleri görülmüştür (Crowne, 1963).

İç kontrol ile zeka arasında olumlu ve anlamlı yönde ilişkiler bulunmaktadır (Bialer, 1961; Crandall, Katkowsky, Preston, 1962). Bu bulgulara paralel olarak bazı

araştırma sonuçları; kişilerarası ilişkilerde iç kontrollülerin daha içten ve derin davrandıklarını belirtmektedir (Pandey ve Khan, 1977; Carlson ve Hyde 1980).

Phares (1968), bireylerin içsel ya da dışsal kontrollü olmalarına göre karar verme anında bilgi düzeylerini kullanma yeteneklerini karşılaştırmıştır. Bulgular Julian ve Katz (1968), Rotter ve Mulry (1960) ve Lefcourt ve arkadaşlarının (1968) yaptıkları araştırma bulguları ile paralellik taşımaktadır. Phares'e göre iç kontrollü bireyler karar vermeden önce ilgili uyaran ve ipuçlarına daha fazla dikkat etmekte, kendi yargılarına daha fazla güvenmekte ve başarıya daha fazla değer vermektedirler (Gozdi, Cleary ve Walster, 1973; Akt. Argun, 1995:30). Phares (1976) iç kontrollülerin daha fazla kişisel sorumluluk aldıklarını ve sorunlarını çözmeye daha başarılı olduklarını belirtmektedir. Strickland da (1978), kontrol odağına ilişkin bir araştırmasında, iç kontrollü bireylerin olayların davranışlarına bağlı olduğuna inandıklarını, hoşlarına gitmeyen yaşam olaylarını değiştirmede daha ısrarlı olduklarını saptamıştır (Konday, 1980). Bu bulgular Seeman ve Evans'ın bulguları ile paraleldir.

Wilhite (1990) 184 psikoloji bölümü son dönem öğrencisinin notlarının çoklu dereceli regresyon analizini yapmıştır. Kendi notlarını en iyi kestirebilenlerin hafıza yeteneği ve kendini değerlendirme ilişkisinin oranının yüksek olduğunu, bunu sırası ile kontrol odağı inancının iç yönelimli olması ile olumlu ilişki ve akademik yetenek testi ile benlik kavramı sonuçlarının izlediğini ortaya koymuştur. Ashkanazy (1991) danışmanların liderlik-yönlendirme özellikleri ile ilgili olarak durumsal kontrol ve kontrol odağı ölçümlerini incelemiştir. Bu çalışmada yüklem kuramlarından temellenen bir liderlik modeline uzanan; deneklerin yan edimleri (subordinate performance) tanımlarına yanıt vermeleri ile oluşturulan bir süreç ortaya konmuştur. Sonuçlar, dış kontrol odağına sahip danışmanların (supervisor) yan edimlere iç kontrol odaklı danışmanlardan daha az duyarlı olduğunu göstermektedir.

1.b) Kontrol Odağının Oluşumu İle İlgili Çalışmalar

Kontrol odağı inancının bebeklikten başlayarak kişiliğe yerleşerek geliştiği ve değişime karşı dirençli bir kişilik boyutu olduğu bilinmektedir. Literatürde bu boyutun oluşumu, yapısı, değişebilirliği ile ilgili araştırmaların kavramın ortaya çıktığı 1950'li

yılların sonlarından itibaren başladığı görülmektedir. Kontrol odağını içte ya da dışta oluşturacak ön koşulların bilinmesi iç kontrolü geliştirmede ya da dış kontrolü değiştirmede yarar sağlayabilir (Yeşilyaprak, 1988). Bu çalışmalar üç grupta toplanmaktadır (Mac Donald, 1973). Bunlar:

- 1) Toplumsal sınıf farklılıkları,
- 2) Uzun süreli ve kişiyi kendine yetersiz kılan sakatlıklar,
- 3) Anne-babanın çocuk yetiştirme tutumlarıdır.

Bunlar kontrol odağının gelişimini etkileyen sürekli ya da birikimli etkenlerdir.

Kontrol Odağı ile ilgili yapılan ilk çalışmalardan biri olan Franklin (1963)'in araştırmasında kontrol odağı ile sosyo ekonomik düzey ve toplumsal sınıf arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ulusal bir örnekleme dayalı olarak yapılan bu çalışmada siyahların beyazlara göre daha dışsal kontrollü ve kaderci oldukları sonucuna varılmıştır. Çalışmada iç kontrol ile sosyo ekonomik düzey ve toplumsal sınıfın yüksekliği arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur (Yeşilyaprak, 1988; Argun, 1995:29). Toplumsal sınıf ve ırk değişkenleri ile ilgili yapılan diğer bazı araştırmalar Franklin'in çalışması ile kısmen tutarlı bilgiler vermektedir (Battle ve Rotter, 1963; Kahn ve Rearlice, 1966; Mac Donald,1973; Chabat, 1986; Miles, 1986; Yeşilyaprak,1988).

Alt sınıf siyah çocuklar orta ya da alt sınıf beyaz çocuklardan daha dış kontrollüdür (Battle, Rotter, 1963). Bu sonuçları desteklemeyen diğer araştırmaların varlığına karşın (Katz, 1967; Solomon, Houlihan, Parelius, 1969; Crandall, Katkowsky, Crandall, 1965). Alt sosyo ekonomik sınıf üyeleri iç kontrol yöneliminde daha şanslı olan orta ve yüksek sosyo ekonomik sınıf üyelerini aşmamaktadırlar. Sonuç olarak alt sosyo ekonomik statü, dışlanmış azınlık grubu üyeliği, nesnel ulaşılabilirlik yönünden dezavantajlı olma; gösterilen çabanın niteliği ile sonucun (ödülün) niteliği arasında en az düzeyde bir bağlantıya ve böylece dış kontrole neden olmaktadır (Mac Donald, 1973; ; McNulty ve Borgen, 1980; Yeşilyaprak, 1988). Pitcher ve Hong (1986)'a göre toplumsal statü sahibi olma, ekonomik güvence, önceden kestirilebilir yaşam geleceği ve yaşam üzerinde sınırlılıklar olmaması gibi etkenler iç kontrolü olumlu; uzun süreli sağlık

sorunları ile sakatlıklar kontrol algısını olumsuz etkilemektedir (Özyürek, 1983; Yeşilyaprak,1988).

Sullivan ve Lewis (1993) bebeklikte öfke belirleyicisi olarak kontrol kaybının etkisini incelemişlerdir. Beklenti oluşturmaya dönük, müzikle ödüllendirmeyi içeren koşullama eğitimi ile üç hayal kırıklığı durumu araştırılmıştır. Sonuçlar kontrol kaybı durumunda olan bebeklerin diğer durumlarda olan bebeklerden daha fazla öfke ifadesi gösterdiklerini ve tepkilerinde azalma olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda kontrol kaybının öfkenin kritik belirleyicilerinden biri olduğu söylenebilir.

Kontrol odağının oluşumunu etkileyen etkenlerden biri de ön koşullarla ilgili olarak anne- baba tutumlarıdır (Yeşilyaprak, 1988; Golnick, 1991). Yapılan çalışmalar anne eğitiminin yüksekliği, çocuğu kontrol isteğinin azlığı ve erken bağımsızlık beklentilerinin çocukta iç kontrolle ilişkili olduğunu göstermektedir (Lefcourt, 1976). Gençlerle yapılan bir çalışmada iç kontrollü gençler, anne-babalarının kendilerine daha yakın davrandıklarını, daha az tutarsız disiplin gösterdiklerini, daha az düşmanca davrandıklarını ve daha çok olumlu ilişki kurduklarını belirtmişlerdir (Davis ve Phares, 1967 ; Akt: Hakan, 1995).

1.c) Kontrol Odağının Diğer Değişkenlerle İlişkilerini Açıklamaya Yönelik Çalışmalar

İç ya da dış kontrollü olmanın cinsiyet ve yaşa bağlı olup olmadığını konu alan araştırmalardan tutarlı sonuçlar alınamamıştır (Rotter, 1966; Joe, 1971; Nowicki ve Strickland, 1973; Gilmour, 1978; Knop, 1981; Cooper, Burger ve Good, 1981; Findley ve Cooper, 1983; Yeşilyaprak, 1988). Bazı çalışmalarda akademik başarı, yaş, cinsiyet gibi değişkenlerle Kontrol Odağı inancının ilişkilerine bakıldığında iç kontrol odağı yönelimi ile başarı, yaşın artışı ve cinsiyet (erkekler lehine) arasında anlamlı düzeyde olumlu ilişki ortaya konmaktadır. (Bolel, 1973; Korkut, 1986; Mizzi,1991; Canel, 1993). Kontrol odağında yaşla birlikte dışşallıktan içsellige doğru bir değişim söz konusudur (Joe,1971; Gilmour,1978; Argun,1995;81). İç kontrol yaşla birlikte sürekli artmaktadır (Nowicki ve Strickland, 1973).

Messer (1972) ilkokul çağındaki iç kontrol odağı yönelimli olarak belirlenen erkek çocukların başarı testlerinde daha yüksek puan alma ve daha yüksek not ortalamalarına sahip olma olasılığını ortaya koymuştur. Yine aynı çalışmada erkek çocukların başlangıçta kızlardan daha iç kontrol yönelimli iken, bir öğretim yılından sonra tekrar ölçüm yapıldığında kız çocukların iç kontrollerini daha fazla geliştirdikleri görülmektedirler (Messer, 1972). Kulas (1988) ise erken ergenlikte kontrol odağı yöneliminin kız ya da erkek cinsiyetine bağlı olmaksızın şansa inanma esaslı olduğunu vurgulamaktadır. Erkek çocuklarda iç kontrol, başarı güdüsü ve başarı ile ilişkili iken kız çocuklarda iç kontrol, başarısızlıklarının sorumluluğunu alma ve daha sıkı çalışma davranışı ile bağlantılı bulunmuştur. (Frances ve Dillia, 1991: 135-139). Messer'in araştırmasında da ortaya konduğu gibi kontrol odağı inancı yalnızca başarı ile değil, görev ve sorumlulukların yerine getiriliş stiliyle de etkilenmektedir. McNulthy ve Borgen (1980)'in 8-12 yaşları arasındaki çocukların cinsiyet, toplumsal sınıf farkları ve mesleki beklenti değişkenleri ile bu değişkenlerin kontrol odağına etkilerini inceleyen çalışmalarında iç kontrolde erkek çocuklar ve üst sosyo-ekonomik sınıf lehine 0.05 düzeyinde anlamlı ilişkiler ortaya konmuştur.

Küçük yaş gruplarında erkek çocuklar lehine iç kontrol yönelimi bildirilirken, cinsiyet ve kontrol odağı ilişkisine yönelik bazı araştırmalar ise kızlarda ve kadınlarda iç kontrolün daha yüksek olduğunu göstermektedir (Ören, 1991; Joice, 1980; Fould, 1971). Joice (1980) ve Fould (1971) Kişisel Yönelim Envanteri uygulayarak yaptıkları cinsiyet farklılıklarına yönelik çalışmalarında desteği içten alma boyutunda kadınların lehine farklılık belirtmektedirler. Kızlarda iç kontrol puanları erkeklere oranla daha yüksektir (Ören, 1991). Bazı araştırmalarda ise cinsiyet değişkeninin kontrol odağının içten ya da dıştan olmasında etkili bir değişken olmadığı görülmektedir. (Korkut, 1986; Köksal, 1991; Sent-Ağır, 1994; Cenit-Aksoy, 1992).

Fuqua (1986), gündüz bakımevlerinde çalışan 120 bakıcı annede kontrol odağı yönelimi, diğer kişilik özellikleri ve çalışma koşullarının stress ve tükenmişlik düzeyleri ile ilişkilerini incelemiştir. Araştırma Nowicki-Strickland İçsel-Dışsal Kontrol Odağı yetişkin formu ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği kullanılarak yapılmıştır. Elde edilen bulgular iç kontrollü bakıcı annelerin daha çok kişisel yakınmada bulduklarını göstermektedir. 0-1

yaş grubundaki bebek bakıcılarının diğer gruplardaki bakıcılardan daha az tükenmişlik yaşadıkları belirtilmektedir. Bakıcı annelerin çalışma deneyimi ve eğitim düzeylerinin iç kontrol ile olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkisi bulunmuştur.

Salıverilme sonrası aile yaşamı psiko-eğitsel programını izleyen mahkumlarla yapılan bir araştırmada verilerin analizi sonucu, kontrol odağı ve narsisizm arasında anlamlı bir korelasyon bulunmuştur. Dış kontrolün narsisizm ile birlikte artmaktadır (Bayse, 1992).

Lucas ve Patterson (1991), kontrol odağı ile evlilik ve doyum sağlayıcı evlilik kararlarını incelemişlerdir. Sonuçlar evlilik kararlarında doyumsuzlukla çiftlerin dış kontrol odağı yönelimli olmaları arasında pozitif ilişkiler olduğunu göstermektedir.

48 erkek ve 12 kadın perakende mağaza yöneticisine Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği, Mach IV Ölçeği, ve bir iş tercih anketi uygulayan Gable ve arkadaşları (1990), yöneticinin gelişimi ile kontrol odağı arasında belirgin bir ilişki bulamazken, tüm örneklem grubunda ve erkekler için Machiavellianizm ve dış kontrol odağı arasında olumlu belirgin bir ilişki bildirmektedirler. Erkekler kadınlara göre daha fazla iç kontrol yönelimi bildirmişlerdir.

Sonuç olarak yapılan çalışmalar iç kontrolün daha çok erkeklerde yüksekliğini, takvim yaşı arttıkça iç kontrolde artış olduğunu ve olumsuz, patolojik kişilik özellikleri ile dış kontrol bağlantılarını göstermektedir.

B.2) Kontrol Odağı ve Öğretmenlerle Yapılan Çalışmalar

Öğretmenlerde kontrol odağı ile ilgili olarak hem Sosyal Öğrenme Kuramı hem de Yükleme Kuramı içinde yapılan çalışmalara bakıldığında daha çok yükleme kuramından kaynaklanan başarı ve benlik gibi değişkenlerin öğrencilere ilişkin olarak araştırıldığı çalışmalar görülmektedir. Öğretmenlerin yükleme stilleri de hem kendilerini hem de öğrencilerini etkilemesi bakımından önem taşımaktadır (Woolfolk, 199). Schener ve Kimmel (1993) öğretmenlerin nedensel yüklemelerini incelemişlerdir. Bu çalışmada bir eğitim danışma yaklaşımı olarak 1 günlük eğitim uygulanmıştır. Bu çalışmanın öğretmen yükleme stilini daha iyimser biçimde yeniden yapılandırmak üzerindeki etkililiği

ölçülmüştür. Çalışma grubunun yeniden eğitim yöntemleri, düz anlatım, model oluşturma ve rol oynamadır. 52 öğretmenin katıldığı çalışmada öğretmenlerin yükleme tarzlarını belirlemek için Yükleme Stilleri Anketi (Attribution Style Questionnaire, ASQ) ve Akademik Performans İçin Öğretmen Yüklemeleri Ölçeği (Teacher Attributions for Academic Performance Scale, TAAPS) öntest-sontest uygulaması ile kullanılmıştır. Çalışma grubu etkinliği sonrasında ASQ bileşik olumsuz puanlarında .005 düzeyinde anlamlı bir azalma olurken olumlu puanlarda .01 düzeyinde artış saptanmıştır. Puanlardaki bu farklılıklar katılımcıların artan iyimserlik düzeyini yansıtmaktadır. ASQ puanları ile TAAPS bileşik iç puanları arasında zayıf ama istatistiksel olarak anlamlı (.05) bir ilişki saptanmıştır. Bu değişimler beklenen yöndedir, öğrenci motivasyonu ve gelişimini kolaylaştıracağı düşünülen yükleme stillerine ulaşılabildiğini yansıtmaktadır (Scherer, 1993).

Martin ve Baldwin (1993) öğretmenlerin meslek deneyimlerine göre sınıf yönetimi tarzlarını incelemişlerdir. Veriler Rotter'ın iç-dış Kontrol Odağı Ölçeği ve Sınıf Yönetim Stili Envanteri (Inventory of Classroom Management Style, ICMS) kullanılarak öğrencilerden toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesi ile yeni ve deneyimsiz öğretmenlerin deneyimlilere göre daha fazla müdahaleci oldukları saptanmıştır. Deneyimli öğretmenler daha iç kontrollü bakış açısına sahiptirler, fakat sınıf yönetim stili ile iç ya da dış kontrollü olmak arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca müdahaleci olmanın geleneksel düşüncelere saygılı ve daha tutucu olma ile ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Öğretmenlerle ilgili bir diğer çalışma Guskey ve Passaro (1993) tarafından yapılmıştır. Etkili öğretmen kavramının incelendiği bu çalışmada uygulanan etkililik ölçek puanlarının faktör analizi sonuçları faktörlerde kontrol odağı ölçeklerine benzer bir ayrışma ortaya çıkarmıştır. Etkili öğretmen özelliklerinin iç kontrolle ilişkili olduğu belirtilmektedir.

Agne (1992), 88 uzman ve 92 lisans düzeyinde öğretmeni çeşitli özelliklerine göre karşılaştırmıştır. Sevilen, başarılı öğretmenlerin demokratik, esnek sınıf ortamı yarattıkları, ahlakçı olmayan tutum sergiledikleri ve öğrencileriyle daha yakın kişisel ilişkileri tercih ettiklerini belirtmektedir. Sınıftaki öğrenci başarısı, öğrencinin davranışı,

öğrencinin inançları ve öğretmen davranış zincirinde öğretmen inancının sorumlu öge olarak temel (esas) halka olduğu görülmüştür.

Agne (1994) halen görev yapmakta olan öğretmenlerle yılın öğretmeni (Teacher of the Year) seçilen öğretmenler arasında kontrol odağı bakımından karşılaştırmalı bir araştırma yapmıştır. Bu çalışmada kullanılan Öğretmen İnanç Anketi (Teacher Belief Questionnaire), öğretmenin cinsiyeti, hizmet yılı, öğretmenlik yaptığı sınıf düzeyi ve kazandığı en yüksek dereceleri belirleyen sorular içermektedir. Veriler yılın öğretmeni seçilen öğretmenlerin, öğrencilerinin kontrol odağı inançlarının, normal öğretmenlerden belirgin olarak daha hümanistik ögeler taşıyan ve daha fazla iç kontrol yönelimli olduklarını göstermektedir (Agne, 1994).

Sparks (1992) öğretmen kontrol odağı, öğrenci kontrol ilişkisi ve benlik kavramı ilişkilerini incelemiştir. Bu çalışmada 29 ortaokul öğretmeni, baskın öğretmen veya çok fazla baskın olmayan öğretmen özellikleri bakımından kendi öğrencileri, diğer öğretmen arkadaşları ve okul yöneticileri tarafından değerlendirilmişlerdir. Yapılan değerlendirme sonucunda öğretmenlerin kontrol odağı, benlik kavramı ve öğrenci kontrol ilişkisi değişkenleri bakımından farklılaşmadıkları fakat kişilik özellikleri arasında farklılıklar olduğu bulunmuştur.

Krupp (1993), ilkokul öğretmenleri düzeyinde öğretmen-yönetici ilişkileri, öğretmenin izolasyonu, eğitim çevresi ve sosyal destek gruplarını incelemiştir. Bu çalışmada güvensiz bir ortamda bireyin kendine güvenini koruyabilmesi irdelenmiştir. Bulgular öğretmenlerin olumsuz ve güvenilmez bir ortamda benliklerine ilişkin güven duygularını koruyabilmek için iç kontrollü olma ve bu özelliği koruyabilmenin gerektiğini bildiklerini ortaya koymuştur. Öğretmenler kendine güveni koruyabilmenin kendisi ile yüzleşebilme, kendini tanıma, değerlerini koruma ve çevrelerindeki diğer insanların da benzer duygulara sahip olduğunu bilme ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir (Krupp, 1993).

Cheng (1994), 588 orta okul öğretmenin kontrol odağı yapısı, iş doyumunu ve okul özelliklerini algılamaları arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Bu çalışmanın sonuçları kontrol odağı yapısının-iç kontrollü olması ya da dış kontrollü olmasının- mesleki tutum

ve kuruma ilişkin olumlu algılarla -iç kontrollü olması arasında pozitif bir korelasyon gösterdiğini ortaya koymaktadır (Cheng, 1994).

Pigge ve Marso (1994), öğretmenlik hazırlığını tamamlamakta olan 150 aday öğretmenin kaygı, tutum ve kişilik özellikleri ile ilgili ölçümlerini yapmışlardır. Öğretmen adaylarının öğretmenlik hazırlığı ilerledikçe iş kaygılarının azaldığı ve işe yönelik tutumlarının yüksek ve olumlu hale geldiği gözlenmiştir. Pigge ve Marso, içedönük adayların dışadönük adaylardan daha fazla kaygı ve kaygıda daha az azalış ifade ederken, iç kontrollü adayların dışsallardan daha az kaygı belirttiklerini saptamışlardır.

B.3.a) Kontrol Odağı ve Temel Eğitim Öğrencileri İle Yapılan Araştırmalar

Kontrol Odağı kavramının 1960'lı yıllardan beri ortaya konup tartışılmasıyla birlikte kavramın çok sayıda değişkenle ve durumla ilişkileri araştırılarak incelenmiştir. Bunların arasında son yıllarda evrensel literatürde ilköğretim öğrencileri ve bu çağda çocuklarla yapılan kontrol odağıyla ilgili çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışma ve araştırmalar konumuzla ilgisi temelinde ulaşılabildiği ölçüde incelenmiştir.

Bu çalışmalardan kavramın ilk ortaya konduğu yıllarda yapılan Crandall (1962) ve arkadaşlarının araştırmasında erkek öğrencilerde okuma başarısı ile iç kontrol arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra çalışmada iç kontrol inancı yöneliminin matematik başarısı ile de anlamlı düzeyde olumlu ilişki gösterdiği bildirilmektedir. (Cellura, 1963). Bu bulguları destekleyen nitelikte bir diğer araştırmada 3. ve 7. sınıf öğrencilerinde kontrol odağı ve aritmetik başarı testi arasındaki ilişkilerle ilgilidir (Change, 1965).

Bu çalışmaların yanısıra diğer bir çok araştırmada ise hem kız hem de erkek öğrencilerde iç kontrol ile başarı arasında olumlu ve tutarlı ilişkilerin varlığı ortaya konmuştur (Crandall, 1968; Korkut 1986). Mc Chee ve Crandall (1968) tarafından, ilköğretim 1. sınıftan lise düzeyine kadar öğrencilerde yapılmıştır. İç ya da dış kontrollü olma ile akademik başarı arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Verilerin analizi iç kontrollü öğrencilerin kendi başarıları konusunda daha inançlı olduklarını göstermiştir. İç kontrollü kızlar, erkek öğrencilere oranla başarısızlıklarında daha fazla sorumluluk duymaktadırlar.

Robert (1971) ve Nowicki - Strickland (1973)'in çalışmaları da bu bulgularla paralellik göstermektedir (Yeşilyaprak, 1988).

Walden ve Ramey (1983)'in yaptığı bir çalışmada çocukların başarı ve başarısızlıkları üzerinde kendi kontrollerine ilişkin inançları araştırılmıştır. Bu çalışmada akademik başarısızlıklarını kendi yetenekleri dışındaki güçlere bağlayan çocuklar beş yıllık bir eğitim programına alınmıştır. Programa katılan gruplardan yüksek kaygı taşıyan grubun kontrol grubuna oranla akademik başarı üzerinde kendi kontrolleri olduğuna ilişkin inançlarında daha fazla artış gerçekleştiği saptanmıştır (Walden ve Ramey, 1983).

Kontrol odağının değiştirilip değiştirilemeyeceğine ilişkin bir diğer çalışma Nowicki ve Barnes (1973) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada veriler kamp yaşantısının çocuklarda iç kontrolü artırıcı rol oynadığını göstermektedir (Yeşilyaprak, 1988).

Ergenlik döneminde kontrol odağı ile ilgili olarak Lou (1990)'nun yaptığı bir çalışmada, 1.si 5976, 2.si 701 Çinli ilk ve ortaokul öğrencisinden oluşan iki deney grubunda ergenlik gelişimleri incelenmiştir. Ergenlik öncesinin akademik ve dış görünüm benlik kavramlarında hayati değişikliklerin görüldüğü kritik bir dönem olduğu bilinmektedir. Çalışma Çocuklar için Nowicki - Strickand Kontrol Odağı Ölçeği ve bedensel özgürlük (Body Cathexis) Ölçeği kullanılarak yapısal ve ilişkisel bir yaklaşımla yapılmıştır. 1. deney grubunda akademik yetenek benlik kavramının yaşla birlikte arttığı, dış görünümle ilgili benlik kavramının ise azaldığı saptanmıştır. Deneklerin her iki benlik kavramı birbiri ile yakın ilişkili bulunmuştur. Kontrol Odağı inancının daha çok dış görünüm benlik kavramı ile ilişkili olduğu, sınav kaygısının ise akademik benlik kavramı ile ilgili olduğu bulunmuştur. Bunun yanısıra dış görünümle ilgili benlik kavramının dışa dönüklükle ilişkili olduğu saptanmıştır. İkinci deney grubundan elde edilen bulgular da birinci grubun sonuçlarını desteklemektedir (Lau,1990).

Halhumber ve Paris (1993) ilköğretim çağındaki 2. ve 6. sınıf öğrencisi 56 öğrencide başa çıkma stratejilerini kullanma ile yeterlik ve kontrol algıları arasındaki ilişkileri incelemiştir. Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan 3 grupta da hem normal, hem engelli, hem de öğrenme güçlüğü olan çocuklar bulunmaktadır. I. gruptaki 16 öğrenci yüksek etkili başa çıkma stratejisi, II. gruptaki 17 öğrenci daha az etkili başa

çıkma stratejisi ve III. gruptaki 23 öğrenci de orta düzeyde etkili başa çıkma stratejisi kullanmaktadır. 1. gruptaki yüksek etkili başa çıkma stratejisi kullanan 16 öğrencinin ortak özelliği olarak kontrolde bilinmeyen kaynaklara çok az yükleme yaptıkları ve kendilerini yeterli olarak algıladıkları saptanmıştır (Halhumber, 1993).

Tallent (1992) yetenekli (gifted) öğrencilerin normal öğrencilere oranla daha fazla geleceklerinin kendi kontrolleri altında olduğunu düşündüklerini, genel konu ve problemlerle daha ilgili olduklarını belirtmektedir (Tallent ve Yarbrough, 1992).

Foley ve Epstein (1992) yaptığı bir araştırmada 11-15 yaşları arasındaki 86 öğrencinin not ortalamaları, çalışma becerileri, yaşam becerileri ve kontrol odağı yönelimleri incelenmiştir. Bu değişkenlerin akademik başarıyı yordama konumları analiz edilmektedir. Bulgular iç kontrol odağı eğilimi ile başarı testi performansı ve organize etme becerileri arasında olumlu ve anlamlı düzeyde ilişkileri ortaya konmuştur (Foley ve Epstein, 1992).

İlkokul düzeyindeki çocukların analiz ve sentez yapabilme yeteneklerini araştıran Herkowitz (1992) 9 yaş grubundaki 1033 üstün yetenekli çocuğu birleştirici ve ayırt edici düşünebilme yeteneği ve zihinsel başarıları yönünden incelemiştir. Bu öğrenciler, öğretmenleri ve arkadaşları tarafından sıralanmışlardır. Bu sıralamayla iç ya da dış kontrole sahip olmaları arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bulgular söz konusu öğrencilerde iç kontrollü olmanın potansiyel güçlerini gerçekleştirirmedi bir ara değişken rolü oynadığını göstermektedir (Herkowitz, 1992).

İlkokul 6.sınıf öğrencilerinde iç kontrol odağı eğiliminin problem çözme stilleri üzerinde yüksek oranda doğrulukla ilişkili olduğu ve sonraki çözümlerin kestiriminde olumlu ve belirgin etkisi saptanmıştır (Rowe, 1993).

Magsud (1991) 16-17 yaşlarındaki 58 erkek ve 77 kız çocuğu ile Güney Afrika'da yaptığı çalışmada sosyo-ekonomik düzey, benlik kavramı ve akademik başarı ile Kontrol Odağı ilişkilerini incelemiştir. Analizler, Nowicki ve Strickland'ın Kontrol Odağı Ölçeğinin normatif verileri ile kıyaslandığında Güney Afrikalı deneklerin belirgin olarak daha dışsal yönelimli olduklarını ortaya koymaktadır. SES pozitif olarak içsellik,

benlik kavramı ve İngilizce dersi başarısı ile ilişkili iken dışsallık bu değişkenlerde olumsuz olarak ilişkili bulunmuştur. Benlik kavramı, matematik ve İngilizce ders başarısının ölçümleri ile pozitif korelasyonda ve erkek çocukların matematik ders başarıları kızların matematik ders başarılarından belirgin olarak yüksek bulunmuştur. Magsud (1993)'un diğer araştırmasında Güney Afrika'da 120 ilkokul öğrencisiyle nevrotizizm (N), psikotizizm (P), akademik benlik kavramı ve akademik başarıyla kontrol odağı yöneliminin ilişkisinin incelendiği bir çalışmada sonuçlar akademik başarı ile N ve P'nin olumsuz ilişkili olduğunu ancak akademik benlik kavramı ile iç kontrolün, akademik başarıyla belirgin düzeyde olumlu ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma sonuçları Güney Afrikalı katılımcıların P ve N puanlarının Eysenck ve Eysenck (1975)'in normatif verilerindeki aynı yaştaki İngiliz çocuklarının puanlarından önemli ölçüde düşük olduğunu göstermektedir (Magsud, 1993).

Golnick (1991) ve arkadaşları, 3. sınıftan 6. sınıfa kadar olan 456 çocuğun okul başarıları, güdü düzeyleri ve çocukların ana babalarını algılamaları arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Annenin ilgi, destek ve yönlendirmesinin (involvement), annenin iç ya da dış kontrol yönelimli olmasıyla ilgili olduğu, ayrıca otonomi algılamaları ve algılanan yeterlilik ile uyumlu olduğu, baba desteğinin ise sadece algılanan otonomi ve yeterlik ile ilişkili olduğu bulunmuştur.

Benson ve Deeter (1992), kontrol odağı yönelimi ve sosyal desteğin stres faktörlerine etkilerini incelemişlerdir. Bu çalışma 200 lise öğrencisinde özellikle depresyon gibi bozuk uyumlu sonuçlarda odaklaşarak yapılmıştır. Sonuçlar olumsuz yaşam olaylarının bireye etkisinin kontrol odağı yönelimi ve sosyal desteğin yeterliliği ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu iki değişkene bakılarak depresyon düzeyinin doğrudan tahmin edilebileceği ifade edilmektedir.

Henderson ve diğerleri (1992) çocuklar üzerinde stres düzenleme programının kontrol odağı yönelimi, benlik kavramı ve başatme stratejilerindeki etkilerini incelemişlerdir. Deney grubu olarak 33 üçüncü sınıf öğrencisine program uygulanırken kontrol grubunu 32 öğrenci oluşturmuştur. Deney grubunda stresle başa çıkma programı sonucunda iç kontrol odağı yöneliminde daha fazla artış gözlenmiştir. Benlik kavramı

puanları deney grubunun kontrol grubunun puanlarından belirgin olarak daha yüksek çıkmıştır ki bu alanlar en yüksek stres vericiler olarak bildirilen iki alandır.

127 ilkokul üçüncü sınıf öğrencisinde (60 erkek ve 67 kız) güdülenme merkezini cinsiyet farklılıklarına göre depresyon etkisi ile ilişkilendirerek inceleyen Boggiano ve Barnett (1992), kızların daha fazla dışsal güdümlü olduklarını ve daha fazla depresyon geçirdiklerini belirtmektedirler. Erkeklerde daha az depresyon olayı görüldüğünü ve erkek öğrencilerin kızlardan daha fazla içsel güdülendiklerini belirtmektedirler.

Normal ya da üstün yetenekli olduğu halde öğrenme güçlüğü olan 4. ve 7. sınıflardaki toplam 660 öğrencinin, iki yıl süresince kontrol odağı yönelimleri, benlik kavramı, bilişsel düzeyde “algılanan yeterliği” ve başarı ölçümlerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Sonuçlar, genel olarak, üstün yetenekli öğrenciler için benlik kavramının daha yüksek ve tüm gruplarda kararlı (stable) olduğunu ortaya koymuştur (Mulcahy ve diğerleri, 1991).

Durante (1993)'nin 8-13 yaşları arasında 75 çocukla yaptığı bir çalışmada, 15 çocukluk 5 grup oluşturulmuştur. Davranışsal alt gruplara göre, öğrenme güçlüğü olan öğrenciler başarı ve başarısızlığa ilişkin nedenlere yönelik farklı inanç gruplarında kıyaslandılar. Sonuçlar başarıya yönelik yüklemelerin davranış bozukluğunun ve öğrenme güçlüğü'nün tipi ve derecesiyle ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bakımdan içsel ve dışsal yüklemeler karmaşık bir dağılım göstermektedir. Ancak öğrenme güçlüğü olan bütün çocuklarda dışsal inançların gelişmemiş olduğu görülmektedir.

Williams ve Barber (1992) özel eğitim öğrencilerinin normal öğrencilerden neden daha fazla iç kontrollü oldukları ve neden daha çok öğrenilmiş çaresizlik gösterdiklerini incelemişlerdir. Daha fazla iç kontrol oluşturularak öğrenilmiş çaresizliğin ortadan kaldırılması için oluşturulan programlar gözden geçirilmiştir. Okul başarısında etkisi olduğu düşünülen psiko-sosyal koşullarla ilgili çalışmalar iç kontroldeki artışın öğrenilmiş çaresizlikle negatif korelasyonda olduğunu göstermektedir.

El-Sheikh ve Klaczynski (1993) 10-14 yaş grubu öğrencilerinde, orta sınıftan, kırsal kesim ve kent merkezinden gelen 32 Mısırlı Müslüman kız çocuğunun, kontrol

inançlarını stres vericiler ve başa çıkma stratejileri bakımından incelemişlerdir. Kültürlerarası bir bakış açısından tartışılan sonuçlar kontrol odağı inançlarında sözü edilen değişkenlerde alt düzey aleyhine alt kültür farklılıklarını bildirmektedir.

Thomas ve arkadaşları (1992) 31 tanesi 1. sınıf tekrarı yapan , 31'i normal 1. sınıf öğrencisi olan toplam 62 öğrenciyi not ortalamaları ve kişilik özellikleri bakımından karşılaştırmışlardır. Çalışma boylamsal olarak 2. sınıftan 5. sınıfa kadar devam ettirilmiştir. Öğrencilerin sosyal, bilişsel yeterlikleri, nitelikleri ve kapasiteleri ile içselleştirme ve dışsallık problemleri öğretmen değerlendirmesi ile saptanmıştır. Sonuçta okul başarısızlığında öğrenciye o yılı yeniden okutmanın -yıl tekrarının- zayıf (düşük) akademik ve sosyal işlev ile ilgili olduğu, uzun dönemde yararlı etkilerinin olmadığı bildirilmektedir.

Peterson (1992) 96 kolej öğrencisiyle yaptığı çalışmada öğrencilerin grup ödevlerindeki kendilerinin ve arkadaşlarının performanslarına yönelik nedensel yüklemelerinin altında yatan boyutları algulamalarını (bunların arasındaki ilişkiler, yüklemel boyutlar ve yüklemel etkiler de vardır) incelemiştir. Peterson nedensellik odağının içte (çaba, gayret, yetenekle ilgili) ve ya dışta (şans, kısmet, koşullar, güçlü diğerleri ile ilgili) olmasının duyuşsal tepkileri etkilediğini ve odağın kararlılığın gelecekteki başarı beklentisine bağlı olarak değiştiğini belirtmektedir.

Tobacyk ve Tobacyk (1992) Polonya'dan 149 ve A.B.D.'nin kuzeyinden 136 üniversite öğrencisinin inanç-temelli (belief-based) kişilik yapıları ve gerçek dışı (paranormal) inançlarının kişilik yapıları ile ilişkilerini incelemişlerdir. Sosyal Öğrenme Teorisi'nin temel alındığı bu araştırmanın sonuçları araştırma denencesini doğrular niteliktedir. Polonyalı öğrencilerin Amerikalı öğrencilere göre daha dışsal kontrol odağı sergilemekte ve belirgin olarak akılcı olmayan inançları daha fazla onayladıklarını belirtmektedirler.

Ergenlerde uygulanan psiko-eğitsel bir programın, okul dışı faaliyetleri, benlik algıları ve kontrol odağı yönelimi üzerindeki etkileri incelenmiştir. 9.sınıfta öğrenim gören 52 öğrenci tesadüfi olarak iki gruba ayrılmıştır. Gruplardan birine psiko-eğitsel program uygulanmıştır. Uygulama süreci sonunda yapılan ölçümlerde güçlendirme

grubundaki öğrencilerin okula geçiş döneminde katılım için harcadıkları zamanın azaldığı, katılım düzeylerinin ise arttığı gözlenmiştir. Programın kontrol odağı ve benlik saygısı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır (Fertman ve Chubb, 1992).

Lee ve Dengemink (1992) A.B.D.'li 65 erkek ve 77 bayan ve İsveçli 35 erkek, 78 bayan lise (Gymnasium) öğrencisini kontrol odağı yönelimi bakımından karşılaştırmışlardır. Verilerin analizi İsveçli bayan öğrencilerin kendilerini diğer 3 gruptan daha fazla içsel olarak puanladıklarını göstermektedir.

Freedman (1992)'ın öğrencilerin cinsiyet rolü ile kontrol odağı ilişkisini incelediği çalışmasında 102 denekten 84'nü iç kontrollü olarak tespit etmiştir. Ancak bu çalışmada kontrol odağı ile ilgili yapılan diğer birçok çalışmada da görüldüğü gibi dış kontrol ve iç kontrolün tek bir boyut olmayıp kendi içlerinde ayrılaştığı ortaya çıkmıştır. Dışsal kontrolü, şans ve güçlü diğerlerine inanç gibi iki alt kategoride incelemek mümkündür. Bu durum kadınların ve toplum içerisindeki azınlık grupların üyelerinin bazı davranışlarla ilgili olarak kontrolü daha sık dış faktörlere yüklemelerini açıklayıcı olabilir. Bu çalışmada da dış kontrollü deneklerin hiç birinin güçlü diğerlerine yükleme yapmadığı sadece şansa yüklemede buldukları saptanmıştır. Bern Cinsiyet Rolü Envanteri (Bem Gender Role Inventory) ve Güçlü Diğerleri, Şans ve İçsel Yükleme Ölçeği (Powerful Others, Chance and Internal Attribution Scale) çalışmada araç olarak kullanılmıştır. Bulgular yukarıda sözü edilen verilerden başka cinsiyet ile kontrol odağı arasında belirgin olmayan bir eğilim ortaya koymaktadır. Bunun dışında öğrenci örnekleminde yapılan çalışmalarda iç kontrol odağının normalin üzerinde çıkabileceğini göstermektedir.

İlkokul çağındaki 8-15 yaş çocuklarında kendi yaşamları ve akranlarının yaşamlarındaki önemli olayların nedenini algılamalarına ilişkin olarak, sonuçlara yönelik, çoklu içsel ve dışsal faktörlerin etkililiğine ilişkin inançları incelenmiştir. Sonuçlar 11-12 yaşlarından itibaren çocukların başkaları için içsel nedenleri kendilerinkinden daha fazla önemli bulduklarını ortaya koymuştur. Sadece benliğe ilişkin inançları algılanan kontrolle ilişkilidir. Verilerde bir grup üstün yetenekli (gifted) çocuğun sosyal geri bildirimleri güvenilir (confidently) olarak algıladıkları anlamlı düzeyde ortaya çıkmıştır. Bu gruptaki öğrencilerin akranlarından iki alanda farklılaştığı görülmektedir. Bunlar :

1- Akranlarından daha fazla yeteneklerinin varlığını ve yapabilirliğin ve buna bağlı olarak daha fazla kontrol edebilirlik ortaya koymuşlardır.

2- Bu grubun dışındaki öğrenciler okulda ortaya koydukları ya da akranlarınca gösterilen performansın nedenlerini daha az bilirken, çaba ve güçlü başkalarına daha fazla güvenmek zorunda olduklarına yönelik görüş bildirmişlerdir. Benliğe ait inançları bilişsel performansa ilişkindir. Bu sonuçlar, benlik (kendi)-diğeri farklılaşmasının gelişimsel değişimlerin yanısıra çevre olanaklarıyla birlikte üretildiğini ortaya koymaktadır (Skinner, 1990).

Çocukların okul dışı aktivitelerinde boş zamanlarının ortalama 190 dakikasını okumaya ayırdıkları saptanan bir çalışmada iç ve dış kontrolün boş zamanını daha çok okuyarak değerlendiren kız çocuklarda eşit olarak görüldüğü ortaya konmuştur (Whitney, 1992).

Malkus ve Musser (1993) çocukların çevreye karşı tutumlarını belirlemeye çalışmışlardır. 3, 4 ve 5. sınıflardaki 171 öğrencinin kontrol odağı, çevreye karşı tutumları incelenmiştir. Tüm katılımcılar bir öğretim dönemi süresince çevreci ya da çevreci olmayan bir etkinlik seçmek zorunda bırakılmışlardır. Etkinliğin sonucunda iç kontrollü çocukların çevreci tutumlarda diğer çocuklardan daha olumlu puanlara sahip olduğu saptanmıştır. Bu korelasyon kendi davranış ve hareketleri üzerinde kontrolü ve sorumluluğu olduğunu hisseden çocukların güçlü derin çevreci tutumlara sahip olacağını öngörmektedir.

İlkokul öğrencilerinin yeteneksizlik, ödevlerin zorluğu ve öğretmenin anlatım yöntemlerinin iyi olmamasına bağlanan okuldaki başarısızlık durumlarının 12 yaşına kadar genellikle kontrol edilebilir buldukları saptanmıştır. Konsantrasyon bozuklukları olan çocukların çaba eksikliğinden kaynaklanan başarısızlıkları bu tür sorunları olmayan çocuklara oranla daha çok kontrol edilemez olarak algıladıkları ortaya konulmuştur.

Kontrol odağı ve früste edici durumlardaki saldırgan tepkileri araştıran Romi (1990), 59 orta sınıftan ve 71 kültürel yoksun 7. sınıf öğrencisiyle yaptığı çalışmada iç kontrollü deneklerin frustrasyon karşısında, dış kontrollü deneklerden daha sık olumlu

saldırganlık gösterdiklerini bu denekler kültürel yoksun sınıftan gelen öğrenciler olup orta sınıftan gelenlerden daha sık olumsuz saldırgan tepki verdiklerini, ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlar kontrol odağı ile saldırgan tepkiler arasında öngörülen hipotezi desteklemektedir. Sosyal statü ve cinsiyet ile frustrasyona verilen saldırgan tepki tipi arasında belirgin bir ilişki bulgulanamamıştır.

Mantzicopoulos (1990)'un Lazarus ve Folleman (1984)'dan adapte ettiği bir araştırmada da 120 4., 5., 6. sınıf ilkokul öğrencisinde akademik başarı, benlik kavramı, davranış ve kontrol odağı ile okul başarısızlığı ile başetme stratejileri açıklanmıştır. Olumlu davranış yönelimli stratejiler kullanan öğrenciler daha fazla olasılıkla yüksek akademik başarılı ve benlik değerlerinde daha yüksek duyumlu olur. Bu öğrenciler kendilerini, okul başarısı alanında daha fazla yeterli ve akran ilişkilerinde daha başarılı bulmaktadırlar. Başlangıç olmasına rağmen bu sonuçlarla problem çözme becerileri, olumlu gelişimleri desteklendiğinde öğrencilerin okul ortamından yararlanabilecekleri desteklenmektedir (Mantzicopoulos, 1990). Tero ve Connell (1984) öğrencilerin akademik başarısızlığı algılamaları ile başetmelerinin ölçülmesinde "Akademik Başetme Envanteri (The Academic Coping Inventory)"ni kullanmışlardır. Çocukların başarı ve başarısızlıkları üzerinde kendi kontrollerine ilişkin inançları ile akademik başarı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu çalışmada beş yıllık bir eğitim programı uygulanmıştır. Akademik başarısızlıklarını kendi yetenekleri dışındaki güçlere bağlayan çocuklar bu programa alınmıştır. Programa katılan gruplardan yüksek kaygı taşıyan grubun kontrol grubuna oranla akademik başarı üzerinde kendi kontrolleri olduğuna ilişkin inançlarında daha fazla artış saptanmıştır (Walden ve Ramey, 1983; Ak. Kapıkıran, 1993).

İç kontrolün yaşla birlikte arttığını gösteren bir çalışma Mullis ve McKinley (1987) tarafından yapılmıştır. Ancak iç ya da dış kontrollü olma arasında elde edilen farklılık anlamlı düzeyde bulunmamıştır. McNulthy ve Borgen (1980)'in 8-12 yaşları arasındaki çocuklarda cinsiyet, toplumsal sınıf farkları ve mesleki beklenti değişkenleri ile bu değişkenlerin kontrol odağına etkilerini inceleyen çalışmalarında cinsiyet ve sınıf farklılıkları ile kontrol odağı arasında anlamlı düzeyde (.05) ve pozitif ilişki ortaya konmuştur.

B.3.b) Diğer Öğrencilerle Yapılan Kontrol Odağı ile İlgili Çalışmalar

Parsons ve Scheneider (1974) in üniversite öğrencileri örnekleminde yaptıkları bir çalışmada doğu ve batı toplumlarında toplumsal farklılıkların gençlerin içsel ve dışsal kontrollü oluşları üzerinde önemi incelenmiştir. Bulgular kontrol odağı puanlarının doğu ve batı toplumlarına göre farklılaştığını ortaya koymaktadır. Ergenlerle yaptığı bir çalışmada ise Parrott (1984), kontrol odağının gençlere sorumluluk vererek desteklenebileceğini belirtmektedir (Argun, 1995:29).

Adölesanlarla yapılan bir diğer çalışmada 11-19 yaş gruplarında kontrol odağı belirlenerek elde edilen sonuçlardan adölesanların gözlenen davranışları belirlenmeye çalışılmıştır. Erkeklerin iç kontrol puanı kızlardan daha yüksek bulunmuştur (Tiffany, 1983).

Akılci-Duygusal Terapi (RET)in eğitimsel biçimi olan akılci-duygusal eğitimin (REE) okul çağı çocuklarının değişik popölasyonlarında etkilerini belirlemeye yönelik ilgili literatürün gözden geçirme çalışmaları kontrol odağı inancıyla ilişkili veriler ortaya koymuştur (Hajzler, 1991). Bunlar:

1- Özellikle öğrenme güçlüğü olan öğrencilerde REE uygulaması sonucunda iç kontrol odağında artış

2- İç kontrol odağında artış ile birlikte akıldışıclığın (irrationality) azalışı ile ilgili bulgulardır.

Çocukluk çağı algılanan kontrol çalışmaları çeşitli yollarla yetişkinlerle ilişkili araştırmalardan etkilenmiştir. Bu tür çalışmalar ilk on yılında Rotter'ın Kontrol Odağı yapısından temel almıştır. Yetişkinlerde olduğu gibi, çocukların iç-dış kontrollerindeki bireysel farklılıklar onların psikolojik durum ve davranışlarının önemli yönlerini - güdülenme ve akademik gerçekleştirmeleri (performans) gibi- öngörebilmektedirler (Findley ve Cooper, 1983; Stipek ve Weisz, 1981).

Adams (1983) adölesanlarda kontrol odağı inancını incelediğinde 14, 15, 16, 17 ve 18. yaşlar arasında Kontrol Odağı Ölçek Puanlarında belirgin bir fark bulunamamasına

rağmen yaşla birlikte iç kontrollülük oranında belirgin bir artış gözlemlenmiştir (Adam, 1983)

Heider (1958); Jones ve Davis (1965); Kelley (1967), iç kontrollülük ile eğitimsel özellikleri incelemiştir (Dubois, 1988). Bu çalışmalar olumlu ve anlamlı ilişkilerin varlığını göstermektedir.

Tur-Kaspa (1993), 3 grup öğrencide sosyal başarı ve başarısızlıklarla kendi başarılarına yönelik içsel ya da dışsal yüklemeler arasındaki ilişkileri incelemiştir. “Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Sosyal Yüklemelerinde Yansımalar” adlı çalışmasında bu üç grubu ,

- 1) Öğretilbilir düzeyde olan,
- 2) Eğitilebilir, düşük başarılı,
- 3) Normal başarılı öğrencilerden oluşturmuştur.

Veriler öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin sosyal yaşamla ilgili başarıları ve başarısızlıkları dışsal kendi başarılarını ise içsel faktörlere yüklediklerini ortaya koymuştur.

Dohrn (1994), öğrenme güçlüğü olan öğrencilerde başarısızlığın iç kontrol odağı, başarının ise dış kontrol odağı ile ilişkili olma eğilimi olduğunu belirtmektedir (Dohrn, 1994).

Kontrolün bütünsel dışsal algılamalarının varlığı ve nedensellik algıları ve gerçekdışı anlamaların bir arada bulunduğunu gösteren bir çalışma Wehmeyer(1994) tarafından 282 zeka geriliği gösteren ergende yapılmıştır (Wehmeyer, 1994).

Elmore (1994)'un üstün yetenekli ortaokul öğrencileri ile işbirlikli öğrenme yöntemi kullanarak matematik öğrenimi yapılan öğrencilerde (30 öğrenci-12 hafta) akademik, kişisel ve sosyal yararlar görülmüştür. Çalışmanın sonunda etkili iletişim, işbirlikli öğrenme becerileri ve iç kontrolün yanısıra karar vermede kişisel sorumlulukta artış gözlenmiştir (Elmore ve Zenus, 1994).

Kıvan (1992) ilkokulda bazı üstün yetenekli çocuklarda sosyal uyum problemlerinin, belirgin olarak kız çocuklarda, benlik saygısı krizi, kaygı, yabancılaşma (alınanlık) ve kontrol odağının (dışsal) olması, ile ilişkisini belirtmektedir. Rehberlik hizmetinin önleyici olarak başatma becerilerinin gelişimine yardımcı olmada kullanımı önerilmektedir (Kıvan, 1992).

11 yaşındaki çocukların çalışmaya yönelik tutumlarını inceleyen Blatchford (1992), ilkokul öğrencilerinin çoğunluğunun daha uzmanlaşmış konularda çalışmayı umduklarını ve akademik başarının kendi kontrollerinde algıladıklarını ortaya koymaktadır (Blatchford, 1992).

Çoğu Hispanik ve Siyah Amerikalı olan, düşük sosyo ekonomik düzeyden 346 lise öğrencisinde kişiler arası ilişkilerin sosyal psikolojik sonuçları ile ilgili bir çalışma yapılmıştır. M. Deutch'un çatışmaların çözümü ve işbirliği teorisinden kaynaklanan bir yönlendirme projesinde öntest-sontest uygulanarak elde edilen bulgular öğrencinin ruhsal ve fiziksel sağlığı, özgüven gelişimi, akademik başarısı ve kontrol odağının içselleşmesinde, yaratıcı çatışma çözümlenmeleri ve grup çalışmalarının olumlu etkisi olduğunu göstermektedir. Çalışma yaratıcı çatışma çözümlenmesi ile başlayan kişiler arası ilişkilerde olumlu değişikliklere neden olmuştur. Bu durumun daha yüksek düzeyde akademik gelişmeye yol açtığı ve bu etkinin iç kontrol odağının artışıyla da ilişkili olduğu belirtilmektedir (Zhang, 1992).

43 Belçikalı üniversite öğrencisiyle gelecek, başarı ve başarısızlıklar hakkında görüşen Boone ve arkadaşları (1990), bu görüşmeleri videoya kaydetmişlerdir. Öğrencilerden aynı zamanda bir tepki zamanı testi ve Rotter'ın İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği'nden bilgisayar tarafından seçilen 14 maddelik bir seriyi tamamlamaları istenmiştir. İçsel-Dışsal kontrol odağı puanlarının analizi kısa dönem beklentileri ve kadercilik arasında bir korelasyon göstermektedir. Sonuçlar kişisel kontrol beklentilerine karşı kişisel olmayan beklentilerin yapılandırılmış bir görüşme sonucunda güvenilir olarak tahmin edilebileceğini göstermektedir.

60 lisans öğrencisiyle çalışan de-Man (1990), bastırma (repression)-duyarlılaştırma (sensitization) ve seçilmiş uyum ölçüleri (çatışma derecesi, kendine-saygı,

yabancılaşma, anomi ve kontrol odağı arasındaki ilişkileri incelemiştir. Duyarlılar daha düşük benlik algısı; daha fazla anomi ve yabancılaşma, çatışma ve dışsallık bildirmişlerdir. Daha ileri analizler yabancılaşma ve benlik-saygısını savunucu yönelimin en iyi belirleyicileri olarak göstermektedir.

Yarışmacı cimnastikte psikolojik değişkenlerin -benlik kavramı, kontrol odağı ve kaygı gibi- rolünü araştıran Porat ve arkadaşları (1989), 7-9 yaş arası 20 kıza Tennessee benlik-kavramı ölçeği (Tennessee Self-Concept Scale), çocuklar için kontrol odağı ölçeği ve durumluk - sürekli kaygı ölçeği (State- Trait Anxiety Scale) uygulamışlardır. Bir yıllık eğitimden sonra öğrenciler yarışmalara katılmışlardır. 10 psikolojik ölçü performans değişiminin %49'unun kaynağı olarak belirlenmiştir. Yarışmada başarılı performansın en iyi belirleyicisi olarak sırası ile kişisel benlik-kavramı, kontrol odağı ve sürekli kaygı bildirilmektedir.

4) Türkiye'de Yapılan Araştırmalar

İlgili literatür incelendiğinde kontrol odağının kuramsal olarak ya da çeşitli değişkenlerle ilişkilerinin incelendiği araştırmaların daha çok doktora ve yüksek lisans tezlerinin konusu olduğu ve 1990'lı yıllarda artmasına rağmen, sınırlı sayıda çalışmanın bulunduğu görülmektedir.

Konu Türkiye'de ilk kez Kağıtçıbaşı (1972) tarafından ele alınmıştır. Kağıtçıbaşı İzmir'de gerçekleştirdiği çalışmada çeşitli sosyal-psikolojik değişkenler bakımından lise öğrencilerini incelemektedir. "Pekiştiricinin içten ya da dıştan olduğuna ilişkin inanç" olarak tanımlanan kontrol odağı inancı bu değişkenlerden biri olarak incelenmektedir. Araştırma sonuçları pekiştiricinin içten kontrolüne inanç ile bireydeki güç yönelimi, yurtseverlik, kişisel gelecekle ilgili iyimserlik ve başarı güdüsü arasında olumlu ilişkiler ortaya koymaktadır. İç kontrolde inanç; anomi, dindarlık, otoriteryanizm (özbaskıcılık) ve kişisel gelecekle ilgili karamsarlık ile olumsuz ilişkilidir. Kağıtçıbaşı (1975) kontrol odağı inancını tutumların değişimi ile ilgili olarak yaptığı bir çalışmada tekrar ele almıştır. Bu çalışmada AFS bursu ile bir yıl ABD'ye giderek aile yanında kalan lise son sınıf öğrencilerinin otoriteryanizm, dünya görüşü, dini ideoloji, başarı güdüsü ve iç ya da dış kontrol inancı gibi konulardaki tutum ve inançları üzerindeki bir yıllık dış ülke

yaşantısının etkileri incelenmektedir. Kağıtçıbaşı her iki çalışmasında da (Kağıtçıbaşı, 1972, 1975) kontrol odağı inancını Rotter (1966) tarafından geliştirilen 29 soruluk orjinal RİDKO Ölçeğinden seçtiği 9 soruluk kısa formunu kullanarak belirlemiştir. Bu 9 maddenin “Pekleştiricinin iç ya da dıştan kontrolüne inanç” ölçeğinin ayırıcılık gücü en yüksek olan maddeleri olduğu belirtilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1975: 98). Araştırma bulguları dindarlık ve otoriteryanizm gibi tutumlarda, dış ülke yaşantısının etkili olduğunu, dış ülke yaşantısının sonucunda bu tutumlarda azalma görüldüğünü ortaya koymaktadır. Araştırmacı dünya görüşündeki değişimi ve iç kontrol inancındaki artışı ise sadece yurt dışı yaşantısının etkisine bağlamaktan kaçınmaktadır.

Kontrol odağı ile ilgili olarak ülkemizde yapılan çalışmalar arasında Dönmez’in (1983; 1984; 1985; 1986; 1994) araştırmaları dikkat çekmektedir. Dönmez’in kontrol odağı kavramını kavramın yapılandığı Sosyal Öğrenme Kuramı içerisinde, 1980-1994 yılları arasında yaptığı çeşitli çalışmalarda, konu ile ilgili literatürü gözden geçirerek uyma, demokrasi, güç yönelimi kavramları v. b. çeşitli sosyal-psikolojik değişkenlerle iç ya da dış kontrollü olmanın etkileri bakımından kuramsal olarak incelediği görülmektedir. Kontrol odağını kuramsal olarak tanıtan ve bu konudaki temel araştırma alanlarını inceleyen makaleleri 1985 ve 1986 tarihli (Dönmez, 1985; 1986). Ayrıca bu değişkenlerle kontrol odağının ilişkilerini görgül araştırmalarında da incelemiştir.

Dönmez 1983’de Ankara Üniversitesi’nde yaptığı bir araştırmada çevre büyüklüğü ile kontrol odağının ilişkisini incelemiştir. Sonuçlar küçük yerleşim birimlerinden gelen üniversite I. sınıf öğrencilerinin, büyük yerleşim merkezlerinden gelen üniversite I. sınıf öğrencilerine göre daha dış kontrollü olduğunu ortaya koymaktadır (Dönmez, 1983).

Dönmez (1985) çevre büyüklüğünün denetim odağına etkisi ile ilgili bir diğer çalışmasında önceki araştırma sonuçları ile çelişkili bulgular elde etmiştir. Büyük çevrelerden gelen üniversite öğrencilerinin, küçük çevrelerden gelenlere göre daha yüksek dışsallık puanlarına sahip olduklarını göstermektedir.

Dönmez (1984) yaptığı bir başka araştırmada “Belirli toplumsal durumların, rahatlık ve değişme isteği açısından algılanmasında denetim odağının etkileri”ni incelemiştir. Bu araştırma sonuçları içten, ciddi ve yoğun tepki göstermenin daha çok iç kontrollü olma ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. iç kontrollü kişiler içinde buldukları durumların kendi davranışlarının bir sonucu olduğuna inanan kişilerdir. Bu nedenle genellikle rahatsız edici durumları değiştirme isteğindedirler. İçinde bulunduğu koşulları kendi dışındaki odaklara bağlayan kişiler ise, kendi davranışının sonucu olarak düşünmediği ortamda, herhangi bir şeyi değiştirebileceklerine inanma dıklarından, değiştirme isteğinde değillerdir. Bu çalışmada üniversite öğrencileri örneğinde denetim odağının toplumsal durumların ve kişilerarası ilişkilerin daha gerçekçi biçimde algılanıp yeniden düzenlenmesinde etkili olduğu bulunmuştur.

Dağ (1990), yayınlanmamış doktora tezinde Kontrol odağı, stresle başa çıkma ve psikolojik belirti gösretme düzeylerini üniversite öğrencileri örneğinde incelemektedir. Dağ’ın bulgularında dış kontrol ile psikopatolojinin anlamlı düzeyde ve olumlu ilişkili olduğu belirtilmektedir. Dağ bu çalışması ile paralel olarak RİDKOÖ’nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarını yaparak yayınlamıştır (Dağ, 1991).

Ülkemizde kontrol odağı ile ilgili çalışmalardan biri de Ören (1991)’in üniversite öğrencileri örneğinde gerçekleştirdiği ve kendini kabul ile kontrol odağı arasındaki ilişkileri incelediği araştırmasıdır. Bu çalışmasında Ören, kendini kabul ve denetim odağı arasında, kendi değer ve inançlarına uygun yaşama, davranışlarının sorumluluğunu kabullenme, suçluluk ve pişmanlık duygularına kolayca kapılmama ile ilgili çalışmalarından söz etmektedir.

Kontrol Odağı Boyutunu ölçmede RİDKOÖ orjinal formunun Türkçe çevirisi kullanılmıştır. Katılımcıların Kendini Kabul Envanteri (Kılıçcı, 1980) ile RİDKOÖ puanları arasındaki analizler; üniversite öğrencilerinde iç kontrollülerin lehine kendini kabul değerleri bakımından kendini bazı konularda yeterli sayma ve bazı yaşam sorunlarını kendine göre çözümede başarılı olacağına inanma, kendi davranışlarının sorumluluğunu alma, kendi değer ve inançlarına uygun yaşama, başkalarının kabul edildiğine inanma, aşırı ölçüde utangaçlık göstermeme boyutlarında farklılıklar göstermektedir (Ören, 1991).

Kontrol Odağı inancını ilkökul öğrencilerinde inceleyen ulaşılabilen ilk araştırma Başal (1983) 'ın "Çevre Büyüklüğü ve 10-12 yaş ilkökul çocuklarında denetim odağı" konulu yüksek lisans tezidir. Başal denencesinin tersine küçük yerleşim merkezlerinden gelenlerin daha dıştan denetimli olduklarını belirtmektedir.

Korkut (1986)'un "İlkokul öğrencilerinin kendilerine ve ailelerine ilişkin bazı değişkenlerin denetim odağı üzerindeki etkileri" konulu yüksek lisans çalışması bu alanda yapılan çalışmalardan bir diğeridir. Bu çalışmada Nowicki-Strickland çocuklar için kontrol odağı ölçeği kısa formunun geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Sonuçlar cinsiyet değişkeni bakımından kız ve erkek öğrencilerin kontrol odağı yönünden farklılaşmadıklarını ortaya koymuştur.

Yaş, sınıf ve başarı düzeylerindeki artış ve yükselmelerin kontrol odağının içte olmasını sağlayıcı yönde etkili olduğu görülmektedir. Anne ve babaların eğitim düzeylerinin, anne ve baba mesleğinin, evde yaşayan kişi sayısı ve evdeki oda sayısının çocuğun kontrol odağı üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır. Yaş, sınıf ve başarı düzeylerindeki artış ve yükselmelerin kontrol odağının içte olmasını sağlayıcı yönde etkili olduğu görülmektedir. Anne ve babaların eğitim düzeylerinin, anne ve baba mesleğinin evde yaşayan kişi sayısı ve evdeki oda sayısının çocuğun kontrol odağı üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır.

Aileyle ilgili değişkenlerden eve giren aylık gelir tutarı ve çocuğun yaşamının çoğunu geçirdiği yerleşim biriminin kontrol odağı üzerinde anlamlı etkisi görülmüştür. Yaşamlarının çoğunu şehirde geçirenlerin küçük yerlerde geçirenlere göre daha içten denetimli oldukları bulunmuştur. Bu bulgu Başal (1983)'ın sonuçlarını desteklemektedir.

Eve giren aylık gelire göre bakıldığında alt ve orta düzeyde aylık gelire sahip öğrenciler arasında kontrol odağı ölçek puanları açısından anlamlı bir fark bulunmazken, alt düzey gelir grubu ile üst ve orta düzey gelir grubu ile de yine üst düzey gelir grupları arasında kontrol odağı ölçek puanlarında anlamlı ve üst gelir grubu lehine bir fark bulunmuştur.

Korkut eve giren aylık gelir miktarı fazla olan öğrencilerin, düşük olanlara göre daha içten denetimli olduklarını ve yeni çalışmalar yapılırken incelenen değişkenlerin daha sağlıklı ele alınabilmesi için örneklemin tek (homojen) bir okul yerine sosyo-ekonomik düzey bakımından farklı birkaç okuldan seçilmesini önermektedir (Korkut, 1986: 76).

İlkokul öğrencileri ile yapılan bir diğer çalışma Özyürek(1983)'in "Birlikte ve aynı eğitimin etkililiği konulu araştırmasıdır. Bu çalışmada birlikte-normal çocuklarla ya da ayrı sınıf ve okullarda öğrenim gören ortopedik özürlü ve normal ilkököl öğrencilerinin benlik kavramı ve kontrol odağı incelenmiştir. Birlikte ya da ayrı eğitim gören her iki gruptaki ortopedik özürlü çocukların çoğunun, yapay araç kullanmaları ve özürlerinin özelliklerine göre önlem alınmamış olması nedeniyle, var olan durumlarla baş edemeyerek "öğrenilmiş çaresizliği" hissettiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, araştırma bulgularının ortaya koyduğu, ortopedik özürlü çocukların her iki grupta da-ancak belirgin olarak birlikte eğitim görenlerde- normal çocuklara göre daha dıştan denetimli oldukları, bu durumun öğrenilmiş çaresizlik duygusunu edinmiş olmaları nedeniyle olayları kendi dışlarındaki güçlere yormalarına yol açabileceği biçiminde yorumlanmaktadır.

Dökmen (1984)'in yaptığı bir çalışmada davranış ve Türk halk masalları modellerinde, şartlanma, operant ve kontrol odağı açısından incelenmektedir. Bu çalışmada masalların çocuklarda iç kontrolü geliştirme yönünde uygun bir davranış modeli oluşturması açısından yararlı olduğu belirtilmektedir.

Yeşilyaprak (1988)'ın ülkemizde kontrol odağı kavramını ve kavramın çeşitli yönlerini ilgili literatür içinde inceleyerek ele alan "Lise Öğrencilerinin İçsel ya da Dışsal Denetimli Oluşlarını Etkileyen Etmenler" konulu doktora tez çalışmasında lise öğrencilerinin çocukluk dönemlerine ilişkin ana baba davranışları ile iç ya da dış kontrollü oluşları arasında önemli bir ilişki saptanmıştır. Çalışmada anne-baba davranışları, çocukluk döneminde, yedi boyutta ele alınmaktadır. İlgi, şefkat gösterme amaçlarına ulaşma yardımcı olma, tutarlı disiplin davranışlarının artması çocukta içsel denetimin gelişmesinde etkili olmaktadır. Anne-babanın sonraki dört boyutta sıralanan davranışları olan koruyuculuk, fiziki ceza, duygusal cezalandırma ve başarı için baskının artması ise çocukta dışsal denetimin gelişmesinde etkilidir.

Anne-babanın davranışları ile çocukta içsel ya da dışsal kontrolün gelişmesi arasındaki ilişkiler babanın koruyuculuk davranışı dışında aynı eğilimi göstermektedir. Babanın koruyuculuk davranışı ile Kontrol Odağı arasında anlamlı bir ilişki ortaya konamamıştır.

Aynı araştırmada ele alınan değişkenlerden cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, çocukluğun geçtiği yerleşim birimi, anne-babanın öğretim durumu, annenin çalışması ile Kontrol odağı arasında bir ilişki saptanamamıştır. Cinsiyetin kontrol odağı üzerindeki etkisinin bulunamaması sonucunun yurt dışındaki araştırma sonuçları ile çeliştiği belirtilmektedir.

Korkut (1991)'un "Yetiştirme Yurtlarında Öğrencilerle Gestalt Yaklaşımına Dayalı Olarak Yapılan Bireysel Danışmanın Kaygı ve Denetim Üzerindeki Etkileri" konulu doktora tezinde kontrol odağının değişimi ele alınmıştır. Çalışma sonuçları Gestalt terapiye dayalı olarak gerçekleştirilen bireysel danışmanın sürekli kaygının azalmasında etkili olduğunu ancak kontrol odağı ile ilgili denencelerin neredeyse hiçbirinin desteklenmediğini göstermiştir. Korkut, Gestalt Terapiye dayalı bir danışmanın kontrol odağının iç kontrole doğru değişmesinde etkili olmadığını belirtmektedir.

Kontrol Odağının daha sonraki yıllarda ülkemizde çoğunluğu yüksek lisans ve doktora tezi olan (Yüksel,1991; Köksal,1991; Cerit-Aksoy, 1992; Bolel, 1993; Canel, 1993; Acun-Kapıkıran, 1993; Sert-Ağır, 1994; Argun, 1995; Hakan, 1995; Buluş, 1996; Yaşar, 1996 ; Arıcak-Kulaksızoğlu, 1997) bazı araştırmaların konusu olmaya devam ettiği görülmektedir (Aysan, 1994; Bayezid, Küçükkaragöz ve Yemez, 1996; Başal, 1997; Özben, 1997)

Denktaş-Canel (1993) Ortaokul seviyesinde ergenlere denetim odağı özelliklerinin yaratıcı düşünceye etkisi olup olmadığını araştırmıştır. Denetim odağının yaratıcılığın alt boyutlarından sözel esnekliğe şekilsel akıcılığa etkili olduğu ve bu özelliklerle iç kontrolün ilişkili olduğu bulunmuştur.Şekilsel zenginleştirmenin dış kontrole ilişkisi belirtilmektedir. Kız çocuklar erkeklerden daha fazla dış kontrollü olduğu bulunmuştur.

Bolel (1993) sosyal öğrenme kuramına dayalı olarak kullandığı kontrol odağı kavramı ile depresif özellikler arasındaki ilişkiyi, kliniğe başvuran ve normal çocuklar üzerinde incelemiştir. 12-15 yaş arası çocuklardan oluşan örnekleme dış kontrol odağı ile depresyon arasında 0.05 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu çocuklarda dış kontrol arttıkça depresif özelliklerinde arttığı görülmektedir.

Çakıl (1992)'ın suç işleyen ve işlemeyen çocuklarda denetim odağını etkileyen bazı kişisel niteliklerini incelediği araştırmasında bu çocuklar arasında kontrol odağı algılarının farklılaşmadığı bulunmuştur. Kişisel özelliklerden yaş ve ailenin gelir düzeyinin, anne ve babanın öğrenim düzeyinin, anne baba yoksunluğunun işlenen suç türünün, işlenen suçun bireysel ya da organize olmasının, alınan ceza türünün ıslah evine geliş yaşının ve ıslah evinde kalış süresinin kontrol odağı düzeyleri üzerinde etkili olmadığı belirtilmektedir.

Benzer bir konuda "Suçlu Çocuklarda Denetim Odağı " başlıklı bir araştırma yapan Özben (1997) suçlu çocukların öğrenim düzeyleri ve okul başarılarının çok düşük olduğunu belirtmektedir.

Öğrenim düzeyinin yükselişi , okulu sevme, okul başarısının iyi ve orta olması, alkol ve uyuşturucu alışkanlığı olmama, okulda ceza almamış olma ve işlediği suçtan pişmanlık duymanın iç kontrolle ilişkili olduğu belirtilmektedir. İç kontrol ile kendini kabul değerleri arasında olumlu bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir (Özben, 1997).

Normal lise ile imam hatip lisesi öğrencilerinde kontrol odağını inceleyen Sert-Ağır (1994) cinsiyet özelliklerinin kontrol odağında farklılık yaratmadığını, anne-baba tutumlarının ise farklılık yarattığını bulmuştur. Baskıcı ve disiplinli tutum, değişken tutum, aşırı koruyucu ve himayeci tutumla yetiştirilen öğrencilerin kontrol odağı , eşitlikçi, adaletli, demokratik tutum ile yetiştirilen öğrencilerden daha dıştadır. Ebeveynnin eğitim düzeyi, SES, öğrencilerin dini tutumları ile öğrenim görmekte oldukları okul türü arasında ilişki bulunmuştur.

Washington (1989) 10-12 yaş grubu korunmaya muhtaç yuva çocuklarında dentim odağı algısı ile kendine saygı duygusu arasındaki ilişkileri incelemiştir. 3., 4., ve 5. Sınıflarda okuyan yuva çocukları ile alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin aynı yaş grubundaki ilkökul çocukları örneklemini oluşturmuştur. Araştırma bulguları korunmaya muhtaç çocukların, ailesi olan çocuklarla karşılaştırıldığında daha dış kontrollü olduklarını ortaya koymuştur. Her iki grup çocuk içinde kendine saygı duygusu ve iç kontrol arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Cerit-Aksoy (1992) lise son sınıf öğrencilerinde özsaygı ve kontrol odağı gelişimleri arasındaki farkın 0.01 düzeyinde anlamlı olduğunu ve iki değişken arasındaki korelasyonun olumlu olduğunu saptamıştır.

Bu çalışmada kontrol odağı cinsiyete göre farklılaşmamaktadır. Kardeş sayılarına göre kontrol odağı gelişimleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirtilmektedir. Benzer şekilde kontrol odağı gelişimleri ailede kaçınıcı çocuk olduğuna, anne ve babanın öğrenim düzeylerine göre 0.01 düzeyinde anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Öğrencilerin kontrol odağı gelişimlerinin yaşlarına göre farklılaşmadığı belirtilmektedir (Cerit-Aksoy,1992).

Bu çalışmada da Washington'ın çalışmasında olduğu gibi özsaygı ve kontrol odağının olumlu yönlerde birleştiği görülmektedir. Araştırmacı özsaygı ve kontrol odağının erken dönemlerde gelişmesi bakımından anne babaların çocuklarını demokratik bir aile ortamında yetiştirmeleri ve onların kişiliklerini olumlu yönde desteklemeleri gereğinden söz etmektedir.

Ketenci-(1994) alkol bağımlılığında benlik saygısı, depresyon , yalnızlık algısı ve kontrol odağı inancı ile ilgili yaptığı bir çalışmada alkol bağımlısı olup olmamasına göre iç -dış kontrol odağı inancında bir farklılık bulunmadığını belirtmektedir.

Yaşar (1996) üniversite öğrencilerinde denetim odağı algısı ile kendini kabul düzeyi arasındaki bağlantıları araştırdığı çalışmasında kendini kabul düzeyi yüksek olan deneklerin iç kontrollerin yüksek olduğunu ve iç kontrolü yüksek olanların kendini ayarlamasının-Durum neyi gerektiriyorsa onu yapan ve kendini olduğu gibi sergilemeyen anlamındaki-düşük olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada kızlar erkek öğrencilerden daha dış kontrollü bulunmuştur.

Arıcak ve Kulaksızoğlu (1997) üniversite öğrencilerinde saldırganlık, benlik saygısı ve denetim odağı ilişkilerini araştırmışlardır.

Çalışmanın sonuçlarına göre kız öğrenciler erkeklerden daha dış kontrollüdür. Benlik saygısı ile kontrol odağı arasında 0.01 düzeyinde anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunmaktadır. Kontrol odağı saldırganlıkla ilişkili bulunmamıştır. Yüksek benlik saygısına sahip bireylerin orta ve düşük benlik saygısına sahip bireylerden daha iç kontrollü olma yönünde farklılaştığı ortaya konmuştur.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın amacının gerçekleşmesinde izlenen yönetime ilişkin bilgiler verilmektedir. Araştırmamızda örneklem grubundaki öğretmenlerin bir kişilik özelliği olan kontrol odağı boyutu saptanarak bu kişilik boyutunun sahip oldukları sosyal-psikolojik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığı ve bu boyutun öğrencilerin kontrol odağı üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla iki bilgi toplama formu ve iki ölçek kullanılmıştır. Bu amaca yönelik olarak, belirlenen örneklemdeki öğretmenlerde kontrol odağı RİDKOÖ ile ölçülürken, bu ölçümün sonuçlarına göre iç ya da dış kontrolülük uç boyutlarında bulunan öğretmenlerin öğrencilerine Nowicki-Strickland Çocuklar İçin Kontrol Odağı Ölçeği N-ŞÇİKOÖ'nin kısa formu, ayrıca hem öğretmenler hem de öğrenciler için birer "Bilgi Toplama Formu" uygulanmıştır. Kontrol odağı ile ilişkili olduğu düşünülen değişkenlerin belirlenebilmesine olanak verecek bir araştırma deseninden yararlanılmıştır.

Bu bölümünde araştırmanın konusuna ilişkin olarak sırasıyla evren ve örneklem, örnekleme oluşturan öğretmenlerin ve öğrencilerin özellikleri, bilgi ve veri toplama araçları ve bu araçların geçerlik ve güvenirlik çalışmaları, izlenen işlem yolu ve verilerin çözümlenmesine ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

A) Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini İzmir ili metropolitan alan ve metropolitan alan dışındaki ilçe merkezlerinde yer alan 5 yıllık ilkokul ve 8 yıllık ilköğretim okullarının ilk 5 yıllık bölümlerinde 1993-1994 eğitim-öğretim yılında görev yapan ilkokul öğretmenleri ve bu öğretmenlerden örneklem grubunda uç boyutlarda iç ya da dış kontrollü olanlar arasından seçilen öğretmenlerin öğrencileri oluşturmaktadır. Evreni oluşturan öğretmen sayısına ilişkin veriler İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 1992-1993 yılı tanıtma rehberi ve istatistik defterlerinden edinilen bilgilere dayanılarak toplanmıştır. İzmir ilindeki 948

ilkokul ve 150 ilköğretim okulunun 1. kademesinde, toplam olarak 1098 okulda görev yapan 9069 öğretmenin, metropolitan alandaki ilkokullarda 4295, ilköğretim okullarında 1346; metropolitan alan dışı ilçe merkezlerindeki ilkokullarda 1039, ilköğretim okullarındaki 283 toplam 6933 öğretmenden doğrudan sınıfta görev yapan, branş öğretmeni ve idareci olarak çalışan yaklaşık 6000 öğretmenden oluşmaktadır (M.E.B, 1993).

Araştırma koşulları açısından öğretmen evreninin tümünü örneklem olarak almak olanaksız olduğundan “oranlı küme örnekleme” yöntemi ile -birim okul kabul edilerek 1098 okuldan evrendeki öğretmen sayısının yaklaşık 1/10’unu oluşturması planlanan, toplumdaki SES dağılımını yansıtacak şekilde, yaklaşık 600 öğretmenin görev yaptığı 27 okul seçilmiştir (Karasar,1991:115). Örnekleme teşkil eden öğretmenlerin uygulama günü bazlarına ulaşılammıştır. Bu nedenle uygulama toplam 586 öğretmen üzerinde gerçekleştirilmiştir. Evrendeki öğretmen sayısının yaklaşık 4/5’i metropolitan alan içindeki okullarda 1/5’i ise İzmir ili metropolitan alan dışı ilçe okullarında çalışmaktadır. İlkokullarda görev yapan öğretmen sayısı 5334 tür. Bu sayı evrenin 3/4’ünü (%77) oluşturmaktadır. İlköğretim okullarında ise evrenin 1/4’ünü (%23) oluşturan 1599 öğretmen görev yapmaktadır. Örnekleme seçiminde hem bu oranlara hemde okulların bulunduğu semtlerin sosyo-ekonomik durumlarına dikkat edilmiştir (Aydar, 1988). Öğretmenlerle ilgili evren ve örneklem sayıları Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo-1 Evren ve Örneklemdaki Öğretmen Dağılımı

Yerleşim Yeri	EVREN			ÖRNEKLEM		
	İlkokul	İlköğr.	Toplam	İlkokul	İlköğr.	Toplam
Metropolitan Alan	4295	1349	5641	330	180	540
Metropolitan Alan. Dışı	1039	253	1292	70	20	90
Toplam	5334	1599	6933	400	200	600

Örnekleme oluşturan öğretmenlerin görev yaptığı okulların seçimi araştırmanın ilerideki aşamalarında kolaylık olması amacıyla okulların bulunduğu semtlerin sosyo-ekonomik düzeyleri gözönüne alınarak yapılmıştır. Bunun için öncelikle İzmir ili metropolitan alanda üst, orta ve alt sosyo-ekonomik düzeydeki bölgeler (Aydar, 1988; DİE Verileri 1990) tespit edilerek okul seçimi buna göre yapılmıştır. Gecekondu bölgeleri alt sosyo-ekonomik düzey olarak alınırken metropolitan alan dışı ilçe merkezleri orta sosyo ekonomik düzey olarak kabul edilmiştir. Benzer özellikleri gösteren metropol ilçe merkezleri de orta SES olarak kabul edilmiştir. Okulların SES'lere göre birim alınması ile her SES'nin toplumdaki oranının okul ve öğretmen sayılarına yansıtılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırma günü okullarda bulunan 586 öğretmene uygulama yapılmıştır. Bu nedenle araştırmanın başlangıcında planlanan 600 kişilik örneklemin tümüne ulaşamamıştır. Ayrıca araştırmada kullanılan bilgi formu ve ölçeğin hatalı yada eksik doldurulması , doldurmak istenmemesi gibi nedenlerle uygulama 570 öğretmende gerçekleşmiş, toplam 30 öğretmen örnekleme dışı kalmıştır.

Tablo 2'de okulların bulunduğu semtlerin sosyo-ekonomik düzeylere göre dağılımları ve uygulama yapılan öğretmen sayıları görülmektedir.

Tablo-2 Okulların Bulunduğu Semtlerin Sosyo Ekonomik Düzeylerine Göre Öğretmen Sayıları

OKUL ADI	Semtler	SES	Uygulanan N	Gerçekleşen N	SAY. %
Necatibey İlköğretim Okulu	Hatay	Üst	32	26	4.6
Emlak Bankası İlkokulu	Bostanlı	"	16	15	2.6
Hakimiyet-i Milliye İlköğretim Okulu	G. yalı	"	42	42	7.4
Ankara İlkokulu	K.yaka	"	22	21	3.7
Gazi İlkokulu	Alsancak	"	18	17	3.0
Agah Efendi İlkokulu	B. Sitesi	"	24	19	3.3
Ara Toplam		6	154	139	24.6
14 Eylül İlkokulu	Bergama	Orta	11	21	3.7
Zübeyde Hanım İlkokulu	Bergama	"	21	11	1.9
Cengiz Topel İlkokulu	Torbali	"	11	11	1.9
Fatih İlkokulu	Torbali	"	23	23	4.0
15 Eylül İlk.öğr. Okulu	Alaçatı	"	5	5	0.9
Namık Kemal	Çeşme	"	8	8	1.4
Mehmet Seniye İlkokulu	Şemikler	"	8	8	1.4
Umurbey İlkokulu	Buca	"	15	15	2.6
Tuğsavul İlkokulu	Buca	"	20	19	3.3
Vali Rahmi Bey İlkokulu	Buca	"	22	22	3.9
Balçova İlkokulu	Balçova	"	29	29	5.1
Asil Nadir İlkokulu	Balçova	"	18	16	2.8
Ara Toplam		12	191	189	32.0
H. Abdullah Altınçubuk İlkokulu	Örnekköy	Alt	25	25	4.4
Kuruçeşme İlkokulu	K. çeşme	"	22	22	3.9
Hamdullah Suphi İlk.Öğr Okulu	Şemikler	"	20	20	3.5
Evren Paşa İlk. Öğr. Okulu	YYamanlar	"	55	55	9.6
Emirsultan İlkokulu	LLimontepe	"	28	28	4.9
Ş. Nazım Bey İlk. Öğr. Okulu	G. pala	"	18	18	3.2
Çimentepe İlkokulu	Ç. tepe	"	14	14	2.5
Metaş İlk. Öğr. Okulu	Bayraklı	"	28	28	4.9
B. Hayrettin İlk. Öğr. Okulu	Levent	"	32	32	5.6
Ara Toplam		9	242	242	42.5
TOPLAM		27	587	570	100

Tablo.2’de görüldüğü gibi okul sayıları aynı oranla öğretmen sayılarına yansımamıştır. Alt SES de 9,orta SES de 12 okul örnekleme alınmasına rağmen alt SES de çalışan öğretmen sayısı daha fazladır. Bu durum İzmirde nüfusun %60’ının gecekondü ve alt SES’de yaşaması ve dolayısı bu semtlerdeki nüfus, çocuk ve sınıf sayılarının fazlalığı ile açıklanabilir.

Araştırmanın ikinci aşamasını oluşturan öğrencilerle ilgili örnekleme ise Tablo 3’de görüldüğü gibi öğretmen örnekleme grubunda uç boyutlarda iç ya da dış kontrollü olan öğretmenlerin öğrencileri oluşturmaktadır. Bu öğretmenlerin seçiminde aynı sınıfta en az üç yıldan beri okutuyor olmaları, okulların bulunduğu semtler ve kaçınıcı sınıfta okuttukları gibi benzer koşulları taşıyor olmalarına dikkat edilmiştir. Bu öğretmenlerin öğrencilerinin tümü seçkisiz olarak örnekleme grubunu oluşturmaktadır.

Tablo-3 Öğrenci Örneklemindeki Dağılımlar

Öğretmen KO Boyutu	Okul	Sınıf ve Şube	N	%
İç Kontrollü Öğretmenler	Emlak İlkokulu	5-B	50	10.18
	Emlak İlkokulu	5-A	44	8.96
	Ş. Nazım İlköğretim Okulu	5-C	36	7.33
	H.Ab. Altun İlkokulu	4-E	26	5.29
	Metaş İlköğretim Okulu	5-A	34	6.92
	H.Ab. Altun İlkokulu	5-D	46	9.37
	Kuruçeşme İlkokulu	5-C	25	5.09
	TOPLAM		261	53.16
	Metaş İlköğretim Okulu	5-C	37	7.54
	Dış Kontrollü Öğretmenler	H.Ab. Altun İlkokulu	3-G	43
H.Ab. Altun İlkokulu	3-D	45	9.16	
H.Ab. Altun İlkokulu	5-E	46	9.37	
H.Ab. Altun İlkokulu	5-A	33	6.72	
Evren Paşa İlköğretim Okulu	5-D	26	5.29	
TOPLAM		230	46.84	
GENEL TOPLAM		491	100	

C) Verilerin Toplanması

Araştırmada öğretmenler için kullanılan “Kişisel Bilgi Formu” ve RİDKOÖ'nin (Ek. 5) uygulamaları 1993-1994 öğretim yılında Ocak, Şubat, Mart, Nisan aylarında yapılmıştır. Öğrencilerle ilgili “Kişisel Bilgi Formu” ve N-SÇİKOÖ'nin (Ek. 5) uygulamaları ise aynı öğretim yılının Mayıs ayında gerçekleştirilmiştir. Uygulamadan önce gerekli izinler alınarak (Ek. 6) örnekleme oluşturan okul yöneticileri ile uygulama gün ve saatleri için öngörüşme yapılmıştır.

Ölçekler ve bilgi toplama formları bir ilçe dışında (Çeşme) doğrudan araştırmacı tarafından belirlenen günlerde uzun tenefüslerde verilmiştir. Uygulamadan önce öğretmenlere gerekli açıklamalar yapılmış, formlar verildikleri gün okulda beklenerek araştırmacı tarafından geri alınmıştır. Sadece Çeşme ilçesindeki iki okula posta ile ulaşmak zorunda kalınmıştır. Formlar postalanmadan önce okul yöneticileri ile telefonla görüşülerek gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Öğrencilerle yapılan uygulama ders saatleri içinde doğrudan araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bilgi formları ve ölçekleri tam ve istenen biçimde dolduran öğretmen ve öğrenciler örnekleme gruplarına alınmış, eksik ve hatalı doldurulan formlar değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Araştırmacı tarafından uygulama yapılan her okulda önce araştırmanın amacı, önemi ve veri toplama araçları ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Öğrenci örnekleminde uygulama süreci boyunca öğrencilerin yanında kalınmıştır. Öğretmenlere formlar üzerine kendilerine ilişkin her hangi bir tanıtıcı bilgi yazmalarına gerek olmadığı belirtilmiştir. Ancak araştırmanın ikinci aşamasında hangi öğretmenin hangi okul ve sınıfta bulunduğunu tespit edebilmede kolaylık olması için araştırmacı tarafından her formun hangi okul, sınıf ve şubeye ait olduğu yazılmıştır.

Ölçeklerin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Yeşilyaprak (1992)'in belirttiğine göre kavram ortaya atılışından itibaren bir çok (sosyal bilimlerin) alanda yaygın olarak kullanılmaya ve incelenmeye başlanmıştır. Kontrol Odağının incelenmesinde yalnızca 1969-1973 yılları arasında bir düzine ölçek geliştirilmiştir (Lefcourt, 1976; 1982;1991;Yeşilyaprak, 1992). Lefcourt (1966)'a göre

1955'lerden itibaren kavramın birbirinden farklı teknik ve araçlarla incelenmiş olması kavramın güvenilir ve geçerli olduğunun ifadesidir (Yeşilyaprak, 1992).

1-RİDKOÖ ile İlgili Çalışmalar

Bu alanda ilk ölçek geliştirme çalışmaları Rotter (1954)'in doktora öğrencileri Phares (1955) ve James (1957) tarafından yapılmıştır. Bu araştırmada kullanılan orjinal İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği (Internal-External Locus of Control Scale) bu çalışmalar sonucunda oluşturulmuştur (Rotter, 1966). Bu alanda yapılan ölçek geliştirme çalışmaları devam etmektedir. Rotter'ın İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği bu çalışmalarda ve kontrol odağı literatüründe merkezi ve yaygın olarak kullanılan bir ölçektir (Lefcourt, 1991: 418).

Genel tema olarak Kontrol Odağı Ölçekleri kişilerin olayları ne dereceye kadar kendi davranışlarının bir sonucu olarak algıladığını, dolayısı ile potansiyel olarak ne derecede kendi kontrolü altında olduğu inancını ölçmektedir (Lefcourt, 1976; Ak. Yeşilyaprak, 1992). Rotter'ın İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği ise bu temelde, kontrole yönelik olarak kişide öznel olarak oluşan genelleşmiş beklentileri ölçmektedir (Anastasia, 1982).

Türkiye'de Ölçeğin Geçerlik ve Güvenirliği ile İlgili Çalışmalar

Türkiye'de ölçeğin geçerlik ve güvenirliği ile ilgili ilk çalışmalar Kağıtçıbaşı (1972) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada ölçeğin tümünün değil ayırdedicilik gücü yüksek olan 9 maddenin çevirisi yapılarak kullanıldığı görülmektedir.

Ölçeğin orjinalinin geçerlik ve güvenirlik çalışması, çeviri ve uyarlama çalışmaları ile birlikte Dağ (1990) tarafından yapılmıştır. Örneklem grubu 99 kişiden (81 kız, 18 erkek) oluşan Hacettepe Üniversitesi 3. ve 4. sınıf öğrencileridir. Grubun yaş ortalaması x: 21.2, ranj: 18-28, s:1.96'dır. Üç hafta ara ile yapılan test-tekrar test sonucunda güvenirlik katsayısı (Pearson r) 0.81 bulunmuştur. Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı 0.70, KR-20 iç tutarlılık 0.68 olarak bulunmuştur. Geçerlikle ilgili olarak yapılan çalışmada Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı ölçek puanları ile geliştirilen formun derecelendirilmesi arasında I. uygulama ile ikinci uygulama arasında 0.57, ikinci uygulama ile 0.69 korelasyon bulunmuştur. Birlikte geçerlik açısından 14 deneğin banda

alınan görüşmelerinin iki uzmanca çözümü ile değerlendirilen puanlarla, araştırmacının puanları arasında 0.91 ve 0.75'lik, iki uzmanın değerlendirmesi arasında 0.86'lık korelasyonlar bulunmuştur (Dağ, 1990).

Ölçeğin Puanlanması

Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği'nde 23 madde bulunmaktadır. Ölçekteki uygulamada verilen formda 29 madde bulunmaktadır. Bu maddelerin altısı dolgu madde olup, puanlamada etkisi yoktur. 23 maddenin her bir maddesinde ikişer cümle olmak üzere zorunlu seçim formatında 46 alternatif cümle vardır. Ölçeği cevaplayan birey her bir alternatif cümleden birini seçmek zorundadır. Her bir doğru yanıt için bir puan alır. Dışsallıkla ilgili yanıtlar puan almaktadır. Bu seçimler sonucunda bir yanıtlayıcı Rotter'ın İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği'nde aldığı puanlar 0'dan 23'e doğru arttıkça dış, azaldıkça iç kontrollü olarak tanımlanmaktadır.

İçsel-Dışsal Kontrol Odağı ölçek maddelerinin olumsuz yüklü oldukları görülür. Akademik başarısızlık, kişilerarası ilişkilerde zorluklar, iş bulma güçlüğü, siyasal platformlarda dönen dolaplar v.b.genel olarak dış kontrolü vurgulayıcıdır. Ölçekte alınan puanlar arttıkça dışsallık eğilimi yükselmektedir (Collins,1974).

Aracın benzer ölçekler geçerliği "Marlowe-Crowne Sosyal İstenirlik Ölçeği" (1964) ile araştırılmıştır. Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği'nde sosyal istenirlik ile yüksek negatif korelasyonlar veren maddelerin ölçek dışına çıkarılmasına rağmen Crowne ve Marlowe Sosyal İstenirlik ile Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği'nin son formları arasında -.07 ile -0.35'lere kadar çıkan korelasyonlar bulunmaktadır. Ancak, bu durum sosyal beğenirlikten kaynaklanan evet deme eğilimi için kabul edilebilir bir düzey olarak düşünülmektedir. Dışsallıkla istenmezlik ilişkilidir (Robinson veShaver, 1973; Yeşilyaprak, 1988; Dag, 1990).

Bu çalışmada da Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği'nin test-tekrar test, test-yarı test (Split-Gutman) yöntemleri ile güvenilirliği hesaplanmaya çalışılmıştır. Uygulama sonucunda hesaplanan Cronbach-Alpha iç tutarlılık katsayıları ile hem güvenilirliğe hem de geçerliğe ilişkin veri elde edilmektedir.

Aracın uygulanabilmesi için İzmir ili ilkokullarında görev yapan ilkokul öğretmen evrenini temsil edebilecek bir örneklem grubu seçilmiştir. M.E.B. İzmir İl Müdürlüğü'nün 1992/1993 verilerine göre İzmir ili kent merkezlerinde görev yapan yaklaşık 7000 ilkokul öğretmeninden 100 öğretmen (1/1000) ön çalışma için seçilmiştir. Bu seçim ilkokulların bulunduğu semtlerin sosyo-ekonomik statüsü (Aydar,1988) dikkate alınarak yapılmış ve üç farklı SES'deki ilkokullarda görev yapan öğretmenlerden alt SES'deki ilkokullardan 30, Orta SES de 45 ve üst SESde 25 öğretmene ilk uygulama yapılmıştır. Doğrudan araştırmacı tarafından ders saatleri arasındaki uzun tenefüslerde ölçekler dağıtılarak gerekli açıklamalarda bulunulmuştur. Öğretmenlerin formları aynı gün okulda beklenerek alınmıştır. Çeşitli nedenlerle üçten fazla maddeyi yanıtlamayan 5 öğretmen değerlendirme dışı bırakılmıştır. Uygulama üç hafta sonra tekrarlanmıştır.

Ölçek cevaplama kağıdından elde edilen veriler IBM uyumlu bir bilgisayarda Statistical Package for Social Sciences (SPSS, ver. 5.0) paket programı ile değerlendirilmiştir. I. ve üç hafta sonra yapılan II. uygulama ile ilgili veriler analiz edilerek (Pearson r.) test-tekrar test güvenilirlik katsayısı 0.54 bulunmuştur (Bkz. Ek:1). Rotter (1966) ölçeğin değişik örneklem gruplarındaki farklı zaman aralıklarındaki (1-2 ay) uygulama sonuçlarının 0.49 ile 0.83 arasında değiştiğini bildirmektedir. Dag (1990)'ın çalışmasında bu katsayı 0.81'dir.

Ölçeğin Güvenirliği ile ilgili olarak elde edilen katsayılar şöyledir.

Cronbach-Alpha iç tutarlılık katsayısı = 0.65,

Gutman-Split half = 0.61,

Equal Spearman-Brown = 0.61,

Unequal Spearman-Brown = 0.61 bulunmuştur (Bkz. Ek: 1).

Ölçeğin orijinaliyle (Rotter, 1966) ve Türkiye'deki uygulamalarda elde edilen (Dağ, 1990) katsayılarla karşılaştırıldığında ölçeğin öğretmenlerde İç-Dış Kontrol Odağı boyutunu ölçmede güvenilir bir biçimde kullanılabileceği düşünülmektedir.

Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği'nin bu çalışmadaki Cronbach-Alpha iç tutarlılığı 0.65 olarak hesaplanan iç tutarlılık katsayısının ölçeğin geçerliliğine ilişkin kabul edilebilir düzeyde bir fikir verdiği söylenebilir.

Ölçekteki bir maddenin (15.madde):

“* Benim açımdan istediğimi elde etmenin talihle bir ilgisi yoktur

* Çoğu durumda yazı-tura atarak da isabetli kararlar verebiliriz” çıkarılması ile bu katsayı 0.70’e çıkmaktadır. Fakat ölçeğin orijinali ile karşılaştırılabilmesi açısından bu maddenin çıkarılmasından vazgeçilerek 0.65’lik katsayı kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur. Geçerliğ e ilişkin olarak bir diğer çalışma Dağ (1990)’ın geliştirdiği Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği’ne paralel bir görüşme formu ile yapılmıştır. Dağ’ın izni alınarak bu formda öğretmenlere yönelik soru biçiminde yapılan basit değişikliklerle yeniden şekillendirilen derecelendirme formu örneklem grubundan 15 öğretmene seçkisiz olarak uygulanmıştır. Bu formlarla araştırmacı tarafından, deneklerin Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği puanları bilinmeksizin içsel ve dışsal olarak derecelendirilmesi yapılmıştır. Derecelendirme puan ortalamaları ile Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği puanları arasında birinci uygulama ile 0.56 ($p<0.001$) ikinci uygulamada 0.67 ($p<0.001$) korelasyon bulunmuştur.

Ölçeğin maddelerinin yapı geçerliğini diğer bir deyişle çok boyutlu olup olmadığını anlayabilmek için temel bileşenler faktör analizi uygulanmıştır. Dönüştürülmeden yapılan faktör analizi çalışmasında ölçekte ayırdedicilik gücü yüksek olan (özdeğeri 1’in üzerinde) 9 madde bulunmuştur. Ek:3 Tablo-1 incelendiğinde, Tüm maddelerde ilgili özdeğerlerin sırası ile 0.53624 ile 2.7570 arasında değiştiği görülebilir. Özdeğerlerin ilk 9’u 1.00000’dan büyüktür. Bu dokuz maddenin özdeğerlerinin 2.75; 1.51; 1.37; 1.30; 1.23; 1.15; 1.05; 1.04; 1.01 olduğu görülmektedir. 1.0000 özdeğerinin üzerinde özdeğere sahip faktörler Kaiser normalleştirilmesine göre pratik olarak yoruma alınır (Tatsuoka, 1971; Ak.Dağ, 1990 s.115). Temel Bileşenler Analizinin Doğası gereği Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği’nin puanlanan madde sayısı kadar elde edilen bu 23 faktörün, toplam varyansın %2.3 ile %12.01’i arasında bölümlerini açıklamakta oldukları görülmektedir. İlk dokuz faktör (Kaiser ölçütüne göre anlamlı olan) toplam varyansın %4.4 ile %12.0’ı arasındaki bölümlerini ve topluca %54.1’ini açıklamaktadır. Temel bileşenler analizinde (first extracted) ilk çıkarılan bileşen olabildiğince büyük bir miktarda bir varyansı açıklayan ve çok sayıda maddeden ağırlık alan faktör olmaktadır. Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği’nin bu uygulamasında elde edilen ilk faktör de toplam varyansın %12’sini açıklayan ve maddelerin %40’ının (9 madde) ağırlık verdiği faktördür (Bkz. Ek:3).

Lord (1980) birinci faktör yüküne ait özdeğerin, ikinci faktör yüküne ait özdeğerden büyük olmasının ve ikinci ve diğer faktörlerin özdeğerlerinin birbirine yakın olmasının tek boyutluluk için yaklaşık bir ölçü olarak alınabileceğini belirtmektedir (Akt: Korkut, 1996). Bu nedenle elde edilen faktör yığılmalarının, ölçeğin orijinalinde olduğu gibi, tek faktör yapısını gösterdiği biçiminde yorumlanabilir.

Ölçekle ilgili eleştiriler:

Kontrol odağı değişkeninin araştırılması çalışmaları bu boyutun homojenliğini (sorgulamaya)-ölçmeye yönelmiştir. İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği'nin bir çok çalışmada yapılan faktör analizleri bu ölçeğin sunulduğu gibi tek boyutlu olmadığını ortaya koymaktadır (Lefcourt, 1991). Gregory (1981) bireyin olumlu ve olumsuz ya da istenen veya istenmeyen sonuçları değerlendiren inançları için aynı zamanda hem iç hem de dış kontrollü olabileceğini belirtmektedir (Day, 1990). Mirels (1970), McDonald ve Tseng (1971) ise Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği'nin faktör analizi çalışmalarında birbirleri ile tutarlı olarak en azından kişisel ve sosyal sistem kontrolü olarak tanımlanan iki faktör olduğunu ortaya koymuşlardır (Lefcourt, 1991).

Ölçekle ilgili tek boyutluluk eleştirilerine ölçeğin geliştiricisi Rotter (1975) da yayımladığı bir makale ile katılmıştır (Rotter, 1975; Ak. Yeşilyaprak, 1992). Ancak Rotter (1990) tüm eleştirilere karşın bu kavramda 1966'dan beri fazla bir ilerleme olmadığını belirterek varolanlar içinde en iyi ölçeklerden biri olduğunu belirtmektedir (Rotter, 1990). Bireysel biliş örüntülerine ilişkin olarak (bize) hangi teori ya da boyutların daha fazla bilgi sağladığı halen tartışılmaktadır (Lefcourt, 1991). Bütün bu bilgiler göz önüne alındığında bu araştırma için kullanılabilecek en uygun ölçeğin RİDKOÖ olduğu düşünülmektedir.

2-N-SÇİKOÖ ile ilgili çalışmalar

Çocuklarda kontrol odağının içte ya da dışta oluşunu belirlemek için Nowicki -Strickland (1973) tarafından geliştirilen çocuklar için kontrol odağı ölçeği (N-SÇİKOÖ) kullanılmıştır. Çocuğa ve aileye ilişkin veri elde etmek için araştırmacı tarafından bir bilgi formu hazırlanmıştır (Bkz. Ek: 5).

1- Kontrol Odağı Ölçeği

Çocuklar için Nowicki -Strickland (1973) tarafından geliştirilen “ Kontrol Odağı ölçeği “ dilimize Özyürek (1983) tarafından çevrilmiştir. Araştırmacı tarafından ilkökul çocukları için geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılarak ülkemiz için uyarlanmıştır.

Davranışları kontrol eden pekiştirmelerin içte yada dışta odaklaşmasının algılanma düzeyini değerlendirmek için geliştirilmiştir. Akademik yeterlik, sosyal olgunlaşma , bağımsızlık, kendi başına güdülenme ve olayların üstesinden gelme davranışları ile ilişkili maddeler ölçme aracını oluşturmaktadır (Nowicki -Strickland,1973). Normal ilkökul üçüncü sınıftan onikinci sınıfa kadar kullanılabilen bu ölçeğin bir kısmı 3.-6. Sınıflar, bir kısmı ise 7.-12. sınıflar için olmak üzere kırk maddesi bulunmaktadır. Bu araştırmada Korkut (1986) tarafından adı geçen ölçekten alınarak geçerlik ve güvenilirliği yapılan 3. ve 5. sınıf öğrencileri için uyarlanan 19 maddelik bir ölçek kullanılmıştır. Maddeler, çocuğun her bir maddede verilen evet ve ya hayır tepkilerinden birini işaretlemesini gerektiren zorunlu seçme yöntemine göre düzenlenmiştir. Her maddenin içerdiği ifadenin kontrolü dıştan algılama doğrultusundaki evet yada hayır işaretine 1 puan verilir. Puanlama tek yönlü değil çift yönlüdür, yani bazı sorularda “evet” yanıtları, bazı sorularda ise “hayır” yanıtlarına puan verilmektedir. Puan fazlalığı dış kontrolü puan azlığı ise kişinin başlarına gelenleri ve olayları kendi davranışına bağımlı olarak algıladığı anlamındaki iç kontrolü gösterir. Dış kontrol bu ölçekteki kişinin olayları davranışlarından bağımsız ve diğer güçlerin kontrolünde algılaması anlamındadır.

Kontrol Odağı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği

Çocuklar için Nowicki -Strickland (1973) tarafından geliştirilen “ Kontrol Odağı ölçeğinin IAR (Intellectual Achievement Responsibility Scale-Zihinsel Başarı Sorumluluk Ölçeği) arasında benzer ölçekler için geçerlik çalışması yapılmış 3. Sınıflar için .31, 7. Sınıflar için .51 olarak geçerlik katsayısı bulunmuştur. N-SÇİKOÖ ile Bialer -Cromwell kontrol odağı ölçeği (1960) ilişkisinde ise 3. ve 5.sınıflar için .41 geçerlik katsayısı bulunmuştur. Adı geçen ölçek ile RİDKOÖ arasında geçerlik kat sayısı 76 kişide .61 ve 46 kişiye uygulandığında .88 olarak bulunmuştur. (Nowicki-Strickland, 1973 ; Korkut, 1986). Korkut tarafından yapılan geçerlik çalışmasında Seligman ve ark (1984)'nın öğrenilmiş çaresizlik ölçeği benzer ölçütler geçerliği için kullanılmıştır.

Abramson, Seligman ve Teasdale (1978) dış kontrol ile çaresizliği doğrusal ilişkili olarak formüle etmişlerdir. Korkut'un çalışmasında söz konusu ölçekler arasında yapılan geçerlik çalışması sonucunda 3. sınıflar için .31 ve 5.sınıflar için .33 geçerlik katsayısı bulunmuştur.Elde edilen sonuçların daha önce yapılan çalışma sonuçları ile yakın olması nedeni ile ölçeğin kullanılabilceği belirtilmektedir.

Kontrol Odağı Ölçeğinin Güvenirliği

N-SÇİKOÖ (1973) 'nin güvenirlık çalışmalarında 2 yarım yöntemi ile 3. Ve 5. Sınıflar için .63 ; 8.sınıflar için .74 ; ve 12. Sınıflar için .81 güvenirlık katsayısı bulunmuştur.

Altı hafta arayla yapılan iki uygulama sonucunda testin tekrarı yöntemi ile 3. Sınıflar için .63 7. Sınıflar için .66 10.sınıflar için .71 güvenirlık katsayısı bulunmuştur(Nowicki-Strickland, 1973) . Mac Donald (1973) kontrol odağı ölçekleri ile ilgili değerlendirmesinde Nowicki ve strickland çocuklar için kontrol odağı ölçeğinin aynı amaçta hazırlanan ölçekler içinde en geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak belirtmektedir (Mac Donald, 1973 ; Korkut 1986). Korkut tarafından Türkiye'de yapılan güvenirlık çalışmasında yine test tekrarı yöntemi kullanılmıştır. Bir ilkokulun 3. ve 5. Sınıflarına 15 gün ara ile ölçek iki kez verilmiştir. Güvenirlık katsayısı 49 kişide 3. Sınıflar için .63 52 kişide .5.sınıflar için .65 bulunmuştur.

Ölçeğın daha sonra Türkiye'de Yeşilyaprak (1988) tarafından 40 maddelik uzun form için geçerlik ve güvenirlık çalışmaları yapılmıştır. Test tekrarı yöntemi ile 130 kişilik bir öğrenci grubunda iki hafta ara ile yapılan uygulama sonucunda bulunan güvenirlık katsayısı .87'dir. Kuder-Richardson 21 no'lu eşitlik formülüne göre elde edilen güvenirlık katsayısı ise .71'dir. Güvenirlık kat sayısının yüksekliğı aracın kendi içinde tutarlılığını göstermektedir. Ölçeğın çeviri ve uyarlama çalışmaları sırasında uzman görüşlerinden yararlanılmıştır. Bu durum aracın mantıksal geçerliliğininide sağlamaktadır. Ölçüt geçerliliğı için Kuzgun (1972) tarafından geliştirilen kişisel yönelim envanterinin benlik saygısı ve desteğı içten alma alt ölçekleri ile benzer ölçekler kullanılarak bulunan geçerlilik katsayıları şöyledir: Kontrol odağı ile benlik saygısı arasında .58, desteğı içten alma ile kontrol odağı arasında .40 olmak üzere negatif yönde bir ilişki bulunmuştur.Buna

göre dış kontrol arttıkça benlik saygısı ve desteği içten alma azalmaktadır (Yeşilyaprak, 1988).

Nowicki ve Strickland (1973)'in kontrol odağı ölçeği de Rotter (1966) 'in ölçeği gibi Crandall'ın toplumsal istenirlik ölçeği ile anlamlı bir ilişki göstermeyerek ayırdedebilme geçerliği yönünden uygun bulunmuştur. Sonuç olarak bir çok araştırmacı tarafından kullanılan ölçeğin ayırdedici ve benzer ölçekler geçerliği yeterli görülerek kontrol odağı değişkenini en iyi ölçen ölçek olarak kabul edilmiştir. Bu ölçek ülkemizde çocuklar ve ergenlerle ilgili olarak RİDKOÖ'den sonra en sık kullanılan kontrol odağı ölçeğidir (Özyürek, 1983 ; Korkut, 1986 ; Yeşilyaprak, 1988 ; Çakıl, 1992 ; Acun-Kapıkıran, 1993 ; Denктаş-Canel, 1993 ; Sert-Ağır, 1994).

Yeşilyaprak ve Korkut'un çalışmalarında yapılan çeviri çalışmalarında ölçekteki maddelerin kültürel anlaşılma düzeyi ve yaygınlığına uygun olup olmadığı üzerinde önemle durularak kavramların taşıdığı psikolojik anlamlar korunmaya çalışılmıştır. Ancak, Korkut'un çalışmasında bu araştırmadaki gibi ölçeğin ilkökul 3. Ve 5.sınıflardaki benzer yaş gruplarına uygulanması ve sonuçların geçerli güvenilir bulunması nedeni ile N-SÇİKOÖ (1973) 'nin Korkut tarafından uyarlanması yapılan 19 soruluk kısa formunun bu çalışmada kullanılması daha uygun görülmüştür.

BÖLÜM IV

BULGULAR ve YORUM

Araştırmamızın bu bölümünde incelenen değişkenler ve denencelerle ilgili olarak toplanan verilerin istatistiksel analizleri yapılarak elde edilen bulgular ve bu bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir. Bulgular ve yorumları araştırma problemi ile ilgili olarak başlıca üç kısımda ele alınarak açıklanmaktadır. Bu kısımlarda;

I- Öğretmenlerin temel bireysel özellikleri, mesleki ve sosyo-ekonomik durumları ve kontrol odağı düzeyleri,

II- Öğretmenlerinin uç boyutlarda iç ya da dış kontrollü oluşlarına göre seçilen öğrencilerin kontrol odağı düzeyleri ,

III- Öğrencilerin sosyal ve demografik değişkenler bakımından kontrol odağı düzeylerinin karşılaştırılmasına ilişkin bulgular ve yorumlarına yer verilmiştir.

Evren ve örnekleme ile ilgili dağılımlar, ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği ile ilgili bilgiler yöntem kısmında verildiği için (Tablo 1, 2, 3., Ek: 2) bu bölümde yer almamaktadır.

I-Öğretmenlerin Temel Bireysel Özellikleri, Mesleki ve Sosyo-Ekonomik Durumları ve Kontrol Odağı Düzeyleri

I. A) Öğretmenlerin Temel Bireysel Özellikleri ve Kontrol Odağı Düzeylerine İlişkin Bulgular

Bu kısımda örneklekimizi oluşturan ilköğretim öğretmenlerinin temel bireysel özelliklerinin (cinsiyet, yaş, medeni durum, doğum yeri, yaşamının çoğunu geçirdiği yer, babanın öğrenim durumu, annenin öğrenim durumu, baba mesleği, anne mesleği, kardeş sayısı ve kardeş sıralanımı) dağılımları ve bu özelliklerdeki dağılımlara

göre kontrol odağı düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin bulgular ve yorumlarına yer verilmektedir.

1- Öğretmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımları ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Cinsiyetin kontrol odağına etkisi ile ilgili olarak ‘ Cinsiyete Göre Kontrol Odağı düzeyleri önemli düzeyde farklılaşmaktadır’ şeklindeki alt probleme ilişkin olarak öğretmenler cinsiyetlerine göre sınıflandırılmıştır. Buna göre öğretmenlerin dağılımları Tablo-4’te, cinsiyet kontrol odağı ilişkileriile ilgili yapılan istatistiksel çalışmalar Tablo-5 ve Tablo-6’da verilmektedir.

Tablo-4 Öğretmenlerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Cinsiyet	N	%
Kadın	387	67.89
Erkek	183	32.11
Toplam	570	100.00

Tablo-4 öğretmenlerin cinsiyetlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Örneklem grubunu 387 kadın, 183 erkek öğretmen oluşturmaktadır. Grubun %67.89’unu kadınların oluşturması ilkökul öğretmenliğinde kadınlar lehine olumlu bir durumdur. Bu durum ilkökul öğretmenliğinin araştırma evreni sınırlarında, giderek bir kadın mesleği durumuna geldiği şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo-5 Cinsiyete Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Cinsiyet	N	X	ss
Kadın	387	7.66	3.40
Erkek	183	6.48	3.25
Toplam	570	7.28	3.35

Tablo-5'te cinsiyete göre kontrol odağı ölçek puan ortalama ve standart sapmaları verilmektedir. Tablo-5 incelendiğinde ortalama puanlar açısından kadın deneklerin kontrol odağı puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin kontrol odağı puan ortalamaları arasında cinsiyete göre fark olup olmadığı varyans analizi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo-6'da verilmiştir.

Tablo-6 Cinsiyete Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	s.d.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	1	174.8	174.8	15.53	0.01
G. İçi	568	6392.3	11.3		Önemli
Toplam	569	6567.1			

P* < 0.01

Tablo-6'daki sonuçlar farklı cinsiyete sahip öğretmenlerin kontrol odağı puan ortalamaları arasındaki farklılığın P < 0.01 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar kadınlarda iç kontrolün daha yüksek olduğunu (Joice, 1980; Fould, 1971; Ak: Ören, 1991) ya da cinsiyete göre kontrol odağı düzeylerinin farklılaşmadığını (Köksal, 1991; Cerit-Aksoy, 1992; Sert-Ağır, 1994; Buluş; 1996) belirten araştırmalarla çelişmektedir. Erkekler lehine iç kontrolün yüksekliğini bildiren (Gable, 1990) araştırmalarla paralellik göstermektedir. Kadınların özellikle yabancısı oldukları işleri yaparken yeteneklerine fazla güvenmedikleri bilinmektedir. Kadınlar ve kızlar fiziksel becerilerle ilgili işlerde, zihinsel etkinliklerde ve sanatsal süreçlerde gösterdikleri performanslarını olduğundan daha düşük değerlendirmektedirler. Buna karşın genç ve yetişkin erkekler performanslarını abartmaktadırlar (Crandall, 1968)

Frieze (1978) kadınların başarı ile ilgili yeteneğe yönelik yüklemelerini daha az yaparken başarısızlıkla ilgili yeteneksizlik yüklemelerini daha fazla yaptıklarını, hem başarı hem de başarısızlıklarını yetenekten çok şansa yüklediklerini belirtmektedir (Frieze, 1978). Ancak yapılan bir çok araştırma sonucunun kontrol odağının cinsiyete göre

faklılaşmadığını belirtmektedir (Nowicki ve Strickland, 1973; Gilmour, 1978; Knopp, 1981; Yeşilyaprak, 1988).

2- Öğretmenlerin Yaşları ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Kontrol odağı ile ilgili çalışmalarda incelenen değişkenlerden biri olan yaşla ilgili olarak 'Öğretmenlerin yaşlarına göre kontrol odağı düzeylerinde önemli farklılık var mıdır?' şeklinde oluşturulan alt problemle ilgili yapılan istatistiksel çalışmalar aşağıda sunulmaktadır. Öğretmenlerin yaşlarına göre dağılımları Tablo-7'de görülmektedir.

Tablo-7 Öğretmenlerin Yaşlarına Göre Dağılımları

Yaş Grupları	N	%
20-34	64	11.2
35-39	126	22.1
40 ve üstü	380	66.7
Toplam	570	100.00

20-34 yaş grubunda 64, 35-39 yaş grubunda 126, 40 ve daha büyük yaş grubunda 380 öğretmen bulunmaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi İzmir ili kent merkezlerinde görev yapan öğretmenlerin %88.8'i 35 yaş ve daha büyük yaş grubunda bulunmaktadır.

Tablo-8 öğretmenlerin yaşlarına göre, Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği'nden aldıkları puanların ortalamaları (x) ve standart sapmalarını (ss) göstermektedir.

Tablo-8 Yaşa Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart sapmaları (ss)

Yaş Grupları	N	X	ss
20-34*	64	7.42	3.14
35-39	126	6.94	3.49
40 ve üstü	380	7.37	3.40
Toplam	570	7.28	3.40

*20-24, 25-29 ve 30-34 yaş grupları birleştirilmiştir.

Sonuçlardan görülebileceği gibi, öğretmenlerin yaşlarına göre, Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği puanları ortalamalar bazında 6.94 ile 7.42 arasında değişmektedir. Ortalamalar bazında bakıldığında 20-34 yaş grubunun en dışsal grup olduğu 35-39 yaş grubunun ise en içsel grup olduğu görülmektedir. Gruplar arası farklılığın anlamlı olup olmadığına ilişkin yapılan istatistiksel analizler Tablo-9'da verilmektedir.

Tablo-9 Yaşa Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması.	F Değeri	Fp	Önem Düzeyi
G. Arası	2	18.45	9.2	0.80	0.45	0.05
G. İçi	567	7048.27	12.01			Önemsiz
Toplam	569	7163.49				

P>0.05

Tablo-9'da görüldüğü gibi ortalamalar arası farka ilişkin varyans analizi sonuçlarına göre ortalamalar arasındaki fark $P<0.05$ düzeyinde önemli değildir. Bu sonucun yaşla birlikte kontrol odağı inancının içselleşmesi ile ilgili araştırma sonuçları ile (Mullis& Mc Kinley,1987; Korkut, 1986) ya da yaşla birlikte kontrol odağı inancının dışsallaşması ile ilgili araştırma sonuçları ile tutarlı olmadığı görülmektedir (Rotter, 1966; Joe, 1971; Nowicki ve Strickland, 1973; Gilmour, 1978; Knopp, 1981; Burger- Good, 1981; Findley - Cooper, 1983; AYeşilyaprak, 1988). Kimliğin kazanılması ergenlik döneminde gerçekleşmektedir (Onur, 1985) Bu nedenle bu araştırma ile diğer araştırma sonuçları arasındaki tutarsızlık söz konusu araştırmaların ilkökul düzeyindeki çocuklar; lise ve üniversite öğrencilerinde yapılması ve bu çalışmadaki örneklem grubunun yaş düzeyinin ise en az 20 olması ile açıklanabilir.

3- Öğretmenlerin Medeni Durumları ve Kontrol Odağı Düzeyleri :

Öğretmenlerin medeni durumlarına göre dağılımları Tablo10'da verilmektedir. Buna göre öğretmenlerin % 92.15'i evlidir. 543 öğretmen evli, 20 öğretmen bekar, 24 öğretmen ise dul yada boşanmış olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo-10 Öğretmenlerin Medeni Durumlarına Göre Dağılımları

Medeni Durum	N	%
Evli	542	92.15
Bekar	20	3.41
Dul-Boşanmış	24	4.43
Toplam	586	100.00

Tablo-11'de öğretmenlerin medeni durumlarına göre kontrol odağı ölçek puanlarının ortalama(x) ve standart sapmaları (ss), Tablo-12'de ise ortalamalar arası farka ilişkin varyans analizi sonuçları verilmektedir. Buna göre evli öğretmenler yalnız yaşayan öğretmen grubuna oranla daha az dışsallık puanına sahiptir.

Tablo-11 Medeni Durumlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalama(x) ve Standart Sapmaları (ss)

Medeni Durum	N	X	ss
Evli	529	7.18	3.36
Yalnız yaşayan*	40	8.67	3.68
Toplam	570		3.40

*Bekar, yalnız ve dul yaşayan gruplar birleştirilmiştir.

Tablo-12'de görüldüğü gibi medeni durumlarına göre öğretmenlerin Rotter İçsel-Dışsal Kontrol Odağı Ölçeği puanlarının varyans analizi sonucunda ortalamalar arasındaki fark $P^* < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo-12 Medeni Durumlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans

Analizi sonuçları

Kaynaklar	Serbestlik Derecesi	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G.Arası	1	82.9	82.4	7.3	0.01
G. İçi	567	6473.4	11.4		Önemli
Toplam	568	6556.31			

P* <0.01

Evli grup yalnız yaşayanlardan daha iç kontrollüdür. Bu durum evli olan insanların eş, çocuk, ev sorumluluğu ve benzeri nedenlerle çevrelerine ve yaşama yönelik daha fazla kişisel sorumluluk taşımak zorunda kalmaları şeklinde yorumlanabilir.

4- Öğretmenlerin Yaşamının Çoğunu Geçirdiği Yere Göre Kontrol Odağı Düzeyleri:

Yaşamın çoğunun geçtiği yer kontrol odağı araştırmalarında sosyal-psikolojik bir değişken olarak ele alınmaktadır (Dönmez, 1983; 1985; Başal,1983; Korkut, 1986). Bu çalışmada yaşamın çoğunun geçtiği yerler yukardaki araştırmalar paralelinde büyük kent, kent, kasaba ve köy olarak gruplanmıştır.

jTablo-13 Öğretmenlerin En Uzun Süre Yaşadıkları Yere Göre Dağılımları

Yaşanılan Yerleşim	N	%
Büyük Kent	221	46.17
Kent	102	17.38
İlçe	135	23.00
Bucak-Köy	79	13.46
Toplam	587	100.00

Tablo-13 öğretmenlerin en uzun süre yaşadıkları yere göre dağılımlarını göstermektedir. Görüleceği gibi örneklem grubunun %46.17'si (221 kişi) büyük kent, %17.38'i (102 kişi) kent, %23.00'ü (135 kişi) ilçe, %13.46'si (79 kişi) bucak ve köylerde yaşamlarının en uzun süresini geçirmişlerdir.

Tablo-14 En Uzun Süre Yaşanılan Yere Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss)

En Uzun. Süre Yaşanan Yer	N	X	ss
Büyük kent	259	7.54	3.35
Kent	99	7.33	3.34
İlçe	133	7.38	3.40
Bucak-Köy	79	6.19	3.45
Toplam	570		3.38

Tablo-14 ve 15'e bakıldığında ortalama puanlar açısından öğretmenlerin Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının en uzun yaşanan yere göre farklılaştığı, farklılığın 0.05 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. En uzun süre bucak ve köylerde diğer bir deyişle küçük, kırsal yerleşimlerde yaşayan öğretmen grubunun diğer gruplardan daha az puan ortalamasına sahip olduğu, daha içsel olduğu görülmektedir.

Tablo-15 En Uzun Süre Yaşanılan Yere Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi sonuçları

Kaynaklar	s.d.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
Arası	3	113.17	37.72	3.31	0.02
G. İçi	566	6453.92	11.40		Önemli
Toplam	569	6567.09			

P* <0.05

Ortalamalar arası farkın kaynağına ilişkin olarak yapılan ileri analiz sonuçlarına göre bu fark bucak-köy grubu ile büyük kent; kent ve ilçelerde yaşayan öğretmen grupları arasındaki ortalamalar farkından kaynaklanmaktadır. (Bkz. LSD Testi Ek. 3 Tablo-1). Bu bulgular Dönmez (1983), Korkut (1986), Dönmez (1983)'in bulgularıyla çelişmekte Dönmez (1985)'in bulguları ile paralellik göstermektedir.

Literatüre göre en uzun süre yaşanılan çevrenin büyüklüğü kontrol odağının içte ya da dışta algılanmasında etkili olmaktadır. Küçük yerleşim yerleri çocuğa fiziki çevrede değişiklik yapma ve kişinin kendi davranışları ile çevresini değiştirebilme deneyimlerine

olanak sağlayarak kontrol odağının içte algılanmasında etkili olmaktadır (Başal, 1984). Araştırmamızın bulgusu bu görüşlerle benzerlik göstermektedir. Pierce (1964)'in bir Türk köyündeki gözlem çalışmaları, sabahtan akşama kadar çocukların kendi başlarına bırakıldıklarını, belli doğrultularda yönlendirilmediklerini, böylece kendi yaptıklarından kendilerinin sorumlu olarak büyüdüklerini ortaya koymuştur (Ak: Başal, 1983). Kırsal kesimde yetişen öğretmenlerin bu şekilde içten denetim geliştirdikleri söylenebilir. O halde bireye yönlendirilmemiş, rahat ve denemeler yapabileceği bir davranış ortamı sağlamanın iç kontrolü geliştirmede etkili olabileceği düşünülmektedir.

5- Öğretmenlerin Babalarının Öğrenim Durumları ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Öğrenmenin davranış değişikliği olduğu bilinmektedir. O halde öğrenim durumu bireyin dünyaya bakış açısını etkileyen bir etkidir. Öğretmenlerin babalarının öğrenim durumlarının onların yetiştirilmelerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle babanın çocuğa davranışına kaynaklık ederek kontrol odağını etkileyebileceği düşünülen öğretmenlerin babalarının öğrenim durumları ele alınmıştır. Öğretmenlerin babalarının öğrenim durumlarının dağılımı Tablo-16'da görülmektedir. Babaları okur-yazar olmayan öğretmen sayısı 61, okur-yazar olan öğretmen sayısı 100, ilkokul mezunu olan öğretmen sayısı 224, ortaokul mezunu olan öğretmen sayısı 74, lise mezunu olan öğretmen sayısı 94, yüksek okul mezunu olan öğretmen sayısı ise 33'tür. Öğretmenlerin babaları daha çok ilkokul düzeyinde ya da daha düşük eğitim görmüşlerdir (Toplam %65'i).

Tablo-16 Öğretmenlerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları

Öğrenim Durumları	N	%
Okur-yazar Olmayan	61	10.41
Okur-Yazar	100	17.06
İlkok. Mez.	224	38.23
Ortaok. Mez.	74	12.63
Lise Mez	94	16.04
Y.okul Mez	33	5.63
Toplam	586	100.00

Tablo-17, öğretmenlerin babalarının öğrenim durumlarına göre, RİDKOÖ'nden aldıkları puanların ortalamaları, standart sapmaları (ss) ile ortalamalar arası farkı, Tablo-18 ise ortalamalar arası farka ilişkin varyans analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo-17 Babanın Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Öğrenim Durumu	N	X	ss
O-Y değil	61	6,66	3.26
Okur-yazar	94	6.57	3.13
İlk.ok. mez.	218	7.15	3.35
Ortaok. Mez	73	8.08	3.67
Lise mez.	58	7.71	3.18
Mes. Lis. Mez.	34	8.21	3.75
Y.okul mez	31	7.81	3.59
Toplam	568		3.37

Sonuçlardan görülebileceği gibi, babanın öğrenim durumuna göre kontrol odağı puanlarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark $P^* < 0.05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo-18 Babanın Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	s.d.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
Arası	6	169.70	28.28	2.48	0.02
G. İçi	562	6389.97	11.37		Önemli
Toplam	568	6559.68			

$P^* < 0.05$

Gruplar arası farkın kaynağına ilişkin olarak yapılan ileri analiz (LSD Testi) sonucuna göre babaları okur-yazar olan öğretmen grubu, meslek lisesi, lise ve ortaokul

mezunu olan öğretmen gruplarına göre daha iç kontrollü olduğu görülmektedir. Babaları okur-yazar olmayan öğretmen grubunda, babaları meslek lisesi ve ortaokul mezunu olan öğretmen gruplarından daha iç kontrollü olduğu görülmektedir. Babası ortaokul mezunu olan öğretmen grubunun ölçek puan ortalamalarıyla lise mezunu olan öğretmen gruplarının ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Buna göre babası lise mezunu olan öğretmen grubunun babası ortaokul mezunu olan gruptan daha iç kontrollü olduğu görülmektedir (Bkz. Ek: 3 Tablo-2). Bu bulgular eğitim düzeyi düşüklüğünün kontrol odağının içte algılanmasında etkili olduğunu göstermektedir. Babası okur-yazar olmayan ve okur-yazar olan grubun en düşük puan ortalamalarına sahip olmaları dikkat çekicidir. Bu durum Pierce'in gözlemindeki "ortamdaki serbestlik nedeniyle kırsal kesim insanların daha iç kontrollü olması" düşüncesi ile açıklanabilir. Okuldaki eğitimin kişinin davranışlarını yönlendirerek biçimlendirdiği kabul edilmektedir. Daha az okul eğitimi davranışın daha az kontrolü ve bireye kendi davranışı ortaya koyarak sorumluluğunu alma olanağı anlamında düşünülebilir.

6- Öğretmenlerin Annelerinin Öğrenim Durumları ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Öğretmenlerin annelerinin öğrenim durumlarının onların yetiştirilmelerinde dolayısı ile kontrol odağının oluşumu üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Annelerin öğrenim durumları toplumumuzdaki okuma-yazma oranı dikkate alınarak tabloda görüldüğü şekilde gruplanmıştır.

Tablo-19 Öğretmenlerin Annelerinin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları

Öğrenim Durumları	N	%
Okur-Yazar Olmayan	191	32.7
Okur-Yazar	82	14.0
İlkok. Mez.	264	45.1
Ortaok. Mez.	23	3.9
Lise Mez.	23	3.9
Yüksekokul Mez.	2	0.3
Toplam	585	100.00

Öğretmenlerin annelerinin öğrenim durumlarına göre dağılımları Tablo-19'da görülmektedir. Anneleri okur-yazar olmayan öğretmen sayısı 191, okur-yazar olan öğretmen sayısı 82, ilkokul mezunu olan öğretmen sayısı 264, ortaokul ve daha üstü eğitim kurumu mezunu olan öğretmen sayısı ise 58'dir. Annelerin büyük bir oranı ilkokul düzeyi ya da daha düşük düzeyde eğitime sahipken (% 59.1'i), %32.7'si okuma yazma bilmemektedir.

Tablo-20 Annenin Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Öğrenim Durumu	N	X	ss
Okur-Yazar olmayan	186	6.88	3.36
Okur-yazar	80	7.05	3.12
İlk.okul. mezunu.	258	7.55	3.43
Ortaokul ve üstü	44	7.28	3.39
Toplam	488		

Tablo-20 öğretmenlerin annelerinin öğrenim durumlarına göre RİDKOÖ'nden aldıkları puanların ortalama ve standart sapmalarını, Tablo-21 ise ortalamalar arası farka ilişkin varyans analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo-21 Annenin Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	s.d.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
Arası	3	67.04	22.35	1.95	0.05
G. İçi	564	6774.32	11.48	0.12	Önemsiz
Toplam	567	6541.36			

P > 0.05

Sonuçlardan da görülebileceği gibi, yapılan varyans analizinde ortalamalar arasındaki fark 0.05 düzeyinde anlamlı değildir. Verilere ileri analiz (LSD Testi) uygulandığında, annesi okur-yazar olan öğretmen grubunun puan ortalaması ile annesi ilkokul mezunu olan öğretmen grubunun puan ortalamaları farklarının 0.12 düzeyinde

anlamli olduğu saptanmıştır. Buna göre annesi okur-yazar olan ğretmen grubunun, annesi ilkokul mezunu olan ğretmen grubundan daha iç kontrollü olduğu görülmektedir (Bkz. Ek: 3 Tablo-3). Anne ğrenim düzeyinin baba öğrenim düzeyi kadar etkili olmaması toplumumuzdaki aile yapısından kaynaklanabilir. Türk ailelerinde otorite figürü, davranış düzenleyicileri ve karar odağının genellikle babalar olduğu düşünülmektedir.

7- Öğretmenlerin Baba ve Annelerinin Meslekleri ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Baba meslekleri çiftçi, işçi, memur, serbest meslek, küçük esnaf ve diğerleri olarak gruplandırılırken, anne mesleğine bunların yanı sıra ev kadınlığı da eklenmiştir. Öğretmenlerin anne, baba ve eşlerinin mesleklerine göre dağılımları Tablo-22’de görülmektedir.

Tablo-22 ğretmenlerin Baba ve Annelerinin Mesleklerine Göre Dağılımları

Meslekler	Baba		Anne	
	N	%	N	%
Çiftçi	166	28.62	35	6.02
İşçi	71	12.24	14	2.41
Memur	149	25.69	9	1.55
Öğretmen	47	8.10	4	0.69
Pro.Ser.Mes. (Dr.,Av., Mım., San., Mt., Tc.)	39	6.73	1	0.17
K. Esnaf	90	15.52	5	0.86
Ev Kadını	-	-	510	87.78
Diğer	18	3.10	3	0.52
TOPLAM	586	100.00	585	100.00

Babaları çiftçi olan ğretmen sayısı 166, işçi olan ğretmen sayısı 71, memur olan ğretmen sayısı 149, ğretmen olan ğretmen sayısı 47, profesyonel serbest meslek sahibi (Dr., avukat, mimar) olan ğretmen sayısı 12; sanayici, mteahit, tüccar olan ğretmen sayısı 27, küçük esnaf olan ğretmen sayısı 90’dır, öğretmenlerin 18’i ise babalarının diğer meslek gruplarında alıştımını belirtmişlerdir. Annelerin mesleklerine bakıldığında öğretmenlerin annelerinin 35’inin çiftçi, 14’ünün işçi, 9’unun memur, 4’ünün

öğretmen, 1'inin profesyonel meslek sahibi, 5'inin küçük esnaf, büyük bir çoğunluğu olan 510'unun ev kadını ve 3'ünün diğer meslek gruplarında olduğu görülebilir. Öğretmen annelerinin %87.78'i ev kadınıdır.

Tablo-23 öğretmenlerin baba mesleklerine göre, RİDKOÖ'den aldıkları puanların ortalamaları ve standart sapmalarını, Tablo-24 ortalamalar arası farka ilişkin varyans analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo-23 Babanın Mesleğine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalama(x) ve Standart Sapmaları (ss)

Meslek	N	X	ss
Çiftçi	164	6.70	3.23
İşçi	69	7.10	3.09
Memur	142	7.91	3.48
Öğretmen	45	7.91	3.56
Pro.Ser.Mes. (Dr.,Av.,Mim.)	39	8.02	3.27
Küç. Esnaf	86	6.88	3.44
Diğer	18	7.50	4.10
Toplam	563		3.39

Tablo 23'te görüldüğü gibi baba mesleğine göre öğretmenlerin puanlarının aritmetik ortalamalarında en düşük puanlar babaları sırasıyla çiftçi ve küçük esnaf olan gruplara aittir. Ortalamalar arasındaki fark $P^* < 0.05$ düzeyinde anlamlıdır (Tablo-24).

Tablo-24 Babanın Mesleğine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	s.d.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	6	167.05	27.84	2.45	0.02
G. İçi	556	6314.42	11.36		Önemli
Toplam	562	6481.46			

$P^* < 0.05$

Baba mesleğine göre yapılan ileri analiz testi (Bkz. Ek:3 Tablo 4) Babası çiftçi olan öğretmen grubunun puanları ile, babası memur, öğretmen ve küçük esnaf olan grupların puanlarının farkından kaynaklandığını göstermektedir. Buna göre babası çiftçi olan öğretmenler, babası memur, öğretmen ve küçük esnaf olan grupların öğretmenler den daha iç kontrollüdürler. Ayrıca babası küçük esnaf olan öğretmenlerinde memur olanlardan daha iç kontrollü oldukları görülmektedir. Bu sonuçlar kırsal kesimde uzun süre yaşama ve anne- babanın eğitim düzeyinin düşüklüğünün iç kontrolle bağlantısı ile birlikte düşünüldüğünde dikkat çekicidir. Bu konu başka bir araştırmada yeniden ele alınarak bu üç değişken birlikte incelenebilir

Tablo-25'te annenin mesleğine göre kontrol odağı ölçek puanları ortalama (x) ve standart sapmaları (ss) görülmektedir.

Tablo-25 Annenin Mesleğine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalama(x) ve Standart Sapmaları (ss)

Meslek	N	X	ss
Çiftçi	35	6.97	3.72
İşçi	14	6.50	2.50
Memur, Ser.Mes., Öğret.	20	8.60	3.70
Ev Kadını	495	7.27	3.37
Toplam	564		3.39

Tablo-26'da varyans analizinde görüldüğü gibi anne mesleğine göre öğretmenlerin kontrol odağı puanlarında $P < 0.05$ düzeyinde anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo-26 Annenin Mesleğine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	s.d.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
Arası	3	46.74	15.58	1.36	0.25
G. İçi	560	6432.99	11.48		Önemsiz
Toplam	563	6479.74			

$P > 0.05$

Bu durum anne mesleğinin bu araştırma sınırlarında öğretmenlerde kontrol odağını ekileyen bir etken olmadığını göstermektedir.

8- Öğretmenlerin Kardeş Sayıları ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Kardeş sayısı değişkeni araştırma kapsamına alınırken Adler (1965)'in kuramı göz önüne alınmıştır. Buna göre tek çocukların daha iç kontrollü olmaları beklentisi bulunmaktaydı. Kardeş sayısı ile ilgili olarak öğretmenler tablo-27'de görüldüğü gibi Tek çocuktan 6 kardeş ve daha fazlası olarak gruplandırılmıştır. Bu dağılım tablosunda görüleceği gibi örneklem grubunun %2.39'u (14 kişi) tek kardeş olduğunu, %11.26'sı (66 kişi) 2 kardeş olduklarını, %25.26'sı (148 kişi) 3 kardeş olduklarını, %20.31'i (119 kişi) 4 kardeş olduklarını, %15.36'sı (90 kişi) 5 kardeş olduklarını, %25.13'ü (146 kişi) 6 ve daha fazla kardeş olduklarını belirtmiştir.

Tablo-27 Öğretmenlerin Kardeş Sayılarına Göre Dağılımı

Kardeş Sayısı	N	%
1	14	2.39
2	66	11.26
3	148	25.26
4	119	20.31
5	90	15.36
6 ve üstü	146	25.13
Toplam	583	100.00

Tablo-28 Kardeş Sayısına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Kardeş Sayısı	N	X	ss
1	13	8.61	3.22
2	63	7.84	3.21
3	143	7.39	3.60
4	117	7.24	3.41
5	87	7.54	3.48
6 ve üstü	146	6.66	3.16
Toplam	569		3.38

Tablo-28'e bakıldığında ortalama puanlar açısından öğretmenlerin Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının kardeş sayısına göre 6.66 ile 8.61 arasında değiştiği görülmektedir. Grupların puan ortalamaları farkı yapılan varyans analizinde (Tablo-29) $P < 0.05$ düzeyinde önemli bulunmamıştır.

Tablo-29 Kardeş Sayısına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	s.d.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
Arası	5	106.14	21.23	1.85	0.10
G. İçi	563	6453.54	11.46		Önemsiz
Toplam	568	6559.68			

$P < 0.10$

Tablo-29'a bakıldığında ortalama puanlar açısından öğretmenlerin Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının kardeş sayısına göre $P < 0.10$ düzeyinde farklılaştığı görülmektedir. Bu nedenle ileri analiz(LSD Testi) yapılmıştır. Sonuçlar kardeş sayısı 6 ve daha fazla olan grubun Kontrol Odağı Ölçek Puan ortalamalarının tek çocuk ve 2-3 kardeş olanlarla ($P^* < 0.10$) farkından kaynaklanmaktadır. Bu düzeyde 6 ve daha fazla kardeşi olan grubun, tek çocuk ve 2-3 kardeş olanlardan daha içten kontrollü oldukları söylenebilir. Bu durum çok çocuklu ailelerde her çocuğun başının çaresine bakmak zorunda kalması ile iç kontrolün gelişmiş olabileceğini düşündürmektedir. (Bkz. Ek: 3, Tablo-5).

9-Öğretmenlerin Kardeş Sıralanımı ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Psikolojik bir özellik olarak düşünülen kardeş sıralanımı ile ilgili olarak kontrol odağı düzeyleri arasında bir farklılık olup olmadığını incelemek üzere öğretmenler tablo-33'teki gibi sınıflandırılmışlardır. Tablo-30 incelendiğinde öğretmenlerin çoğunluğunun çok çocuklu ailelerden geldikleri görülmektedir.

Tablo-30 Öğretmenlerin Kardeş Sıralanımına Göre Dağılımları

Kardeş Sırası	N	%
1	189	32.42
2	148	25.39
3	111	19.04
4	68	11.66
5 ve üstü	67	11.49
Toplam	586	100.00

Tabloda da görüldüğü üzere örneklem grubundaki öğretmenlerin %32.42'si (189 kişi) ailenin ilk çocuğu olduğunu, %25.39'unun (148 kişi) 2. çocuk olduğunu, %19.04'ünün (111 kişi) 3. çocuk olduğunu, %11.66'sının (68 kişi) 4. çocuk olduğunu, %11.49'u (67 kişi) 5 ya da daha sonraki çocuk olduğunu bildirmiştir.

Tablo-31'de öğretmenlerin kardeş sırasına göre kontrol odağı ölçek puanları aritmetik ortalama ($\bar{x}$) ve standart sapmaları (ss) verilmektedir.

Tablo-31 Kardeş Sıralanımına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalama ($\bar{x}$) ve Standart Sapmaları (ss)

Doğum Sırası	N	X	ss
1	182	7.69	3.27
2	145	7.04	3.45
3	109	7.09	3.55
4	66	6.92	3.33
5 ve daha üstü	64	7.17	3.37
Toplam	566		3.38

Tablo-31'de ortalama puanlar açısından öğretmenlerin Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının kardeş sırasına göre 6.92 ile 7.69 arasında değiştiği görülmektedir. Yapılan varyans analizinde öğretmenlerin aldıkları puanların aritmetik ortalamaları arasındaki farkın 0.05 önem düzeyinde anlamlı olmadığı ortaya konmuştur (Tablo-32).

Tablo-32 Kardeş Sıralanımına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi

Kaynaklar	s.d.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G.Arası	4	51.97	12.99	1.13	0.34
G. İçi	561	6459.33	11.51		Önemsiz
Toplam	565	6511.30			

P <0.05

Ailede çocuk sayısı ve sırasının önemine dikkat çeken ilk psikolog Adler (1965) dir. Adler'e göre ilk çocuk ikincisi ile arka plana itilir. Sonradan doğan ben merkezci tutumlar geliştirir, başkasının dikkatini çekmek için çaba harcamazken ilk çocuk sürekli dikkat çekme davranışı içindedir (Ak: Küçükkaragöz, 1992). Adlerin kişiliğin oluşumunda etkili olduğunu belirttiği kardeş sayısı ve sırasının, tablo-29 ve tablo-32 birlikte incelendiğinde, öğretmenlerde kontrol odağı üzerinde etkili olmadıkları görülmektedir. Öğretmenlerin kardeş sayılarının onların demokratik tutumlarını etkileyip etkilemediğine ilişkin olarak yapılan bir çalışmada da kardeş sayısının etkili bir değişken olmadığı saptanmıştır (Gözütok, 1995).

I. B) Öğretmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumları ve Kontrol Odağı Düzeylerine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin özellikleri ile ilgili izlenen yolda olduğu gibi bu kısımda da öğretmenlerin kontrol odağı düzeyleri, sosyal ve ekonomik koşulları ve bunlarla ilgili algılamalarına göre Kontrol Odağı Düzeyleri incelenerek yorumlanmaktadır. Sosyo-ekonomik koşullar; aylık toplam gelir, yaşanılan semt ve kendi sosyo-ekonomik durumunu algılamasına göre incelenmektedir.

1- Öğretmenlerin Aylık Toplam Gelirleri ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Tablo-33 öğretmenlerin aylık toplam gelirlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Tabloda da görüldüğü üzere örneklem grubundaki öğretmenlerin %13.79'u (78 kişi) aylık 7.000.000 TL ve daha az gelirleri olduğunu, %55.54'ü (326 kişi) aylık 7 milyon ile 15 milyon arasında gelirleri olduğunu, %31.18'i (183 kişi) 15 milyon TL'nin üzerinde

gelirleri olduğunu bildirmişlerdir. Ancak sürekli olarak yaşanan enflasyon göz önüne alındığında bu dağılımın değişebileceği düşünülmektedir.

Tablo-33 Öğretmenlerin Aylık Toplam Gelirine Göre Dağılımı (Maaş, ek iş ücreti, tarım vb. gelir, evdeki diğer bireylerin kazancı dahil)

Toplam Gelir*	N	%
7.000.000 ve daha az	78	13.79
7.001.000 - 15.000.000	326	55.54
15.001.000 ve daha fazla	183	31.18
Toplam	587	100.00

*1994 yılı maaş ve ücretleri göz önüne alınmıştır.

Tablo-34 Aylık Toplam Gelire Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Toplam Gelir	N	X	ss
7.000.000 ve daha az	75	7.08	3.55
7.001.000 - 15.000.000	315	7.21	3.37
15.001.000 ve daha fazla	179	7.49	3.39
Toplam	570		3.40

Tablo-33'e bakıldığında ortalama puanlar açısından öğretmenlerin Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının aylık gelir durumuna göre 7.08 ile 7.49 arasında değiştiği, ancak puan ortalamaları arasındaki farkların istatistiksel olarak önemli olmadığı bulunmuştur (Tablo-35).

Tablo-35 Aylık Toplam Gelire Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	2	12.06	6.03	0.52	0.59
G. İçi	567	6555.03	11.56		Önemsiz
Toplam	569	6567.09			

P>0.05

Tablo-35'te puan ortalamaları arasındaki farklılığın $P>0.05$ önem düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Elde edilen bulgular aylık gelir miktarına bağlı olarak kontrol odağı düzeyinin anlamlı düzeyde farklılaşmadığını göstermektedir.

2- Öğretmenlerin Yaşadıkları Semtin Sosyo-Ekonomik Durumu ve Kontrol Odağı Düzeyleri :

İzmir ilindeki semtler Aydar (1988)'in araştırmasındaki verilerin yanı sıra ve büyükşehir belediyesi ile görüşülerek üç sosyo ekonomik düzeyde ele alınmıştır. Tablo-36 öğretmenlerin yaşadığı semtlerin sosyo-ekonomik düzeylerine göre dağılımlarını göstermektedir. Örneklem grubundaki öğretmenlerin 117'si üst sosyo-ekonomik düzeyde bir semtte, 439'u orta sosyo-ekonomik düzeyde bir semtte, 29'u da alt sosyo-ekonomik düzeyde bir semtte oturmaktadırlar. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu olan %75.04'ü orta sosyo-ekonomik düzeyde bir semte yaşamaktadır.

Tablo-36 Öğretmenlerin Yaşadıkları Semtin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Dağılımı

Yaşanılan Semt	N	%
Üst SES	117	20.00
Orta SES	439	75.04
Alt SES	29	4.96
Toplam	585	100.00

*SES: Sosyo-ekonomik seviye

Tablo-37 Yaşanılan Semtin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Yaşanılan Semt	N	X	ss
Üst SES	111	7.83	3.65
Orta SES	428	7.12	3.31
Alt SES	29	7.52	3.58
Toplam	568	7.28	3.40

Tablo-37'ye bakıldığında ortalama puanlar açısından öğretmenlerin Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının oturdukları semtin sosyo-ekonomik düzeyine göre 7.12 ile 7.52 arasında değiştiği, üst sosyo-ekonomik düzeydeki bir semtte yaşadığını bekirten grubun aritmetik ortalamalarının alt ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki bir semtte yaşadığını bekirten grupların aritmetik ortalamalarından daha yüksek olması dikkat çekicidir.

Tablo-38 Yaşanılan Semtin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	2	45.82	22.91	1.99	0.14
G. İçi	565	6508.67	11.52		Önemsiz
Toplam	567	6554.49			

P>0.05

Ancak, yapılan varyans analizinde (Tablo-38) bu farklılığın P>0.05 önem düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir.

3- Öğretmenlerin Kendi Sosyo-Ekonomik Durumlarına İlişkin Algıları ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Tablo-39 öğretmenlerin kendi sosyo-ekonomik durumlarını algılamalarına göre dağılımlarını göstermektedir. Örneklem grubundaki öğretmenlerin %1.53'ü (9 kişi) kendi sosyo-ekonomik durumlarını çok iyi, %19.59'u (115 kişi) iyi, %68.65'i (403 kişi) orta, %9.37'si (55 kişi) kötü ve %0.85'i (5 kişi) çok kötü olarak algıladıklarını bildirmişlerdir.

Tablo-39 Öğretmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımları

Sosyo-Ekonomik Durum	N	%
Çok iyi	9	1.53
İyi	115	19.59
Orta	403	68.65
Kötü	55	9.37
Çok kötü	5	0.85
Toplam	587	100.00

Tablo-40 Kendi Sosyo- Ekonomik Durumlarını Algılamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalama (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Öğretmenin Kendi Algısına Göre Ekonomik Durumu	N	X	ss
İyi	120	7.75	3.30
Orta	391	7.15	3.44
Kötü	59	7.17	3.27
Toplam	570		3.39

Tablo-40'a bakıldığında ortalama puanlar açısından öğretmenlerin Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının kendi sosyo-ekonomik durumlarını algılayışlarına göre 7.15 ile 7.75 arasında değiştiği, sosyo-ekonomik durumunu iyi olarak algılayanların kontrol odağı puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kontrol Odağı Ölçek Puanları yükseldikçe dış kontrol artmaktadır. Ancak yapılan varyans analizi (Tablo-41) farklılığın $P>0.05$ önem düzeyinde anlamlı olmadığını göstermektedir.

Tablo-41 Kendi Sosyo- Ekonomik Durumunu Algılamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi

Kaynaklar	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	2	33.49	16.74	1.45	0.23
G. İçi	567	6533.60	11.52		Önemsiz
Toplam	569	6567.09			

$P>0.05$

Öğretmenlerin Sosyo- Ekonomik Durumları ile ilgili olarak elde edilen bulgular (tablo-34, tablo-35; tablo-37, 38; tablo-40, 41) sonuçlar daha önce yapılmış, toplumsal sınıf ve SES yükseldikçe iç kontrolde artış olduğunu belirten araştırma sonuçları ile tutarlı bulunmamıştır (Franklin,1963; Mac Donald, 1973). Bu durum örneklem grubunu öğretmenlerin oluşturması ve öğretmenliğin ekonomik koşullar bakımından giderek kötüye gitsede hala orta statüde bir meslek olmasından kaynaklanabilir.

I.C) Öğretmenlerin Eğitim Durumları, Öğrenimleri Sırasındaki Barınma Koşulları, Hizmet Süreleri ve Kontrol Odağı Düzeylerine İlişkin Bulgular

Bu kısımda psiko-sosyal gelişiminin önemli dönemlerinden olan ergenlik döneminde yaşadığı eğitim koşullarının öğretmenin kişiliğini etkileyebileceği düşünülerek mezun olduğu ortaöğretim kurumu, öğrenimi sırasında nerede yaşadığı ve hizmet süresi gibi değişkenler incelenmektedir. Türkiyede öğretmen yetiştirme cumhuriyet döneminde her zaman önem verilen bir konu olmuştur. Ancak genç cumhuriyetin ilk yıllarında eğitime ve öğretmen yetiştirmeye özel bir önem verildiği bilinmektedir (Akyüz, 1978). Bu dönemlerde açılan çeşitli okullardan şehir merkezlerindeki öğretmen okulları ile bazı yatılı bölge öğretmen okullarının mezunları halen eğitim sistemi içindedir. Bu çalışmada öğretmenlerin çoğunun, daha sonra bazıları öğretmen lisesine dönüştürülen ve giderek tamamen kaldırılan, öğretmen okullarında okudukları ve daha sonra iki yıllık açık öğretim ön lisans programına devam ettikleri belirlenmiştir. Buna göre öğretmenlerin dağılımları ve bu değişkenlere göre kontrol odağı düzeyleri aşağıda verilmektedir.

1-Öğretmenlerin Mezun Olduğu Ortaöğretim Kurumları ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Araştırmanın yapıldığı örnekleme öğretmenlerin genellikle 10 yıl ve daha fazla mesleki deneyimi olduğu bilinmektedir. Bu nedenle çoğunluğun ülkemizde son yıllarda kaldırılan öğretmen okulu mezunu olduğu görülebilir. Tablo-42 öğretmenlerin mezun olduğu ortaöğretim kurumuna göre dağılımlarını göstermektedir.

Tablo-42 Öğretmenlerin Mezun Olduğu Ortaöğretim Kurumuna Göre Dağılımları

Okul Türü	N	%
Öğretmen Okulu (Orta ve lise)	393	66.95
Lise	79	13.46
Öğretmen Lisesi	58	9.88
Diğer (Meslek lisesi v.b.)	57	9.71
Toplam	587	100.00

Örnekleme grubundaki öğretmenlerin 393'ü öğretmen okulu, 79'u lise, 58'i öğretmen lisesi, 57'si ise diğer orta öğretim okullarından mezun olduklarını bildirmişlerdir.

Tablo-43 Mezun Olunan Orta öğretim Kurumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Okul Türü	N	X	ss
Öğretmen Ok. (Orta ve lise)	383	7.31	3.42
Lise	79	7.30	3.65
Öğretmen Lisesi	56	7.16	3.18
Diğer (Meslek lisesi v.b.)	52	7.15	3.16
Toplam	570		3.40

Tablo-44 Mezun Olunan Orta öğretim Kurumuna Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	3	2.03	0.68	0.06	0.05
G. İçi	566	6565.06	11.60		Önemsiz
Toplam	569	6567.09			

P>0.05

Tablo-43'e bakıldığında ortalama puanlar açısından öğretmenlerin Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının mezun oldukları orta öğretim kurumuna göre 7.09 ile 7.32 arasında değiştiği, Tablo-44'de farklılığın P<0.05 önem düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir.

2- Öğretmenlerin Ortaöğrenimleri Sırasında Yaşadıkları Ortam ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Tablo-45 öğretmenlerin orta öğretimleri sırasında yaşadıkları ortamlara göre dağılımlarını göstermektedir. Örneklem grubundaki öğretmenlerin %49.91'i (293 kişi) aile yanında, %32.37'si (190 kişi) yatılı öğretmen okulunda, %6,64'ü (39 kişi) parasız yatılı lisede, %11.25'i (65 kişi) yalnız ya da arkadaşları ile ev tutarak yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo-45 Öğretmenlerin Orta Öğrenimleri Sırasında Ailesinin Yanında, Yatılı ya da Yalnız Yaşamalarına Göre Dağılımları

Yaşanılan Ortam	N	%
Aile Yanında	293	49.91
Yatılı öğretmen okulunda	190	32.37
Parasız yatılı lisede	39	6.64
Yalnız ya da arkadaşları ile ev tutarak	65	11.25
Toplam	587	100.00

Tablo-46 Orta Öğretim Sırasında Ailesinin Yanında, Yatılı ya da Yalnız Yaşamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları ($\bar{x}$) ve Standart Sapmaları (ss)

Yaşanılan Ortam	N	X	ss
Aile Yanında	284	7.74	3.36
Yatılı öğretmen okulunda	185	7.13	3.44
Parasız yatılı lisede	36	6.77	3.23
Yalnız yada Arkadaşları ile ev tutarak	65	5.98	3.13
Toplam	570		3.35

Tablo-46'ya bakıldığında, ortalama puanlar açısından öğretmenlerin kontrol odağı ölçek puanlarının ortaöğrenimleri sırasında yaşadıkları ortamlara göre 5.98'den 7.74'e değiştiği görülmektedir. Gruplararası puan farklarının anlamlılığı için yapılan varyans analizi tablo-47'de verilmektedir.

Tablo-47 Orta Öğretim Sırasında Ailesinin Yanında, Yatılı ya da Yalnız Yaşamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	3	181.07	60.36	5.35	*0.01
G. İçi	566	6386.02	11.28		Önemli
Toplam	569	6567.09			

P*<0.01

Tablo-47’de farklılığın 0.01 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Farkın kaynağına ilişkin olarak yapılan ileri analiz sonucuna (LSD Testi) göre arkadaşlarıyla ya da yalnız ev tutarak yaşayan öğretmenlerin ailesi yanında kalan ve yatılı öğretmen okulunda yaşayan öğretmen grubundan daha iç kontrollü olduğu görülmektedir. Bu durum diğer koşullar dışarda tutulduğunda bireyin yatılı okul ya da aile yanında başkalarının kontrolünde değilde yalnız başına yaşamasının kendi yaşamının kontrolünü dolayısı ile iç kontrolü geliştirdiği şeklinde yorumlanabilir. Bu bulgu çocuklarda kamp yaşantısının iç kontrolü arttırdığını belirten Nowicki ve Barnes (1973)’in bulgularını desteklemektedir.

3-Öğretmenlerin Öğrenim Durumları ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Öğretmenlerin öğrenim durumlarına göre dağılımları tablo-48’de verilmiştir. Örneklem grubundaki öğretmenlerin %62.01’i (368 kişi) açık öğretim fakültesi önlisans, %17.16’sı (99 kişi) 2-3 yıllık eğitim enstitüsü, %15.60’ı (90 kişi) açık öğretim lisans, %6.93’ü (40 kişi) çeşitli branşlardan fakültelerden mezun olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo-48 Öğretmenlerin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları

Okul Türü	N	%
Açık Öğretim Fakültesi (Önlisans - 2 yıl)	368	62.01
Eğitim Enstitüsü (Eğit. Meslek Y.O.) 2-3 yıllık	99	17.16
Açık Öğretim Lisans	90	15.60
Fakülte (Çeşitli Branşlardan)	40	6.93
Toplam	587	100.00

Tablo-49'a bakıldığında ortalama puanlar açısından öğretmenlerin Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının en son bitirdikleri öğretim kurumuna göre 6.96 ile 7.52 arasında değiştiği, Tablo-50'de farklılığın 0.05 önem düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tablo-49 Öğrenim Durumlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) Standart Sapmaları (ss)

Okul Türü	N	X	ss
Açık Öğretim Fakültesi (Önlisans - 2 yıl)	338	7.25	3.46
Eğitim Enstitüsü (Eğit. Meslek Y.Ok.) 2-3 yıllık	98	6.96	3.27
Açık Öğretim Lisans	85	7.52	3.15
Fakülte (Çeşitli Branşlardan)	39	7.33	3.66
Toplam	560		3.39

Tablo-50 Öğrenim Durumlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	3	14.65	4.88	0.42	0.05
G. İçi	556	6395.29	11.50		Önemsiz
Toplam	559	6409.94			

P>0.05

Öğrenim düzeylerindeki farklılığın gruplar arasında kontrol odağında fakılaşmaya yol açmaması ilkokul öğretmenlerinin sözel olarak ifade ettikleri 'gördükleri yüksek öğrenimin biçimsel bir nitelik taşımasından' kaynaklanabilir. Agne (1992) kontrol odağı inancının öğretmen davranışında temel halka olduğunu ve mesleğinde uzmanlaşmanın öğretmenlerde demokratik, esnek sınıf ortamı, öğrenci başarısı ile olumlu ilişkinin bulunduğunu belirtmektedir. Ülkemizde ilkokul öğretmenliğinin uzmanlık

gerektirmeyen bir meslek olduğu görüşünün yerini sınıf öğretmenliğine ve öğretmenin daha uzun sürede ve nitelikli eğitim alması koşullarının oluşturulmasına bırakması sevindiricidir. Bu konudaki yapısal değişiklikler 1997 yılında temel eğitimin 8 yıla çıkarılarak bununla birlikte eğitim fakültelerinin yeniden yapılanması ile başlatılmıştır.

4- Öğretmenlerin Meslekteki Hizmet Süreleri ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Tablo-51 öğretmenlerin meslekteki hizmet sürelerine göre dağılımlarını göstermektedir. Örneklem grubundaki öğretmenlerin 23'ü 0-5 yıl, 26'sı 6-10 yıl, 536'sı 11-20 yıl, 2'si 21 yıl ve daha fazla hizmet süresine sahip olduklarını bildirmişlerdir.

Tablo-51 Öğretmenlerin Meslekteki Hizmet Sürelerine Göre Dağılımları

Hizmet Süresi	N	%
0-5 yıl	23	3.92
6-10 yıl	26	4.43
11-20 yıl	536	91.31
21yıl ve daha fazla	2	0.34
Toplam	587	100

Tablo-52 ve 53'e bakıldığında ortalama puanlar açısından öğretmenlerin Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının meslekteki hizmet sürelerine göre 7.27 ile 7.36 arasında değiştiği, farklılığın $P > 0.05$ önem düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tablo-52 Öğretmenlerin Meslekteki Hizmet Sürelerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (X) ve Standart Sapmaları(ss)

Hizmet Süresi*	N	X	ss
0-10 yıl	50	7.36	3.37
11yıl ve daha fazla	520	7.27	3.40
Toplam	570		3.39

*0-5 yıl ile 6-10 yıl ,11-20 yıl ile 21 yıl ve üstü birleştirilmiştir.

Tablo-53 Öğretmenlerin Meslekteki Hizmet Sürelerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi

Kaynaklar	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Fp	Önem Düzeyi
G. Arası	1	0.34	0.34	0.3	0.86	0.05
G. İçi	568	6566.74	11.56			Önemsiz
Toplam	569	6567.09				

P>0.05

Bu sonuç meslek deneyimine bağlı olarak kontrol odağı düzeylerinin farklılaşmadığını göstermektedir. Martin ve Baldwin (1993)'in araştırmasında göre deneyimli öğretmenlerin daha iç kontrollü bakış açısına sahip oldukları fakat kontrol odağı ile sınıf yönetimi tarzlarının bağlantılı olmadığı belirtilmektedir. Bu nedenle bu araştırma kapsamındaki öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun (%91) 10 yıl ve üzeri deneyime sahip olmasının sonuçları etkilediği düşünülmektedir. Bu durum İzmir ilinin tercih edilen bir çalışma yeri olmasından ve buraya deneyimli öğretmenlerin atanabilmesinden kaynaklanmaktadır. Meslek deneyimine bağlı olarak dağılımın daha eşit olduğu bir örneklemin seçilerek yapılacak bir araştırma ile bu konuda daha sağlıklı sonuç alınabilir.

D) Öğretmenlerin, Öğretmenlik Mesleğinin Yapısına, Uygulamasına, Öğretmenin Niteliği ve Etkisine İlişkin Görüşleri ve Kontrol Odağı Düzeylerine İlişkin Bulgular

Bu kısımda öğretmenlerin mesleklerine ilişkin bazı konularda görüşleri alınarak bu görüşlerine göre kontrol odağı düzeylerine bakılmıştır. Yurt dışı literatür bilgileri ışığında esnek, hoşgörülü, çocuğa sorumluluk verebilen, onun adına karar almadan çocuğa destek olabilen daha iç kontrollü olmaları beklenmektedir. Ancak bu konuda Türkiyede ilk çalışma olması nedeniyle bu görüşlere göre kontrol odağında önemli düzeyde farklılaşma olup olmadığına bakılmıştır.

I- Öğretmenlerin İyi Bir Öğretmende Bulunması Gereken Niteliklere İlişkin Görüşlerine Göre Kontrol Odağı Düzeyleri:

Ausubel (1969) iyi bir öğretmende zihinsel yeterlik, alan bilgisi, akademik hazırlık, öğretim bilgisi ve istenilir kişilik özelliklerinin bulunması gerektiğini belirtmektedir. Bu konuda bireysel durum formunda açık uçlu bir soru sorularak birbirine en yakın alınan yanıtlar gruplandırılmıştır. Buna göre öğretmenlerin, iyi bir öğretmende bulunması gereken en önemli niteliğe ilişkin dağılımları Tablo-54'te verilmiştir.

Tablo-54 Öğretmenlerin İyi Bir Öğretmende Bulunması Gereken Niteliklere İlişkin Görüşlerine Göre Dağılımları

Nitelikler	N	%
Meslek sevgisi, çocuk sevgisi	164	27.9
Sorumluluk, özveri, sabır, hoşgörü, disiplin	84	14.3
İyi bir eğitim görmüş olma, kendini yenileme, yetiştirme, dinamizm, çalışkanlık	79	13.5
Dürüstlük, eşitlikçilik	62	10.6
Mesleki deneyim	108	18.4
Yardımlaşma, ruh sağlığı	6	1.0
Çağdaş, demokrat, yeniliklere açık	50	8.5
Milliyetçi, toplumsal örnek olabilecek kişilik	11	1.9
Özdisiplin, yaratıcılık	6	1.0
Toplam	570	100

Örneklem grubundaki öğretmenlerin 164'ü meslek ve çocuk sevgisini iyi bir öğretmende bulunması gerekli nitelik olarak göstermişlerdir. Tabloda da görüleceği üzere meslek ve çocuk sevgisini 109 kişi ile mesleki deneyim izlemektedir. En önemli bu iki niteliği sırasıyla, sorumluluk, özveri, sabır (84 kişi), iyi bir eğitim görmüş olma, kendini yenileme, yetiştirme dinamizm, çalışkanlık (79 kişi), dürüstlük, eşitlikçilik (62 kişi), çağdaş, demokratik, yeniliklere açık olma (50 kişi), milliyetçi, toplumsal örnek olabilecek kişilik (11 kişi), yardımlaşma, ruh sağlığı (6 kişi) ve özdisiplin, yaratıcılık (6 kişi) izlemektedir.

Tablo-55 Öğretmenlerin İyi Bir Öğretmende Bulunması Gereken Niteliklere İlişkin Görüşlerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Nitelik	N	X	ss
Meslek sevgisi, çocuk sevgisi	154	7.12	3.64
Sorumluluk, özveri, sabır, hoşgörü, disiplin	84	7.88	3.29
İyi bir eğitim görmüş olma, kendini yenileme, yetiştirme, dinamizm, çalışkanlık	78	6.96	2.81
Dürüstlük	59	7.49	3.64
Mesleki deneyim	107	7.32	3.18
Çağdaş, demokrat, yeniliklere açıklık, Özdisiplin, ruh sağlığı, yardımlaşma	61	7.14	3.57
TOPLAM	543		3.37

Bu dağılımlara göre yapılan istatistiksel işlemlerde kontrol odağı düzeylerindeki grupların puan ortalamaları arasındaki fark $P < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmamıştır (Tablo-55 ve 56). Bu durum Öğretmenlerin “iyi bir öğretmende bulunması gereken nitelikler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplarda dağılım tablosunda da görülebileceği gibi birbirine çok yakın ve olumlu özelliklerin belirtilmiş olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Tablo-56 Öğretmenlerin İyi Bir Öğretmende Bulunması Gereken Niteliklere İlişkin Görüşlerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi

Kaynaklar	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Fp	Önem Düzeyi
G. Arası	5	46.06	9.21	0.81	0.55	0.05
G. İçi	537	6139.20	11.43			Önemsiz
Toplam	542	6185.26				

$P > 0.05$

2-Öğretmenlerin Daha İyi Bir Öğretmen Olmayı Engelleyen Etkenlere İlişkin Görüşleri ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Öğretmenlerin, daha iyi bir öğretmen olmayı engelleyen etkenlere ilişkin görüşleri Tablo-57’de verilmiştir. Örneklem grubundaki öğretmenlerin 218’i ekonomik zorlukları daha iyi bir öğretmen olmalarını etkileyen etmenler arasında göstermişlerdir. Tabloda da görüleceği üzere ekonomik zorlukları 213 kişi le öğrenci sayısının fazlalığı, bina, araç, gereç yetersizliği gibi niceliksel zorluklar izlemektedir. Bu iki etkeni sırasıyla, öğretmen eğitiminin eksikliği (71 kişi), yönetim (31 kişi) ve eğitim sisteminin karmaşası (35 kişi) gibi etkenler izlemektedir.

Tablo-57 Öğretmenlerin, Daha İyi Bir Öğretmen Olmayı Engelleyen En Önemli Etkene İlişkin Görüşlerinin Dağılımları

Engelleyen Etkenler	N	%
Ekonomik Zorluklar	230	39.38
Öğretmen eğitiminin eksikliği	71	12.16
Niceliksel Zorluklar (Öğrenci sayısının fazlalığı, bina, araç ve gereç yetersizliği v.b.)	217	37.16
Yönetim	31	5.31
Eğitim sisteminin karmaşası	35	5.99
Toplam	584	100.00

Tablo-58 Öğretmenlerin Daha İyi Bir Öğretmen Olmayı Engelleyen Etkenlere İlişkin Görüşlerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Engelleyen Etkenler	N	X	ss
Ekonomik Zorluklar	218	7.17	3.44
Öğretmen eğitiminin eksikliği	70	7.11	3.37
Niceliksel Zorluklar (Öğrenci sayısının fazlalığı, bina, araç ve gereç yetersizliği v.b.)	213	7.42	3.38
Yönetim	31	7.36	3.49
Eğitim sisteminin karmaşası	35	7.49	3.16
Toplam	565		3.40

Tablo-57, 58 ve 59'a bakıldığında öğretmenlerin, daha iyi bir öğretmen olmayı engelleyen en önemli etkene ilişkin görüşlerine göre Kontrol Odağı puan ortalamalarının $P>0.05$ önemlilik düzeyinde farklılaşmadığı görülmektedir.

Tablo-59 Öğretmenlerin Daha İyi Bir Öğretmen Olmayı Engelleyen Etkenlere İlişkin Görüşlerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Fp	Önem Düzeyi
G. Arası	4	10.56	2.64	0.28	0.92	0.05
G. İçi	562	6504.42	11.57			
Toplam	566	6514.98				Önemsiz.
						$P>0.05$

3-Öğretmenlerin, Öğrencilerine Kazandırmak İstedikleri En Önemli Değere Göre Kontrol Odağı Düzeyleri:

Öğretmenlerin, öğrencilerine kazandırmak istedikleri değerlere ilişkin düşüncelerine göre dağılımları Tablo-60'ta verilmiştir. Örneklem grubundaki öğretmenlerin 203'ü sevgi 145'i dürüstlüğü öğrencilerine kazandırmak istedikleri değerler arasında göstermişlerdir. Tabloda da görüleceği üzere bu iki etkeni sırasıyla, saygı (141 kişi), özdisiplin (24 kişi), yardımlaşma (24 kişi), insanlara hizmet verme (23 kişi), disiplin (20 kişi) izlemektedir.

Tablo-60 Öğretmenlerin, Öğrencilerine Kazandırmak İstedikleri Değerlere Göre Dağılımları

Değerler	N	%
Disiplin	20	3.45
Dürüstlük	145	25.00
Sevgi	203	35.00
Özdisiplin	24	4.14
Saygı	141	24.31
İnsanlara Hizmet Verme	23	3.97
Yardımlaşma	24	4.14
Toplam	580	100

Tablo-61 Öğretmenlerin Öğrencilerine Kazandırmak İstedikleri Değerlere Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları, Standart sapmaları (ss)

Değerler	N	X	ss
Disiplin	18	8.33	3.23
Dürüstlük	142	7.17	3.22
Sevgi	197	7.71	3.50
Özdisiplin	23	6.61	3.09
Saygı	138	6.63	3.38
İnsanlara Hizmet Verme	23	6.47	3.24
Yardımlaşma	23	8.74	3.45
Toplam	564		3.36

Tablo-62’de öğretmenlerin öğrencilerine kazandırmak istedikleri değerlerde sayısal olarak en fazla sevgiyi belirttikleri, bunu dürüstlük ve saygının izlediği, gruplar arasında puan ortalamaların ve standart sapmaları (ss) görülmektedir.

Tablo-62 Öğretmenlerin, Öğrencilerine Kazandırmak İstedikleri Değer lere Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Fp	Önem Düzeyi
G. Arası	5	131.81	26.36	2.31	0.04	0.05*
G. İçi	558	6371.04	11.42			Önemli
Toplam	563	6502.85				

P* < 0.05

Yapılan varyans analizinde (Tablo-63'de) ortalamalar arasındaki farkın 0.05 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Gruplar arası farkın kaynağına ilişkin olarak yapılan ileri analiz (LSD Testi) sonuçları öğrencisine sevgi kazandırmak isteyen grubun, saygı kazandırmak isteyenlerden, saygı kazandırmak isteyenlerinde disiplin kazandırmak isteyenlerden daha iç kontrollü olduklarını göstermektedir (Bkz.Ek.3,Tablo 6).

4-Öğretmenlerin Öğrencileri Üzerindeki Kişilik Özelliklerinin Etkilerini Algılamalarına Göre Kontrol Odağı Düzeyleri:

Öğretmenlere kişiliklerinin öğrencileri üzerindeki etkilerinin neler olabileceği sorulmuştur. Açık uçlu bir soru olan bu soruya verilen yanıtların öğretmenin kendi kişiliğini algılaması ile ilgili olabileceği düşünülmüştür. Bu anlamda elde edilen yanıtlar benzer özellikte olmalarına göre gruplandırılmışlardır. Buna göre dağılımlar aşağıda verilmektedir.

Tablo-63 Öğretmenlerin, Öğrencileri Üzerindeki Kişilik Özelliklerinin Etkilerini Algılamalarına Göre Dağılımları

Öğrenci Üzerindeki Etkileri	N	%
Başarı, çalışma ile ilgilidir	238	43.12
Sevgi ve güven, iletişim, demokrat yapı	192	34.78
Etkim yok	12	2.17
Öğrencinin ve öğretmenin kişiliğine göre değişir	62	11.23
Disiplinli ve saygılı olma, kurallara uyma	25	4.53
Olumlu etkim olduğunu düşünüyorum.	23	3.09
Toplam	552	100.00

Öğretmenlerin öğrencileri üzerindeki kişilik özelliklerinin etkilerini algılamalarına göre dağılımları Tablo-63’de verilmiştir. Buna göre öğretmenlerin %43.12’si (238 kişi) öğrencisi üzerinde çalışmanın başarının nedeni olduğuna ilişkin bir model oluşturduklarını ifade etmişlerdir. Tabloya genel olarak bakıldığında öğrencisi üzerinde kendi kişilik özelliklerinin herhangi bir etkisi olmadığını söyleyenlerin oranının %2.17 (12 kişi) olduğu görülmektedir. Olumlu etkisi, sevgi, güven duygusu, iletişim becerisi ve demokrat kişilik özelliklerinin öğrencilerini etkilediğini belirten öğretmenlerin oranı ise %37.87 (215 kişi)’dir. Kendi kişilik özelliği olarak kurallara uyma, saygılı olma, disiplin özelliklerinin öğrencisini etkilediğini belirten öğretmenlerin yüzdesi ise %4.53 (25 kişi)’tür. Öğretmenin kişilik özelliklerinin öğrenci üzerindeki etkilerinin öğrencinin kişiliğine göre değişeceğini ifade eden öğretmenler ise örneklem grubunun %11.23’ünü (62 kişi) oluşturmaktadır.

Tablo-64 Öğretmenlerin Öğrencileri Üzerindeki Kişilik Özelliklerinin Etkilerini Algılamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları (X) ve Standart Sapmaları (ss)

Öğrenci Üzerindeki Etkileri	N	X	ss
Başarı, çalışma ile ilgilidir	228	7.36	3.26
Sevgi, güven, iletişim, demokratik yapı.	189	7.20	3.19
Etkim yok	11	8.18	2.89
Öğrencinin ve öğretmenin kişiliğine göre değişir	62	7.69	4.23
Disiplinli, saygılı olma, kurallara uyma	24	7.54	3.94
Olumlu etkim olduğunu düşünüyorum.	23	5.87	2.56
Toplam	537		3.37

Tablo-65 Öğretmenlerin, Öğrencileri Üzerindeki Kişilik Özelliklerinin Etkilerini Algılamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Fp	Önem Düzeyi
G. Arası	5	69.11	13.83	1.22	0.29	0.05
G. İçi	531	6005.96	11.31			Önemsiz
Toplam	536	6075.13				

P>0.05

Öğretmenlerin öğretmenin kişilik özelliklerinin öğrenci üzerindeki etkilerini algılamalarına göre kontrol odağı ölçek puanları bazında aritmetik ortalama, standart sapma ve varyans analizi sonuçları Tablo-64 ve 65'te incelenmiştir. Tablo-64'te öğrencisi üzerinde olumlu etkisi olduğunu düşünen öğretmen grubunun Kontrol Odağı Puan ortalamalarının diğer gruplardan daha düşük olduğu görülmektedir. Bu nedenle yapılan varyans analizi sonucu ortalamalar ölçek puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermemesine rağmen ileri analiz (LSD Testi) yapılmıştır. Yapılan ileri analiz testi (Bkz. Ek.3 Tablo-7) sonuçları bu düşünceyi destekler niteliktedir. Öğrenci üzerinde öğretmen kişiliğinin olumlu etkisi olduğunu düşünen grup ile öğretmen kişilik etkisinin öğrencinin kişiliğine göre değiştiğini ifade eden ve başarının çalışmayla ilgili olduğu etkisini belirten öğretmen grupları arasındaki puan ortalamaları farkının

olduğu saptanmıştır. Öğrenci üzerinde öğretmenin kişilik özelliklerinin etkisi olmadığını düşünen grubun ortalama bazında ($X=8.18$) en yüksek puanlara sahip olduğu görülmektedir. Benzer şekilde öğrenci üzerinde disiplin, saygı, kurallara uyma etkisini belirten öğretmen grubunun diğer 3 gruptan daha fazla puana sahip olduğu saptanmıştır. Ancak bu iki grupta diğer gruplar arasında varyans analizi ve ileri analiz incelemelerinde istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu grupların denek sayılarının (11 ve 24) az olması nedeniyle gruplar arası ortalamalarda farklılaşmayı etkilemediği düşünülmektedir.

5- Öğretmenlerin Öğretimde En Sık Kullandığı Yönteme Göre Kontrol Odağı Düzeyleri:

Bu kısımda öğretmenlerin sınıf içinde öğretim sürecinde uyguladıkları yöntemler ile kontrol odağı düzeyleri arasındaki bağlantılara bakılmıştır. Açık uçlu olarak hazırlanan bu soruda alınan yanıtlar benzer özelliklere göre gruplandırılmıştır.

Tablo-66 Öğretmenlerin Öğretimde En Sık Kullandığı Yönteme Göre Dağılımları

Yöntem	N	%
Küme- Grup çalışması	45	7.7
Düz anlatım, soru-cevap	158	43,9
Deney, gezi, gözlem (yaparak, yaşayarak)	122	20.8
Yerine göre tüm yöntemler	105	17.9
Kendi kendine çalışma (Bağımsız öğrenme)	28	4.8
Diğer (tümevarım, tümdengelim v.b.)	12	2.0
Toplam	587	100

Öğretmenlerin öğretimde en sık kullandıkları yöntemlere göre dağılımları Tablo - 66'da verilmiştir. Tablo incelendiğinde öğretmenlerin öğretimde genellikle (%43.9, 158 kişi) düz anlatım ve soru-cevap yöntemini kullandığı görülebilir. Düz anlatım ve soru-cevap yöntemini %20.8 (122 kişi) ile yaparak, yaşayarak öğrenme, %7.7 (45 kişi) küme-grup çalışması, %4.8 (28 kişi) ile bağımsız öğrenme izlemektedir. Öğretmenlerin %2.0'ı (12 kişi) tümdengelim ve tümevarım gibi diğer yöntemleri ve %17.9'u (105 kişi) yerine göre tüm yöntemleri kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo-67 Öğretmenlerin Öğretimde En Sık Kullandığı Yönteme Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Yöntem	N	X	ss
Küme- Grup çalışması	45	7.31	3.79
Düz anlatım	127	7.30	3.59
Soru, cevap	125	7.03	3.20
Deney, gezi, gözlem (yaparak, yaşayarak)	120	7.24	3.40
Yerine göre tüm yöntemler	99	7.73	3.14
Diğer (tümevarım, tümdengelim v.b.)	38	7.13	3.61
Toplam	554		3.40

Tablo-67 ve Tablo-68 incelendiğinde öğretmenlerin, öğretimde en sık kullandıkları yöntemlere göre ortalama puanlar açısından Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının $X=6.54$ ile $X=7.73$ arasında değiştiği, aradaki farkın $P<0.05$ anlamlılık düzeyinde önemli olmadığı görülmektedir.

Tablo-68 Öğretmenlerin Öğretimde En Sık Kullandığı Yönteme Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	SD	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	F _p	Önem Düzeyi
G. Arası	5	28.51	5.70	0.49	0.78	0.05
G. İçi	548	6354.12	11.60			Önemsiz
Toplam	553	6382.63				

$P>0.05$

6- Öğretmenlerin Sınıf İçi Disiplin Anlayışları ve Göre Kontrol Odağı Düzeyleri:

Çocukların iç ve dış kontrollü oluşlarını kendilerinden erken bağımsızlık beklenip-beklenmemesi ve ebeveyn tarafından çocuğa yönelik kontrol isteğinin azlık-çokluğu etkilemektedir (Lefcourt, 1976). Bu anlamda erken gelişim dönemlerinden ilkökul çağında öğretmenin etkisinde anne babaya benzer bir etki oluşturabileceği düşünülerek öğretmenin sınıf içindeki disiplin anlayışlarına göre kontrol odağı düzeyleri incelenmektedir.

Tablo-69 Öğretmenlerin Sınıf İçi Disiplin Anlayışlarını Tanımlamalarına Göre Dağılımları

Disiplin Tanımı	N	%
Birbirine karşı saygı, sevgi, söz alarak, dinleyerek konuşma	192	33.7
Sınıf kurallarına uygun davranma	132	23.2
Özdisiplin, derse birlikte katılım, çocuğa sorumluluk verme	103	18.1
Otorite ve sessizlik	56	9.8
Hoşgörü ve karşılıklı anlayışla sınıf hakimiyeti	33	5.8
Diğer	36	6.3
Toplam	552	100

Tablo-69'a bakıldığında öğretmenlerin sınıf içi disiplin anlayışlarını tanımlamalarına göre dağılımları görülebilir. Örneklem grubundaki öğretmenlerin 254'ü (%43.2) sınıf içi disiplini birbirine karşı saygı, sevgi, söz alarak, dinleyerek konuşma olarak, 131'i (%22.3) sınıf kurallarına uygun davranma, 139'u (%23.7) özdisiplin, derse birlikte katılım, çocuğa sorumluluk verme, 8'i (%1.4) otorite ve sessizlik, 34'ü (%5.8) hoşgörü ve karşılıklı anlayışla sınıf hakimiyeti olarak tanımlamışlardır.

Tablo-70 Öğretmenlerin Sınıf İçi Disiplin Anlayışlarını Tanımlamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Disiplin Tanımı	N	X	ss
Birbirine karşı saygı, sevgi, söz alarak, dinleyerek konuşma	192	7.04	3.52
Sınıf kurallarına uygun davranma	132	7.81	3.49
Özdisiplin, derse birlikte katılım, çocuğa sorumluluk verme	103	6.81	3.28
Otorite ve sessizlik	56	7.30	3.35
Hoşgörü ve karşılıklı anlayışla sınıf hakimiyeti	33	7.09	2.89
Diğer	36	7.94	3.15
Toplam	552		3.40

Tablo-70'e bakıldığında ortalama puanlar açısından öğretmenlerin, sınıf içi disiplin anlayışlarını tanımlamalarına göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının $P < 0.05$ anlamlılık düzeyinde farklılaşmadığı görülmektedir. Ancak, disiplin anlayışı 'Özdisiplin, derse birlikte katılım, çocuğa sorumluluk verme' olan grubun sayısal olarak ortalama puanlarındaki düşüklük dikkat çekmektedir.

Tablo-71 Öğretmenlerin Sınıf İçi Disiplin Anlayışlarını Tanımlamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	SD	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	F _p	Önem Düzeyi
G. Arası	5	87.82	17.56	1.52	0.18	0.05
G. İçi	546	6296.96	11.53			Önemsiz
Toplam	551	6384.78				

$P > 0.05$

Ancak yapılan varyans analizinde elde edilen sonucun $P < 0.05$ önem düzeyinde anlamlı bulunmaması öğretmenlerin iç kontrollü olsalarda disiplin konusunda farklı

düşünüyor olmaları ve gruplara dağılmalarından kaynaklanabilir. Disiplin anlayışı ve iç kontrol ilişkisi ayrıca üzerinde durulması ve araştırılması gereken bir konudur. Ancak yapılan ileri analiz testinde kurallara uygun davranışı disiplin olarak tanımlayan grubun , birbirine karşı saygı ve sevgi ile özdisiplinin ve derse birlikte katılımın olmasının disiplin anlayışları olduğunu ifade eden gruptan daha fazla dış kontrollü oldukları saptanmıştır (Bkz. Ek: 4 Tablo-9).

7- Öğretmenlerin Mesleklerinin Yıpraticılığına İlişkin Görüşleri ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Tablo-72 öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğini psikolojik bakımdan yıpraticılığına ilişkin görüşlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Örneklem grubundaki öğretmenlerin 283'ü öğretmenlik mesleğini çok yıpratıcı, 119'u normal yıpraticılıkta, 184'ü canlılık verici, güdüleyici bulduklarını belirtmişlerdir.

Tablo-72 Öğretmenlerin Mesleklerinin Yıpraticılığına İlişkin Görüşlerine Göre Dağılımları

Mesleğin yıpraticılığı	N	%
Çok yıpratıcı	283	48.29
Normal	119	20.3
Canlılık verici, güdüleyici	184	31.40
Toplam	586	100

Tablo-73 Öğretmenlerin Mesleğin Yıpraticılığına İlişkin Değerlendirmesine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Mes. Yıp. İlişkin Değerlendirme	N	X	ss
Çok yıpratıcı	278	7.62	3.58
Normal	115	7.16	3.07
Psikolojik olarak canlılık verici, güdüleyici	176	6.85	3.27
Toplam	571		3.38

Tablo-74 Öğretmenlerin Mesleğin Yıpraticılığına İlişkin Değerlendirmesine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	F _p	Önem Düzeyi
G. Arası	2	65.15	35.57	2.84	0.06	0.05
G. İçi	566	6491.16	11.47			
Toplam	568	6556.31				Önemsiz

P>0.05

Tablo-73'e bakıldığında öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğinin yıpraticılığına ilişkin görüşlerine göre puan ortalamalarının birbirine yakın olduğu. Tablo-74'te Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının P>0.05 anlamlılık düzeyinde farklılaşmadığı, ancak, mesleği psikolojik olarak canlılık verici, güdüleyici bulan öğretmenlerin puan ortalamalarının daha düşük olduğu görülmektedir. Bu nedenle yapılan ileri analiz (LSD Testi) sonucunda mesleğini psikolojik olarak canlılık verici, güdüleyici bulan öğretmenlerin çok yıpratıcı bulanlardan daha iç kontrollü oldukları görülmektedir (Bkz. Ek. 3, Tablo-9).

8- Öğretmenlerin Mesleki Geleceklerine İlişkin Düşüncelerine Göre Kontrol Odağı Düzeyleri:

Öğretmenlerin mesleki geleceklerine ilişkin düşüncelerine göre dağılımları Tablo 4-39'da verilmiştir. Örneklem grubundaki öğretmenlerin %62.5'i (367 kişi) mesleğe devam edeceklerini, %2.4'ü (14 kişi) meslek değiştireceklerini, %22.0'ı (129 kişi) meslekten ayrılıp çalışmayacaklarını, %9.9'u (58 kişi) ek iş yapacaklarını, %2.4'ü (14 kişi) ise diğerlerini belirtmişlerdir.

Tablo-75 Öğretmenlerin Mesleki Geleceklerine İlişkin Düşüncelerine Göre Dağılımları

Geleceğe İlişkin Düşünceler	N	%
Mesleğe devam edecek	367	62.5
Meslek değiştirecek	14	2.4
Meslekten ayrılıp çalışmayacak	129	22.0
Ek iş yapacak	58	9.9
Diğer	14	2.4
Toplam	582	100

Tablo-76 ve 77'ye bakıldığında ortalama puanlar açısından öğretmenlerin, mesleki geleceklerine ilişkin düşüncelerine göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının $P>0.05$ anlamlılık düzeyinde farklılaşmadığı görülmektedir.

Tablo-76 Öğretmenlerin Mesleki Geleceklerine İlişkin Düşüncelerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları (x) ve Standart sapmaları (ss)

Geleceğe İlişkin Düşünce	N	X	ss
Mesleğe devam edecek	355	7.07	3.31
Meslek değiştirecek	13	7.31	3.68
Meslekten ayrılıp çalışmayacak	125	7.83	3.45
Diğer	72	7.32	3.57
Toplam	565		3.39

Tablo-77 Öğretmenlerin Mesleki Geleceklerine İlişkin Düşüncelerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Varyans Analizi

Kaynaklar	SD	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	F _p	Önem Düzeyi
G. Arası	3	53.79	17.93	1.56	0.20	0.05
G. İçi	561	6443.13	11.49			Önemsiz
Toplam	564	6496.93				

P>0.05

Ancak, yapılan ileri analiz testi (LSD) sonucu mesleğe devam edecek olan öğretmen grubuyla meslekten ayrılıp çalışmayacak öğretmen grubu arasında

fark saptanmıştır (Bkz. Ek 3, Tablo-10). Buna göre ortalama puanlarda da görüldüğü gibi mesleğe devam etmeyi düşünen grubun, meslekten ayrılmayı düşünenlere göre daha iç kontrollü oldukları görülmektedir. Bu kısma kadar incelenen problemler öğretmenlerin çeşitli bireysel, mesleki özellikleri ve görüşleri ile ilgiliydi. Bu kısımdan sonra öğretmen kişiliğinde kontrol odağı boyutunun öğrenciye etkisi ile ilgili II. alt problemdeki sorular ele alınarak incelenecektir.

II. Öğretmenlerin uç boyutlarda iç ya da dış kontrollü oluşlarına göre öğrencilerinin kontrol odağı düzeyleri ile ilgili alt problemler

İlkokul çağı çocuğun kişiliğinin oluşumunda temel özelliklerin edinildiği bir dönemdir. Öğretmen sınıf içi yoğun etkileşimlerin hem odağı hem de düzenleyicisi olarak kendi kişiliği ve sosyal yetenekleri ile öğrencilerinin sosyal yetenekleri ve kişiliğinin gelişimine etki eden önemli bir model etkindir. Bu bakımdan bu kısımda öğretmen kontrol odağı boyutunun, öğrencisinin kontrol odağının oluşumuna etkilerinin incelenerek öğretmenin iç ya da dış kontrollü oluşuna göre öğrencinin kontrol odağı yöneliminin farklılık gösterip göstermediğinin incelenerek belirlenmesi amaçlanmıştır.

Tablo-78 öğretmenlerin halen öğretim yaptığı sınıftaki görev sürelerine göre dağılımlarını göstermektedir. Bu tablodaki dağılımlar araştırmamızın II. Temel alt problemi bakımından önem taşımaktadır. Öğretmenlerin kontrol odağının öğrenciye etkisi incelenirken öğretmenin en az üç yıl aynı sınıfta okutuyor olması ön koşul olarak belirlenmiştir. Bu nedenle öğretmen dağılımına bakılarak bu koşulu taşıyan öğretmenlerin seçilmesi olanaklı olmuştur.

Tablo-78 Öğretim Yapılan Sınıftaki Görev Sürelerine Göre Dağılımları

Aynı Sınıftaki Görev Süresi	N	%
1 yıl	172	31.50
2 yıl	143	26.19
3 yıl	75	13.74
4 yıl	82	15.02
5 yıl	73	13.37
Diğer (Arada tayin)	1	0.18
Toplam	586	100

Örnekleme grubundaki öğretmenlerin 172'si 1 yıl, 143'ü 2 yıl, 75'i 3 yıl, 82'si 4 yıl ve 73'ü 5 yıldır aynı sınıfta öğretim yaptıklarını bildirirken 1 kişi arada tayin yolu ile halen öğretim yaptığı sınıfa geldiğini bildirmiştir.

Çalışmanın II. aşaması olan bu bölümde örnekleme oluşturan öğretmenlerden, kontrol odağı boyutunda iki uçta bulunanları seçebilmek için öğretmenler RIDKOÖ'den aldıkları puanlara göre iç kontrolden dış kontrole doğru sıralanmışlardır.

Tablo-79 Öğretmenlerin İç Kontrolden Dış Kontrole Aldıkları Puanlara Göre Dağılımları

LOC puanı	Öğretmen Sayısı	%
0	7	1.23
1	7	1.23
2	29	5.09
3	29	5.09
4	64	11.23
5	49	8.60
6	59	10.35
7	60	10.53
8	71	12.46
9	53	9.30
10	42	7.37
11	33	5.79
12	20	3.51
13	20	3.51
14	15	2.63
15	7	1.23
16	5	0.88
Toplam	570	

Tabloda puanlar ölçeğin puanlamasına uygun olarak 0 dan 23 e doğru dizilmiştir. Alınan puan arttıkça dışsallığın arttığı bilinmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi İzmir ilindeki ilkökul öğretmenleri en düşük 0 puan (7 kişi) ve en yüksek 16 puan (5 kişi) almıştır. Bu sonuçlar Julian ve Katz (1968)'ın ($X = 8.4$)- araştırma sonuçları ile ortalamalar bazında karşılaştırıldığında daha az dış kontrol inancının olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bu puanların aritmetik ortalaması alınarak ($X=7$), + 3 ve - 3'er puan alt ve üstten normal dağılım kesilerek en iç ve en dış kontrole sahip öğretmen grubundan ($7+3=10$ ve $7-3=4$) $X=10+$ ve $X=4-$ puanı olan öğretmenler saptanmıştır. Belirlenen bu öğretmenlerden, kontrol odağı boyutunda iki uçta bulunan, sosyo-ekonomik düzey, cinsiyet, kaçınıcı sınıfı okuttuğu, en az üç yıldan beri aynı sınıfı okutuyor olma koşullarında eşleştirilen 13 öğretmen seçilmiştir. Bu seçim kontrol odağı puanları belirlenen öğretmenlerin kişisel bilgi formları incelenerek yapılmıştır. Daha sonraki aşamada bu 13 öğretmenin sınıflarındaki tüm öğrencilere 7 soruluk bir bilgi formu ile birlikte öğrencilerin kontrol odağı inancını belirlemek amacı ile Nowicki-Strickland

Çocuklar için Kontrol Odağı Ölçeği (Nowicki-Strickland Locus of Control Scale For Children)'nin ilkokullar için uygun olduğu düşünülen kısa formu (Korkut, 1986) kullanılmıştır. Toplanan verilerin incelenmesinden elde edilen bulgular aşağıda sunulmaktadır.

Öğrencilerin kontrol odağı puanları ve öğretmenlerin iç ya da dış kontrollü oluşlarına göre gruplandırılmalarak yapılan istatistik işlemleri sonucunda elde edilen veriler aşağıda verilmektedir.

Tablo-80 Öğrencilerin Nowicki-Strickland Çocuklar için Kontrol Odağı Ölçeğinden Aldıkları Puanlarına Göre Dağılımları

LOC Puanı	N	%
2	4	0.8
3	17	3.5
4	62	12.6
5	66	13.4
6	84	17.1
7	68	13.8
8	70	14.1
9	51	10.4
10	39	7.9
11	13	2.6
12	7	1.4
13	6	1.2
14	4	0.8
TOPLAM	491	100

Tablo-80'de görüldüğü gibi öğrencilerin aldıkları en yüksek puan 14 en düşük puan ise 2dir. 19 maddelik bu ölçekten alınabilecek en yüksek puan 19 en düşük puan ise 0dır. Yukarıda verilen dağılımlar buna göre incelenmelidir.

Tablo-81 Öğrencilerin Öğretmenlerinin İç-Dış Kontrollü Olmalarına Göre Dağılımları

Öğretmenin Kontrol Odağı	N	%
İç Kontrol	263	53.1
Dış Kontrol	231	46.9
Toplam	494	100

Öğrencilerin öğretmenlerinin iç-dış kontrollü olmalarına göre dağılımlarına bakıldığında örneklemdaki öğrencilerin 263'ünün (%53.1) iç kontrollü öğretmenlerin öğrencisi olduğu, 231'inin (%46.9) ise dış kontrollü öğretmenlerin öğrencisi olduğu görülmektedir.

Tablo-82 Öğrencilerin, Öğretmenlerinin Kontrol Odağı Yönelimine Göre Kontrol Odağı Puanları Aritmetik Ortalamaları (x), Standart Sapmaları (ss) ile Ortalamalar Arası Farka ilişkin t-değerleri

Öğretmenin Kontrol Odağı	N	X	ss
İç	261	6.02	1.94
Dış	230	7.90	2.37
Toplam	491	6.90	2.34

t=9.65
P* < 0.01 anlamlı. t (491) = 2.59

Tablo-83 Öğrencilerin, Öğretmenlerinin Kontrol Odağı Yönelimlerine Göre Kontrol Odağı Puanları Arasında Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	Ser. Der. (S.D.)	Kareler Top.	Kareler Ort.	F	Önem Düzeyi
G. Arası	1	430.51	430.51	93.05	0.01
G. İçi	489	2262.40	4.63		Önemli
TOPLAM	490	2692.91			

P* < 0.01

Puanların aritmetik ortalamalarında görüldüğü gibi iç kontrollü öğretmenlerin öğrencilerinin puan ortalamaları (X=6.02) dış kontrollü öğretmenlerin öğrencilerinin puan ortalamalarından (7.90) daha düşüktür. Yapılan t testi ve varyans analizi sonuçları gruplararası kontrol odağı ölçek puanlarının P < 0.01 önem düzeyinde istatistiksel olarak farklılaştıklarını göstermektedir. İç kontrollü öğretmenlerin öğrencilerinin, dış kontrollü öğretmenlerin öğrencilerinden daha iç kontrollü oldukları ortaya konmaktadır. O halde bu çalışmanın temel problemlerinden biri olan "Öğretmenlerin uç boyutlarda iç ya da dış kontrollü oluşlarına göre öğrencilerinin kontrol odağı düzeyleri nasıldır?" problemi ile

ilgili alt problemin yanıtı bu öğrencilerin kontrol odağı düzeylerinin öğretmenlerinin kontrol odağının iç ya da dış kontrollü olmasına göre farklılaştığı ve aynı yönde oluştuğudur.

II-Öğretmenlerin Kontrol Odağı Puanına Göre Sınıfların Durumu:

Uç Boyutlarda iç ya da dış kontrollü olarak seçilen öğretmenlerin sınıflarındaki öğrencilerin aldıkları kontrol odağı puanlarına göre elde edilen sınıf puan ortalamalarına göre yapılan istatistiksel işlemlerde ve analizleri aşağıda verilmektedir.

Tablo-84 Öğretmenlerin Kontrol Odağı Puanına Göre Öğrencilerin Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) Standart Sapmaları (ss)

Okul ve Sınıflar	Sınıf Mevcudu	Öğrenci Kontrol Odağı Puan			Öğretmenin RİDKOÖ puanı	Öğretmenin Cinsiyeti
		N	X	ss		
Emlak, 5B	(9)	50	4.98	1.58	0	Kadın
Emlak, 5A	(8)	44	5.25	2.08	3	Kadın
Ş.Nazım,5C	(6)	36	5.56	1.90	4	Kadın
Metaş,5C	(12)	37	5.76	1.63	14	Kadın
H. Ab. Altunçubuk, 4E	(10)	26	5.92	1.19	3	Erkek
Metaş,5C	(1)	34	6.65	1.75	3	Erkek
H. Ab. Altunçubuk, 5D	(3)	46	7.13	1.72	4	Erkek
Kuruçeşme, 5C	(11)	25	7.32	1.72	4	Erkek
H. Ab. Altunçubuk, 3G	(5)	43	7.33	1.54	10	Kadın
H. Ab. Altunçubuk, 3D	(4)	45	7.71	2.29	13	Erkek
H. Ab. Altunçubuk, 5E	(2)	46	8.54	2.51	11	Kadın
Evrenpaşa, 5D	(7)	26	9.27	2.08	12	Kadın
H. Ab. Altunçubuk, 5A	(13)	33	9.30	2.11	13	Kadın
Toplam		491	6.90	2.34		

*Parantez içindeki rakamlar LSD analizindeki grupların sayılarını göstermektedir (Bkz. Ek: 3Tablo-11)

Tablo-84'e bakıldığında örneklem grubunu oluşturan 13 sınıfın kontrol odağı puan ortalamaları bakımından içsellikten dışsallığa doğru sıralanmaları görülmektedir.

Tabloda her sınıftaki öğrenci sayısı (N), kontrol odağı ölçek puan ortalamaları (X), her sınıf öğretmeninin kontrol odağı puanı, öğretmenin cinsiyeti, sınıf düzeyi, şube ve sınıfların hangi okullarda bulunduğu görülmektedir. Buna göre araştırmamızın ikinci aşamasını oluşturan ilkökul öğrencilerinin kontrol odağı boyutu, 8 kadın, 5 erkek ilkökul öğretmenin sınıflarında incelenmiştir. Bir erkek ve bir kadın öğretmen 3. sınıfı, bir erkek öğretmen 4. sınıfı, 7kadın, 3 erkek öğretmen 5. sınıfı okutmaktadır. Bu öğretmenlerin tamamı öğretmen grubundaki kontrol odağı puan ortalamasının iç ve dış olarak en uçta yer almalarının yanısıra 1. sınıftan itibaren aynı sınıfı okutma özelliği taşıyan öğretmenler arasından seçilmiştir. Bu nedenle öğretmenin kontrol odağı boyutunun sınıf düzeyi yükseldikçe öğrencisinin kişiliğindeki etkisinin daha fazla olması beklenmektedir. Seçilen öğretmenlerin bireysel durum formlarında yapılan incelemelerde kontrol odağı puanı en düşük-en içsel- olan iki bayan öğretmenin 5 yıldır aynı sınıfta öğretim verdiklerisaptanmıştır. Buna göre edilen sonuçlar bu sayıyı desteklemektedir. Şöyleki kontrol odağı puanı en düşük-en içsel- olan ve 5 yıldır aynı sınıfı okutan iki bayan öğretmenin öğrencilerinin de sınıf ortalama kontrol odağı puanlarının tüm sınıflar içinde en düşük düzeyde oldukları ve en iç kontrollü iki sınıfı oluşturdukları görülmektedir. Benzer şekilde 5 yıldır aynı sınıfı okutan ve kontrol odağı puanları açısından en yüksek puanlara -en dışsal- olan iki bayan öğretmenin öğrencilerinin sınıf ortalama kontrol odağı puanlarının tüm diğer sınıflardan daha yüksek olduğu, bir diğer ifadeyle en dışsal iki grubu oluşturdukları görülmektedir. Tablo-84 incelendiğinde iç kontrollü öğretmenlerin öğrenci sınıf ortalama kontrol odağı puanlarının tüm sınıfların ortalama kontrol odağı puanından daha düşük düzeyde olduğu, diğer bir ifadeyle bu öğrencilerin iç kontrollü oldukları görülmektedir. Ancak kontrol odağı puanı açısından en yüksek puana sahip olan bir kadın 5. sınıf öğretmenin öğrencilerinin de kontrol odağı puan ortalamaları bakımından iç kontrollü öğrenci grubu içinde yer aldığı görülmektedir. 13 sınıf içerisinde rastlanan bu durum ilgi çekicidir. Tablo 84 ile ilgili olarak erkek öğretmenlerin iç kontrol odağı puanına sahip oldukları halde öğrencilerinin kontrol odağı puanlarının iç kontrollü grup içerisinde çok uçta yer almadığı iç kontrollü 4 erkek öğretmenin öğrencilerinin kontrol odağı bakımından ortalama yer aldığı söylenebilir.

Tablo-85 Öğretmenlerin Kontrol Odağı Puanına Göre Tüm Sınıflardaki Öğrencilerin Ölçek Puanları Arasında Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	SD	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	12	949.53	79.13	21.70	0.01
G. İçi	478	1743.38	3.65		Önemli
TOPLAM	490	2692.91			

$P^* < 0.01$

Tablo-85'deki öğretmenlerin kontrol odağı puanına göre öğrencilerin kontrol odağı ölçek puanları arasındaki farkın yapılan varyans analizi sonuçları görülmektedir. Buna göre fark $P < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır. Gruplararası farkın kaynağına yönelik olarak yapılan ileri analiz testlerinin (Bkz. LSD Ek:3, Tablo-11) sonuçları en yüksek puan ortalamasına sahip olan 13. Grubun 7. ve 2. grup dışında tüm gruplardan anlamlı düzeyde daha dış kontrollü olduğu görülmektedir. Grup 2 grup 7 ve 13 dışındaki tüm gruplardan daha fazla dış kontrollüdür. Grup 7'nin ise grup 1, 4, 5, 6, 8, 10, 12'den, grup 4'ün 1, 10, 12, 6, 8, 9'dan; grup 5, 3 ve grup 11'in 6, 8, 9, 10, 12. gruplardan dah fazla dış kontrollü oldukları saptanmıştır. Bu sonuçlar sayısal ortalamalarla paralellik göstermektedir. Bu veriler öğretmenlerin kişilik özelliklerinin -kontrol odağı boyutunda- hangi sosyal ve kültürel ve ekonomik çevrede olursa olsun öğrencisini etkilediğini göstermektedir. Bu bulgular bütün olarak değerlendirildiğinde öğretmen kontrol odağının öğrencinin kontrol odağının oluşumunu etkilediği göstermektedir. İncelenen literatür bilgilerinde bu konu ile ilgili bir bilgiye rastlanmamış olması nedeniyle karşılaştırma yapılamamaktadır. Bu çalışmanın I. bölümünde öğretmenin ilkökul çağı çocuğunun kişiliğinin oluşumunda sınıf içi yoğun etkileşimlerin hem odağı hem de düzenleyicisi olarak kendi kişiliği ve sosyal yetenekleri ile öğrencilerinin sosyal yetenekleri ve kişiliğinin gelişimine etki eden önemli bir model etken olduğu belirtilmişti. Ancak, bunun yanı sıra literatür okulun ve öğretmenin çocuğun sosyalleşmesi ve kişilik gelişiminde

giderek artan etkisindedir söz etmektedir. Hatta bazı bilim adamları günümüz toplumlarında sürekli ev dışında çalışan bir baba ile ev dışında çalışmıyorsa mutfakta olan bir anneden daha çok öğretmenin çocuk üzerinde etkili olduğunu belirtmektedirler. Öğretmenin rolü giderek artmaktadır (Akt: Woolfolk, 1993). Bu etkileşimin ve etkinin boyutlarının genişlediği ve bu kısımda incelenen öğretmen kontrol odağı boyutunun , öğrencisinin kontrol odağının oluşumunu, dolayısı ile önemli bir kişilik özelliğini etkilediğini göstermektedir.

Anne-baba tutumlarının ön koşul olarak çocukta kontrol odağının gelişimini etkilediği bilinmektedir (Davies ve Phares, 1967; Kuzgun, 1972; MacDonald, 1973; Lefcourt, 1976; Yeşilyaprak, 1988, Argun,1995). Bu bağlamda çocuğun uzun süreli ve öğrenmeye en açık olduğu saatlerde etkileştiği ilkökul öğretmeninin etkisinin anne- baba etkileşimi kadar yoğun olabileceği düşünülmektedir. Bu bilgiler bireyin kontrol odağının oluşumunda erken yaşantıda etken rolleri olan yetişkinlerin kişilik özelliklerinin önemini ortaya koymaktadır.

Bundan sonraki kısımda araştırmamızın 3. boyutunu oluşturan öğrencilerle ilgili olarak, kontrol odağı ile bağlantılı olabileceği literatürde söz edilen bazı bireysel özellikler ele alınarak incelenmektedir.

III- Öğretmenlerin iç ya da dış kontrollü oluşlarına göre seçilen Öğrencilerinin Bazı Bireysel Özellikleri ve Kontrol Odağı Düzeylerine ilişkin Bulgular

Bu kısımda örneklemimizi oluşturan ilkökul öğrencilerinin bazı temel bireysel özelliklerine göre (cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, kardeş sıralanımı, baba ve anne öğrenim durumu, baba ve anne mesleği ve evdeki oda sayısı) dağılımları ve bu özelliklerin kontrol odağı düzeyleri ile bağlantıları incelenmektedir.

III.1- Öğrencilerin Cinsiyetleri ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre kontrol odağı düzeylerinde önemli bir farklılık olup olmadığını incelemek amacı ile öncelikle kız ve erkek öğrenci dağılımları

verilmektedir (Tablo-86). Tabloda da görülebileceği gibi öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımı normal dağılıma yakındır (237 kız, 254 erkek).

Tablo-86 Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Cinsiyet	N	%
Kız	237	48.3
Erkek	254	51.3
Toplam	491	100

Tablo-87’de öğrencilerin cinsiyetlerine göre Nowicki-Strickland Çocuklar için Kontrol Odağı Ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalamaları (x) ve standart sapmaları (ss) görülmektedir.

Tablo-87 Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Kontrol Odağı Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Cinsiyet	N	X	ss
Kız	237	7.30	2.44
Erkek	254	6.52	2.19
Toplam	491		

Buna göre erkek öğrencilerin puan ortalamaları kızlardan düşüktür. Ortalamalar arası farka ilişkin olarak yapılan varyans analizi ve t testi sonuçları tablo-88 ve 89’da verilmektedir.

Tablo-88 Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Kontrol Odağı Puanları Arasında Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	SD	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	1	73.82	73.82	13.78	0.05
G. İçi	489	2619.09	5.36		Önemli
Toplam	490	2692.91			

P* < 0.05

Sonuçlarda izlenebileceği gibi 9-14 yaş arasındaki erkek öğrenciler Nowicki-Strickland Çocuklar için Kontrol Odağı Ölçeği'nden kız öğrencilere göre 1.78 puan daha az almıştır. Puan ortalamaları arasındaki 1.78'lik fark $P < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır. Kız öğrencilerin kontrol odağı puanlarında daha fazla dış kontrol puanı almış olmaları literatürde diğer bazı araştırma bulgularıyla paraleldir. Yapılan bir çok çalışmada erkek çocukların- ve erkeklerin- kız çocuklarına oranla daha fazla iç kontrollü oldukları bildirilmektedir (Crandall ve dig.;1962; Boggiano ve Barnett; 1992; McNulthy ve Borgen; 1980 ; Denктаş ve Canel, 1993;; Yaşar, 1996; Arıca ve Kulaksızoğlu, 1997). Bu durumun toplumsal yapı içerisinde kız ve erkek çocuğa yüklenen cinsiyet rolleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Küçükkaragöz, 1994). Ancak, bu iddia Türkiye'de yapılan çalışmalarda kontrol odağı puanlarında cinsiyete göre önemli düzeyde bir fark olmadığını belirten çalışmalar (Korkut, 1986; Yeşilyaprak, 1988; Aydın, 1988a; 1988b; Cerit-Aksoy,1991; Sert-Ağır, 1994; Argun, 1995) ile olan tutarsızlığı nedeniyle araştırılması gereken bir spekülasyondur. Yapılan çalışmalarda kız çocuklar lehine iç kontrolün yüksekliğini belirten sonuçlarda bulunmaktadır (Ören, 1991). Messer (1972) ilkökul çağındaki kız çocuklarda eğitimle iç kontrolde artış sağlanabildiğini ve bu artışın erkek çocuklara oranla daha yüksek olduğunu belirtmektedir. O'leary ve Hansen (1979) beklenti ve yüklemelerdeki cinsiyet farklılıklarının kızlar ve kadınların performanslarına ilişkin başkalarının yaptığı yüklemelerle daha da güçlendiğini belirtmektedirler. Kadınların gösterdiği başarıyı erkeklere göre yetenekten çok çaba ya da şansa dayandırma eğilimi bu kişilerde de bulunmaktadır. Olasılıkla bu cinsiyet farklılıklarına ilişkin yüklemelerin sonuçları kadınları dezavantajlı yapmaktadır. Bundan dolayı kadınlar yüksek yetenek gerektiren işlerden kaçınmakta ve güven, özgüven ve özsaygı duygularının azalması ile birlikte daha az işte başarılı olmaktadır. Brophy ve Good (1974) öğretmenin öğrencinin performansını olanak sağlayarak ödül ve ceza yoluyla ve öz algılama gibi çeşitli kanallarla etkilediğini belirtmektedir. Bu kanalların tümü öğretmenin yüklemeleri ile bağlantılıdır. Bu çalışma bağlamında iç kontrole sahip bir öğretmenin öğrencisinin başarı ve başarısızlığıyla ilgili yüklemelerini, cinsiyete değil, öğrencideki çaba ve yeteneğe yükleyerek öğrenciyi başarı davranışına yönlendireceği beklenmektedir.

III.2- Öğrencilerin Yaşları ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Kontrol odağının yaşla ilgili olarak değişip değişmediğine ilişkin literatür bilgileri yaş arttıkça iç kontrolde artış olduğunu belirtmektedir (Bkz: Bölüm II). Bu çalışmada ilkokul 3 ve 5. sınıf öğrencileri örneklemini oluşturmaktadır. Bu nedenle en küçükleri 9, en büyükleri 14 yaşındadır. Öğrencilerin yaşlarına göre dağılımları Tablo-89'da görüldüğü gibidir. Öğrencilerin 37'si 9 yaşında, 309'u 10-11 yaşında , 135'i 12-13 yaşında, 12'si ise 14 yaş ve daha büyüktür.

Tablo-89 Öğrencilerin Yaşlarına Göre Dağılımları

Yaş Grupları	N	%
9	37	7.5
10-11	309	62.6
12-13	135	27.3
14+	12	2.4
Toplam	493	100.00

Tablo-90 öğrencilerin yaşlarına göre, Nowicki-Strickland Çocuklar için Kontrol Odağı Ölçeği'nden aldıkları puan ortalamaları ve standart sapmalarını (ss), Tablo-91 ortalamalar arası farka ilişkin varyans analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo-90 Öğrencilerin Yaşlarına Göre Kontrol Odağı Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Yaş Grupları	N	X	ss
9	37	7.86	2.57
10-11	308	6.59	2.22
12-13	134	7.38	2.44
14+	12	6.33	2.15
TOPLAM	491	6.89	2.34

Tablo-91 Öğrencilerin Yaşlarına Göre Kontrol Odağı Puanları Arasında Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	Ser. Der. (S.D.)	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	3	98.06	32.69	6.13	0.01
G. İçi	487	2594.85	5.32		Önemli
Toplam	490	2692.91			

P* < 0.01

Sonuçlardan izlenebileceği gibi, yaşlarına göre öğrencilerin Nowicki-Strickland Çocuklar için Kontrol Odağı Ölçeği puanları ortalamalar bazında 6.33 ile 7.86 arasında değişmektedir. Ortalamalar arasındaki fark $P < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır. Yapılan ileri analiz testlerinde (LSD) en küçük yaş grubu olan 9 yaş grubu ile 10-11 ve 12-13 yaş grubunun farklılaştığı görülmektedir (Bkz. Ek: 3, Tablo-12). 9 yaş grubunun kontrol odağı puanları diğer iki gruptan daha fazladır. Yaş grupları içinde en düşük puana sahip olan grup ise 14 yaş grubudur. Bu durum 14 yaş grubunun yaş grupları arasındaki en iç kontrollü grup olduğunu göstermektedir. Yaş büyüdükçe kontrol odağının içselleştiği bilinmektedir. Bu nedenle bu çalışmada yaş gruplarıyla ilgili olarak elde edilen veriler yapılmış bazı araştırma sonuçlarına paralelken (Bialer, 1961; Nowicki ve Strickland, 1973; Korkut, 1986), kontrol odağı puanlarında yaşa göre önemli düzeyde bir fark olmadığını belirten bazı çalışmalarla (Yeşilyaprak, 1988; Aydın, 1988a; 1988b; Argun, 1995) desteklenmemektedir. Ancak, Bialer (1961)'e göre kontrol odağının içte ya da dışta algılanması bir öğrenme sonucudur. Pasif ve edilgen olarak dünyaya gelen insan, önceleri kendi yaşamı üzerinde kontrolü olmayan, herşeyi ile annesine bağlı bir varlıkken büyüdükçe aile ve çevreye karşı bağımsızlık kazanmaya başlar. Kendisi ile ilgili konularda karar verme özgürlüğünü kazanır. Böylece yaşla birlikte kontrol odağında dıştan içe doğru bir değişim oluşur. Edilgenlikten otonomi ve bağımsızlığa doğru oluşan bireyin normal gelişim sürecinde (Erikson, 1968) bu gelişme paralelinde oluşmaktadır. Büyüme sürecinde bir bilim adamı gibi çevresini gözleyerek davranışlarını geliştiren insan çevre üzerinde giderek daha çok kontrol sağlayarak kendi davranışlarının sorumluluğunu almaya başlar. O halde bu sürecin iç kontrolü geliştirdiği söylenebilir.

III.3- Öğrencilerin Kardeş Sayıları ve Kontrol Odağı Düzeyleri :

Kardeş sayısı ve kardeş sıralanımı Adler (1965) tarafından ortaya konulan ve kişiliğin gelişimini etkilediği belirtilen bir değişkendir. Buna göre kontrol odağı düzeyinin farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin incelemeler Öğrencilerin kardeş sayılarına göre dağılımları Tablo-92'de verildiği gibidir. Tabloda da görülebileceği gibi öğrencilerin büyük bir çoğunluğu 4 ve daha fazla kardeştirler. Örneklemdeki öğrenci grubunun %3.8'i (19 kişi) ailenin tek çocuğu olduklarını, %28.3'ü (140 kişi) kendileri dışında 1 kardeşleri olduğunu, %26.3'ü üç kardeş olduklarını, %41.6'sı ise 4 ve daha fazla kardeş olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo-92 Öğrencilerin Kardeş Sayılarına Göre Dağılımları

Kardeş Sayısı	N	%
1	19	3.8
2	140	28.3
3	130	26.3
4 ve üstü	206	41.6
Toplam	495	100.0

Tablo-93 öğrencilerin kardeş sayılarına göre Nowicki-Strickland Çocuklar için Kontrol Odağı Ölçeği puanları aritmetik ortalamaları ($\bar{x}$) ve standart sapmalarını (ss), Tablo-94 varyans analizini göstermektedir.

Tablo-93 Öğrencilerin Kardeş Sayılarına Göre Kontrol Odağı Puanları Aritmetik Ortalamaları ($\bar{x}$) ve Standart Sapmaları (ss)

Kardeş Sayısı	N	X	ss
1	19	5.53	2.09
2	139	6.55	2.31
3	129	6.95	2.27
4 ve daha fazla	204	7.22	2.38
Toplam	491	6.90	2.34

Tablo-94 Öğrencilerin Kardeş Sayılarına Göre Kontrol Odağı Puanları Arasında Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	Ser. Der. (S.D.)	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	3	74.48	24.83	4.61	0.05
G. İçi	487	2618.43	5.38		Önemli
Toplam	490	2692.91			

P* < 0.05

Tabloda da görüldüğü gibi kardeş sayısına göre kontrol odağı puanları aritmetik ortalamaları (x) kardeş sayısı ile orantılı olarak artmakta, kardeş sayısı arttıkça dış kontrolün göstergesi olarak puanlar da artmaktadır. Grupların puanlarının aritmetik ortalamaları arasındaki farkın P* < 0.05 düzeyinde anlamlı çıkması sonucu yapılan ileri analiz testi LSD'de (Bkz. Ek:4, Tablo-14) tek çocuk olan öğrencilerin 3 kardeş ve 4 daha fazla kardeşi olan gruplarla kontrol odağı puanlarında farklılaştığı görülmektedir. İç kontrollülük puanlarında tek çocukların lehine anlamlı düzeyde farklılık ortaya konmuştur. Bu bulgu ilk ve tek çocuklarla ilgili olarak Adler'in (1965) kuramındaki bilgilerle uyum içindedir.

III.4- Öğrencilerin Kardeş Sıralanımı ve Kontrol Odağı Düzeyleri :

Kardeş sayısı gibi kardeş sıralanımında bireyin sosyal ve psikolojik gelişimini etkileyen bir özelliktir. İlk çocuk ikincinin gelmesi ile arka plana atılır. İkinci ya da sonradan doğan çocuk benmerkezci tutumlar geliştirirken ilk çocuk başkalarının dikkatini çekmek için sürekli çaba harcamak durumundadır (Adler, 1965). Bu nedenle kardeş sırasının çocukta kontrol odağının gelişimini etkileyebileceği düşünülmüştür. Buna göre öğrencilerin kardeş sırası dağılımları Tablo-95'te verildiği gibidir. Tabloda da görülebileceği gibi örneklem grubundaki öğrencilerin %32.3'ü (160 kişi) ailenin ilk çocuğu olduklarını, %28.1'i (139 kişi) ikinci çocuk olduklarını, %17.8'i (88 kişi) 3. çocuk olduklarını, %21.8'i (108 kişi) ise 4. ve daha sonraki çocuklar olduklarını bildirmişlerdir.

Tablo-95 Öğrencilerin Kardeş Sıralarına Göre Dağılımları

Kardeş Sırası	N	%
1	160	32.3
2	139	28.1
3	88	17.8
4 ve üstü	108	21.8
Toplam	491	100.0

Tablo-96 ve 97 öğrencilerin kardeş sıralarına göre Nowicki-Strickland Çocuklar için Kontrol Odağı Ölçeği puanları aritmetik ortalamaları (x), standart sapmaları (ss) ve varyans analizini göstermektedir.

Tablo-96 Öğrencilerin Kardeş Sıralarına Göre Kontrol Odağı Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Kardeş Sırası	N	X	ss
1	160	6.61	2.33
2	137	7.03	2.38
3	88	7.41	2.19
4 ve üstü	106	6.74	2.38
Toplam	491	6.90	2.34

Analiz sonuçları öğrencilerin kontrol odağı puanları ortalamalarının 6.61 ile 7.41 arasında değiştiğini göstermektedir. Tabloda da görülebileceği gibi kardeş sırasına göre ailenin birinci çocuğu olan öğrencilerin kontrol odağı puanları aritmetik ortalamalar düzeyinde en düşük dışsallık puanını ortaya koymuştur. Aritmetik ortalamalar arasındaki fark ilk çocuk olan grup lehine istatistiksel olarak $P^* < 0.05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo-97 Öğrencilerin Kardeş Sıralanımına Göre Kontrol Odağı Puanları Arasında Varyans Analizi

Kaynaklar	Ser. Der. (S.D.)	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	3	42.02	14.01	2.57	0.05
G. İçi	487	2650.89	5.44		Önemli
TOPLAM	490	2692.91			

$P^* < 0.05$

Yapılan ileri analiz testi LSD'de (Bkz. Ek:3, Tablo-14) görülebileceği gibi ilk çocuk olma ile üçüncü çocuk olma ve 4. ve daha sonraki sıradaki çocuk olma ile üçüncü çocuk olma gruplarında kontrol odağı boyutunda farklılaşma saptanmıştır. Buna göre ilk çocuklar en düşük, 3. sıradaki çocukların ise en yüksek kontrol odağı puanına sahip oldukları görülmektedir. Tablo-94 ve Tablo-97 birlikte değerlendirildiğinde ilk ve tek çocuk olup olmama durumuna göre ilk ve tek çocuk gruplarının Nowicki-Strickland Çocuklar için Kontrol Odağı Ölçeğine göre en iç kontrollü grup olmaları Adler (1965)'in ilk ve tek çocukların daha fazla kişisel sorumluluk taşıdıkları görüşü ile paralellik göstermektedir.

III.5- Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumları ve Kontrol Odağı

Düzeyleri :

Öğrencilerin babalarının eğitim durumuna göre dağılımları Tablo-98'de verilmiştir. Tabloda da görülebileceği üzere örneklem grubundaki öğrencilerin 4'ü (%0.9) babalarının okuma-yazma bilmediğini, 61'i (%14.1) okuma-yazma bilir olduğunu, 225'i (%51.8) ilkokul mezunu olduğunu, 65'i (%15.0) ortaokul mezunu olduğunu, 30'u (%6.9) lise mezunu olduğunu, 49'u (%11.3) ise yüksekokul mezunu olduğunu belirtmektedir.

Tablo-98 Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları

Babamın Öğrenim Durumu	N	%
Okur-yazar Değil	4	0.8
Okur-Yazar	61	14.1
İlkokul mez.	225	51.8
Ortaokul mez	65	15.0
Lise mez.	30	6.9
Yüksekokul mez.	49	11.3
Toplam	434	100

Öğrencilerin babalarının öğrenim durumlarına göre Nowicki-Strickland Çocuklar için Kontrol Odağı Ölçeği'nden aldıkları puanların aritmetik ortalamaları, standart sapmaları (ss) ve ortalamalar arası farka ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo-99 ve 100'de verilmiştir. Kontrol odağı puanları ortalamalar bazında 7.50 ile 5.06 arasında değişmektedir.

Tablo-99 Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Kontrol Odağı Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Öğrenim Durumları	N	X	ss
Okur-yazar Değil	4	7.50	1.00
Okur-Yazar	6	7.48	2.13
İlkokul mez.	224	7.47	2.36
Ortaokul mez	65	7.26	2.41
Lise mez.	30	5.80	2.16
Yüksekokul mez.	48	5.06	1.58
Toplam	432	7.06	2.37

Analiz sonuçları babanın öğrenim düzeyi yükseldikçe çocuğun dışsalılık puanının azalması yönündedir. Gruplar arası fark $P^* < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo-100 Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Kontrol Odağı Puanları Arasında Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	Ser. Der. (S.D.)	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	5	291.33	58.27	11.61	0.05
G. İçi	426	2138.22	5.02		Önemli
Toplam	431	2429.55			

$P^* < 0.05$

Gruplar arası farkın kaynağına yönelik yapılan ileri analiz (LSD, Bkz. Ek:3, Tablo-15) sonuçları ortalamalarda en iç kontrollü olan öğrenci grubunun babalarının yüksek okul mezunu oldukları ve bu grubun babası okur-yazar olmayan, okur-yazar olan, ilkokul mezunu olan ve ortaokul mezunu olan öğrenci grupları ile kontrol odağı boyutlarında farklılaştığını göstermektedir. Benzer şekilde babaları lise mezunu olan öğrenci grubunun da babası yüksek okul mezunu olan grup dışında tüm diğer gruplarla farklılaştığı görülmektedir. Bu sonuçlar bazı araştırmalarla paralel olmasada (Yeşilyaprak,

1988) babanın eğitim düzeyinin yükselmesinin çocuğun iç kontrol geliştirmesinde olumlu ve etkili bir faktör olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

III.7- Öğrencilerin Babalarının Mesleği ve Kontrol Odağı Düzeyleri :

Öğrencilerin babalarının mesleklerine göre dağılımları Tablo-101'de verildiği gibidir. Sonuçlardan da izlenebileceği gibi örneklem grubundaki öğrencilerin 100'ü (%21.6) babalarının işçi olduğunu, 41'i (%8.9) küçük esnaf olduğunu, 104'ü (%22.5) zanaatkar olduğunu, 52'si (%11.3) memur, öğretmen olduğunu, 22'si (%4.8) profesyonel serbest meslek (Dr., Avukat, Eczacı, Muhasebeci ...) sahibi olduğunu, 43'ü (%9.8) hizmetli (odacı, bekçi, hademe, çöpçü, eskici ...) olarak çalıştığını, 20'si (%4.3) babalarının emekli olduğunu, 22'si (%4.8) serbest müteahhit, taşeron olduğunu, 25'i (5.4) şöfor olduğunu, 33'ü (%7.1) babalarının işsiz veya hastalık gibi nedenlerle çalışamaz durumda olduğunu bildirmişlerdir.

Tablo-101 Öğrencilerin Babalarının Mesleklerine Göre Dağılımları

Baba Mesleği	N	%
İşçi	100	21.6
Küçük esnaf	41	8.9
Zanaatkar	104	22.5
Memur, Öğretmen	52	11.3
Pro. Ser. Mes. (Dr., Av.Mim.Ecz.Muh)	22	4.8
Hizmetli (hademe, odacı, çöpçü, bekçi, eskici...)	43	9.3
Emekli	20	4.3
Müteahhit, taşeron,serbest	22	4.8
Şöfor	25	5.4
Diğer (İşsiz, hasta...)	33	7.1
Toplam	462	100

Tablo-102 Öğrencilerin Babalarının Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Baba Mesleği	N	X	ss
İşçi	99	7.03	1.86
Küçük esnaf	41	7.22	2.54
Zanaatkar	104	6.97	2.36
Memur, Öğretmen	52	6.40	2.16
Pro. Ser. Mes. (Dr., Av.Mim.Ecz.Muh)	22	5.41	1.65
Hizmetli (hademe, odacı, çöpçü, bekçi, eskici...)	43	7.70	2.70
Emekli	20	7.35	2.35
Müteahhit, taşeron,serbest	21	5.95	2.87
Şöfor	25	7.40	2.50
Diğer (İşsiz, hasta...)	33	7.85	2.17
Toplam	460	6.99	2.33

Tablo Öğrencilerin babalarının mesleklerine göre Nowicki-Strickland Çocuklar için Kontrol Odağı Ölçeği'nden aldıkları puanların aritmetik ortalamaları, standart sapmaları (ss) ve ortalamalar arası farka ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo-102 ve 103'de izlenebilir. Kontrol odağı puanları ortalamalar bazında 5.41 ile 7.85 arasında değişmektedir.

Tablo-103 Öğrencilerin Babalarının Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Arasında Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	Ser. Der. (S.D.)	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	9	150.47	16.72	3.21	0.01
G. İçi	450	2345.50	5.21		Önemli
Toplam	459	2495.97			

P *<0.01

Yapılan varyans analizi sonuçları baba mesleğine bağlı olarak çocuğun kontrol odağı puanları düzeyinin farklılaştığını göstermektedir. Gruplar arası fark P*<0.01 düzeyinde anlamlıdır. Gruplar arası farkın kaynağına yönelik olarak yapılan ileri analiz (LSD, Bkz. Ek:3, Tablo-16) sonuçlarına göre baba mesleği profesyonel serbest meslek olan katılımcı grubunun babası işçi, küçük esnaf, zanaatkar, işsiz ve hasta, emekli, hizmetli ve şöfor olan öğrenci grupları ile kontrol odağı puan ortalamaları bazında

farklılaştığını ortaya koymuştur. Bu grubun iç kontrol odağı puanı en düşük grup olduğu görülmektedir. Benzer şekilde babası müteahit-işadamı olan katılımcıların kontrol odağı puanları bakımından babası küçük esnaf, şoför, işsiz ve hasta, hizmetli olan katılımcı grupları ile farklılaştıkları görülmektedir. Bu grubun da kontrol odağı puan ortalamalarında en iç kontrollü ikinci grup oldukları ($X=5.95$) görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlar katılımcıların baba mesleğinin hem eğitim düzeyi, hem de ekonomik olarak yükseldikçe iç kontrol odağı yöneliminin arttığını ortaya koymaktadır. Bu konuda Korkut (1986) babası subay olan çocukların iç kontrollerinin daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada böyle bir grup oluşmadığı için karşılaştırma yapılamamıştır.

III.6- Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumu ve Kontrol Odağı Düzeyleri :

Öğrencilerin annelerinin eğitim durumuna göre dağılımları Tablo-104'te verilmiştir. Tabloda da görülebileceği üzere örneklem grubundaki öğrencilerin 62'si (%14.0) annelerinin okuma-yazma bilmediğini, 168'i (%38) okuma-yazma bilir olduğunu, 137'si (%31.0) ilkokul mezunu olduğunu, 13'ü (%2.9) ortaokul mezunu olduğunu, 25'i (%5.1) lise mezunu olduğunu, 37'si (%7.5) ise yüksekokul mezunu olduğunu bildirmişlerdir.

Tablo-104 Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları

Annelerin Öğrenim Durumu	N	%
Okur-Yazar değil	62	14.0
Okur-Yazar	168	38.0
İlkokul mez.	137	31.0
Ortaokul mez.	13	2.9
Lise mez.	25	5.7
Yüksekokul mez.	37	8.4
Toplam	442	100.0

Tablo-105 Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumlarına Göre Kontrol Odağı Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Annelerin Öğrenim Durumu	N	X	ss
Okur-Yazar değil	62	7.74	2.39
Okur-Yazar	168	7.45	2.19
İlkokul mez.	136	7.27	2.33
Ortaokul mez.	13	5.85	2.38
Lise mez.	25	5.44	2.33
Yüksekokul mez.	36	4.92	1.54
Toplam	440		

Öğrencilerin annelerinin öğrenim durumlarına göre Nowicki-Strickland Çocuklar için Kontrol Odağı Ölçeği'nden aldıkları puanların aritmetik ortalamaları, standart sapmaları (ss) ve ortalamalar arası farka ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo-105 ve 106'da verilmiştir.

Tablo-106 Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumuna Göre Kontrol Odağı Puanları Arasında Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	Ser. Der. (S.D.)	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	5	310.16	62.03	12.45	0.01
G. İçi	434	2146.93	4.98		Önemli
Toplam	439	2473.09			

P* < 0.01

Kontrol odağı puanlarının ortalamalar bazında 7.74 ile 4.91 arasında değiştiği, annenin öğrenim durumunun yükseldikçe çocuğun dışsallık puanının azaldığı bulgular arasındadır. Puanların aritmetik ortalamalar bazında $P^* < 0.01$ anlamlılık düzeyinde farklılaşması üzerine yapılan ileri analizlerin sonuçları gruplar arasında farkın kaynağının annesi yüksek okul mezunu olan katılımcı grubu ile annesi okur-yazar olmayan, okur-yazar olan ve ilköğretim mezunu olan gruplarla ve annesi lise mezunu ve ortaokul mezunu olan grupların benzer şekilde annesi okur-yazar olmayan, okur-yazar olan ve ilköğretim mezunu olan gruplarla farklılaşmasından kaynaklandığını göstermektedir. (Bkz. LSD Ek:3, Tablo-17). Buna göre annelerin eğitim düzeyleri yükseldikçe çocuğun kontrol odağı puanlarının düştüğü görülmektedir. Çocuklarla en fazla etkileşimde bulunan annenin eğitim düzeyinin çocuğuyla kuracağı ilişkiyi ve dolayısıyla onlara vereceği eğitimi etkileyebileceği ve anne eğitim düzeyine göre çocukların kontrol odağının farklılaşabileceği düşünülmüştü. Araştırma bulguları bu farklılaşmayı doğrulamaktadır. Annenin eğitim düzeyi arttıkça çocukta iç kontrol artmaktadır. Bu sonuçlar Korkut (1986), Argun (1995) çalışmalarıyla çelişmekte, Lefcourt (1976)'un anne eğitim düzeyi yükseldikçe erkek çocuklarda ve Chance (1965)'in çocuklarda iç kontrolün arttığını belirten çalışmalarıyla paralellik taşımaktadır .

III.8- Öğrencilerin Annelerinin Meslekleri ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Öğrencilerin annelerinin mesleklerine göre dağılımları Tablo-107'de verilmiştir. Tabloda da görülebileceği üzere örneklem grubundaki öğrencilerin 383'ü (%81.7) annelerinin ev kadını olduğunu, 22'si (%4.7) memur, öğretmen olduğunu, 11'i (%2.3) profesyonel serbest meslek (Dr., Avukat, Eczacı, Muhasebeci ...) sahibi olduğunu, 39'u (%7.9) işçi, hizmetli (odacı, bekçi, hademe, çöpçü, eskici ...) olarak çalıştığını, 14'ü (%3.0) annelerinin işsiz veya hastalık gibi nedenlerle çalışamaz durumda olduğunu bildirmişlerdir.

Tablo-107 Öğrencilerin Annelerinin Mesleklerine Göre Dağılımları

Annenin Mesleği	N	%
Ev kadını	383	81.7
Pro. Ser. Mes.	11	2.3
Memur, Öğretmen	22	4.7
İşçi, hizmetli	39	7.9
Diğer	14	3.0
Toplam	469	100

Öğrencilerin annelerinin mesleklerine göre Nowicki-Strickland Çocuklar için Kontrol Odağı Ölçeği'nden aldıkları puanların aritmetik ortalamaları, standart sapmaları (ss) ve ortalamalar arası farka ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo-108 ve 109'da izlenebilir.

Tablo-108 Öğrencilerin Annelerinin Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları (x) ve Standart Sapmaları (ss)

Annenin Mesleği	N	X	ss
Ev kadını	382	7.15	2.27
Pro. Ser. Mes.	10	5.70	1.89
Memur, Öğretmen	22	4.41	1.47
İşçi, hizmetli	39	7.26	2.49
Diğer	14	7.00	2.66
Toplam	467	7.00	2.34

Annelerinin memur ya da öğretmen olduğunu belirten grup 4.41 aritmetik ortalama ile en düşük dışsallık puanına sahip gruptur. İşçi, hizmetli olduğunu bildiren grup 7.26 aritmetik ortalama ile en yüksek dışsallık puanına sahip grup olarak belirlenmiştir.

Tablo-109 Öğrencilerin Annelerinin Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Arasında Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	Ser.	Der.	Kareler	Kareler	F	Önem
	(S.D.)		Toplamı	Ortalaması	Değeri	Düzeyi
G. Arası	4		176.26	44.06	8.59	0.01
G. İçi	462		2368.74	5.13		Önemli
Toplam	466		2545.00			

P* < 0.01

Varyans analizi sonuçları grupların kontrol odağı puanlarının ortalamalarda P* < 0.01 anlamlılık düzeyinde farklılaştığını göstermektedir. Yapılan ileri analizler (LSD Testi, Bkz. Ek:3, Tablo-18) sonucu annesi memur ya da öğretmen olan grubun kontrol odağı puan ortalamasının en düşük düzeyde olduğu ve annesi işsiz ve hasta olan, hizmetli ve işçi olan ve ev kadını olan gruplarla farklılaştığı görülmektedir. Bu grup diğer ili gruptan daha iç kontrollüdür. İkinci sırada daha düşük puan ortalaması olan grup ise annesi profesyonel serbest mesleğe sahip olanlardır. Bu grup annesi ev kadını olan grupla farklılaşmaktadır. Elde edilen bu sonuçlar anneleri sosyal statü ve ekonomik düzey bakımından daha üst seviyede mesleğe sahip olan öğrencilerin kontrol odağının annesi diğer mesleklerde olanlara göre daha iç kontrollü olduklarını göstermektedir. Bu sonuçlar Korkut (1986)'un ilkökul ve Yeşilyaprak (1988)'in lise öğrencilerinde kontrol odağının anne baba öğrenim durumu ve anne-baba mesleğine göre farklılaşmadığı bulgusuyla çelişmektedir. Çocuklarla ilgili olarak yapılan bazı çalışmalarda da bu değişkenin etkili olmadığı belirtilmektedir (Korkut 1986; Yeşilyaprak 1988; Argun, 1995). Çocuğa sorumluluk vermek- kamp yaşantısı ile- çocukta iç kontrolü gelişmesine neden olmaktadır (Strickland, 1973). Bu nedenle bu sonuçlar annenin çalışması, fakat aynı zamanda belli bir düzeyde eğitimi olmasının etkileri ile açıklanabilir. Eğitim düzeyine bağlı olmaksızın sadece çalışıyor olma iç kontrolle ilişkili değildir. Tabloda da görüldüğü gibi ortalamalarda ev kadını annelerin çocukları işçi ve hizmetli olarak çalışanlardan düşük puan almışlardır. Bu nedenle anne mesleği öğrenim düzeyi ile birlikte düşünülmelidir. Memurluk çalışma saatlerinin düzenli olduğu bir meslektir. Ayrıca belli bir eğitim düzeyi gerektirmektedir. Memurluktan daha üst seviyede eğitim gerektiren profesyonel serbest meslek sahibi annelerinde öğretmen ve memur anneler gibi

gibi çocuklarına daha bilinçli davrandıkları, çalıştığı için çocuğa daha fazla sorumluluk verdikleri ve böylece çocukta kendi davranışlarını ve çevreyi kontrol etme yeteneğini arttırarak iç kontrolün gelişmesine yol açtıkları düşünülmektedir. Bu nedenlerle anne mesleği değişkeninin anne öğrenim durumu ile birlikte değerlendirilmesi yapılmalıdır. Ancak, sonuç olarak Annenin mesleki statüsünün yüksekliğinin çocuğun kontrol odağı yöneliminde iç kontrollülük lehinde etkili olduğu söylenebilir.

III.9- Öğrencilerin Kendilerine Ait Odaları Olup Olmaması ve Kontrol Odağı Düzeyleri:

Oda bireyin en yakın fiziki ve sosyal yaşam çevresini oluşturur. Bu nedenle öğrencinin içinde yaşadığı odayı başkaları ile paylaşıp paylaşmamasının onun kontrol odağını etkileyip etkilemediği incelenmektedir.

Tablo-110 öğrencilerin kendilerine ait odaları olup olmamasına göre dağılımlarını göstermektedir. Örneklem grubundaki öğrencilerin %1.3'ü (6 kişi) evlerinde herkesin aynı odada olduğunu, %18.2'si (85 kişi) diğer büyüklerle odasını paylaştığını, %68.4'ü (320 kişi) diğer kardeşleri ile, %10.7'si (50 kişi) bir kardeşi ile, %1.5'i (7 kişi) ise kendine ait odası olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo-110 Öğrencilerin Kendilerine Ait Odaları Olup Olmamasına Göre Dağılımları

Oda Paylaşımı	N	%
Evdeki herkes aynı odada	6	1.3
Diğer büyüklerle	85	18.2
Diğer kardeşleri ile	320	68.4
Kardeşi ile paylaşıyor	50	10.7
Kendine ait odası var	7	1.5
Toplam	468	100

Örneklem grubundaki öğrencilerin evlerindeki oda sayısına göre kontrol odağı ölçek puanları aritmetik ortalamaları ($\bar{x}$), standart sapmaları (ss) ve varyans analizi Tablo -111 ve Tablo-112’de verilmektedir.

Tablo-111 Öğrencilerin Kendilerine Ait Odaları Olup Olmamasına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Aritmetik Ortalamaları ($\bar{x}$) ve Standart Sapmaları (ss)

Oda Paylaşımı	N	X	ss
Evdeki herkes aynı odada	6	6.83	1.94
Diğer büyüklerle	85	7.40	2.53
Diğer kardeşleri ile	319	6.96	2.24
Kardeşi ile paylaşıyor	50	6.80	2.45
Kendine ait odası var	6	6.17	3.54
Toplam	466		

Tablo-112 Öğrencilerin Kendilerine Ait Odaları Olup Olmamasına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanları Arasında Varyans Analizi Sonuçları

Kaynaklar	Ser. Der. (S.D.)	Kareler Top.(ss)	Kareler Ort.	F Değeri	Önem Düzeyi
G. Arası	4	20.41	5.10	0.93	0.05
G. İçi	461	2516.54	5.46		Önemsiz
Toplam	465	2536,95			

P > 0.05

Örneklem grubundaki öğrencilerin odasını paylaşıp paylaşmamasına göre kontrol odağı ölçek puanları ortalamalarda 6.17 (Kendine ait odası olanlar) ile 7.40 arasında (Evde anne-baba dışındaki diğer büyüklerle odasını paylaşanlar) değişmektedir. Kendine ait odası olan grubun kontrol odağı puanları daha düşük olmasına rağmen ortalamalar arasındaki fark 0.05 anlamlılık düzeyinde önemli bulunmamıştır.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu son bölümünde genel bir değerlendirilmesi yapılan bulgular ve bunlara yönelik öneriler verilmektedir (Armağan, 1983). İlişkisel tarama modellerinden karşılaştırma türü bir çalışma olan araştırma (Karasar, 1991: 81) incelendiğinde elde edilen bilgiler aşağıda sunulmaktadır:

Sosyal öğrenme kuramı içinde tanımlanan kontrol odağı kavramı bir kişilik boyutu olarak ölçülüp değerlendirilebilir. İç dış kontrol kavramı farklı kuramlarda insanların başlarına gelenleri, geleceklerini ve çevrelerini kontrol etme davranışlarını açıklayan bir kavramdır. Sosyal öğrenme kuramı dışında diğer bazı kuram ve görüşlerle de ilişkilidir. Literatürde yapılan incelemeler kontrol odağının bir çok alan ve konu ile ilgili bulunarak araştırıldığını göstermektedir. Bu çalışmalar kontrol odağının bireyin normal yada patolojik davranışları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular öğretmenlerin kontrol odağının uç boyutlarda iç ya da dışta olmasına göre öğrencilerin kontrol odağı düzeyleri arasında anlamlı farklılaşma olduğunu göstermektedir. İç kontrollü öğretmenlerin öğrencilerinin kontrol odağı puan ortalamaları, dış kontrollü öğretmenlerin öğrencilerinden önemli düzeyde daha düşüktür. Başka bir deyişle iç kontrollü öğretmenlerin öğrencileri iç dış kontrollü öğretmenlerin öğrencileri dış kontrollüdür. Bu sonuç araştırmamız açısından dikkat çekicidir.

Araştırmada incelenen diğer değişkenlerden öğretmenlerin bireysel, mesleki özellikleri ve sosyo- ekonomik durumları ile öğrencilerin bireysel ve ailevi özellikleri ve kontrol odağı düzeylerine ilişkin sonuçlar ise aşağıdaki şekildedir:

Öğretmenlerin kontrol odağı düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Erkek öğretmenlerin puan ortalamaları istatistiksel olarak kadınlardan anlamlı düzeyde daha düşük bulunmuştur. Buna göre erkekler kadınlardan daha iç kontrollüdür.

Kontrol odağı öğretmenlerde yaş değişkenine göre önemli düzeyde farklılaşmamıştır. Bu durumun öğretmenlerin yaşlarının bir birine yakın ve yetişkin olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Öğretmenlerin en uzun süre yaşadıkları yer kontrol odağı düzeyini önemli ölçüde etkilemektedir. Buna göre kırsal (Bucak-Köy) yerleşim yerlerinde uzun süre yaşayan öğretmenler ilçe , kent ve büyük kentte yaşayanlardan daha iç kontrollüdür. Yeşilyaprak (1988) çocukluğun geçtiği yer ile kontrol odağı arasında bir ilişki bulunmadığını belirtirken, Dönmez (1983 ; 1984)) ve Korkut (1986)'un bulguları ise büyük yerleşim merkezlerinde uzun süre yaşayan çocuk ve üniversite öğrencilerinin daha iç kontrollü olduğu yönündedir. Bu çalışmalarda en uzun süre yaşanan yer büyük kente doğru büyüdükçe bireylerin çevrelerini kontrol edebilme davranışlarının zorlaştığı, böylece daha iç kontrollü olmaya yöneldikleri düşünülmektedir. Ancak, Dönmez (1985) daha sonra yaptığı bir çalışmada bu araştırmanın sonuçları ile paralel bulgular ortaya koymuştur.

Evli öğretmenler yalnız yaşayan, bekar ve dul öğretmenlerden daha iç kontrollüdür.

Babanın öğrenim durumu yükseldikçe öğretmenlerde dış kontrolde artış görülmektedir.

Babası çiftçi ve küçük esnaf gibi düşük statülü meslek gurplarından olan öğretmenler babası yüksek statülü mesleği olan öğretmenlerden daha iç kontrollüdür.

Bu mesleklere sahip olan ve eğitim düzeyleri düşük babaların çocuğa fazla karışmadan, serbest bırakarak onun davranışlarının sorumluluğunu taşımasına böylece iç kontrolün gelişmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak, literatürde bu sonuçlarla paralel olmayan veri ve bulguların varlığı nedeniyle bu çalışmada baba mesleği ve öğrenim düzeyinin düşüklüğünün iç kontrolle bağlantılı olması ilgi çekicidir. Bu nedenle yeni bir çalışmada daha ayrıntılı olarak incelenmesi önerilmektedir.

Öğretmenlerin oturdukları semtin sosyo-ekonomik düzeyi toplam aylık gelirleri ve sosyo ekonomik durumunu algılamasına göre Yeşilyaprak (1988)'ın lise öğrencileri ile

ilgili çalışmasındaki bulgulara paralel olarak kontrol odağı düzeylerinin farklılaşmadığı görülmektedir. Ancak, bu durum öğretmenlik mesleğinin sosyal ve ekonomik olarak halen orta statüde olması ve örneklemin tamamını öğretmenlerin oluşturmasından kaynaklanabilir. Bu nedenle kontrol odağı ile ilgili olarak farklı SES' deki örneklem guruplarıyla çalışılarak toplumsal statü ve sosyo ekonomik koşulların etkileri daha sağlıklı incelenebilir.

Orta öğrenimi süresince arkadaşlarıyla yada yalnız başına yaşayan öğretmenlerin yatılı okuyan yada aile yanında kalanlardan daha iç kontrollü oldukları belirlenmiştir. Bu sonuç kendi sorumluluğunu taşımak zorunda olan bireyin iç kontrole yöneldiğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Çalışma süresi ile ilgili olarak kontrol odağı düzeyinin farklılaşmadığı belirlenmiştir. Ancak, İzmir ilinde öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun (%91) 11 yıldan daha deneyimli olmasının sonuçları etkilediği düşünülmektedir. Aynı okulda uzun süre görev yapmanın (11yıl ve daha fazla) öğretmenlerde dış kontrole ilişkili olduğu görülmektedir. Bu öğretmenler aynı kurumda daha kısa sürelerde çalışan öğretmenlerden daha dış kontrollüdür.

Öğretmenlik mesleği ile ilgili olarak mesleği canlılık veren, güdüleyici bir meslek olarak değerlendirmenin iç kontrole bağlantılı olduğu bulunmuştur. Yine öğretmen olarak kişiliğinin öğrenci üzerinde olumlu etkisi olduğunu ve öğrencisine en önemli değer olarak insan sevgisi ve yardımlaşma duygusunu kazandırmayı ilke edindiğini belirten öğretmenlerin daha iç kontrollü oldukları belirlenmiştir.

Diğer taraftan öğretmenlerle ilgili olarak yaş, annenin öğrenim durumu, anne mesleği, kardeş sayısı ve sırası, öğrenim yaptığı ortaöğrenim kurumunun türü , en son öğrenim durumu, iyi bir öğretmen olmayı engelleyen etkenler, öğretimde kullanılan yöntem, sınıf içi disiplin anlayışı , etkili öğretimde bulunması gereken niteliklerle ilgili görüşü ve mesleki başarısını değerlendirmesi gibi değişkenlere göre kontrol odağı düzeyindeki farkların anlamlı olmadığı ortaya konmuştur.

Araştırmada ayrıca ele alınan ilkokul öğrencileri ile ilgili çeşitli değişkenlerle kontrol odağı düzeyi arasında bulunan ilişkiler şöyledir:

Öğrencinin yaş düzeyi yükseldikçe iç kontrolde artış görülmektedir. Bu durum bu konuda yapılan çalışmalarla paraleldir. Yaş değişkeni ile kontrol odağı arasındaki ilişkilere yönelik yapılan çalışmalar genellikle yaş arttıkça iç kontrol odağında artıştan söz etmektedir (Nowicki ve Strickland, 1973; Korkut , 1986). Ancak, yapılan araştırmalarda tek koşulun yaş olmadığı düşünülerek bu sonuçlar değerlendirilmelidir. Aynı zamanda yaşla kontrol odağı arasında ilişki belirtmeyen araştırmalarda bilinmektedir (Cerit-Aksoy, 1992 ; Bkz. Bölüm II) .

Kontrol odağı düzeyi cinsiyete göre ilkokul öğrencilerinde de önemli düzeyde farklılaşmaktadır. Erkek öğrenciler kızlardan daha iç kontrollüdür. Bu sonuç (Mc Nulthy, 1980; Crandall, 1967, Frieze, 1975; Denктаş-Canel, 1993; Yaşar, 1996; Arıcak, 1997)'in çalışmaları ile paralellik gösterirken, bazı araştırmalarda ise kızlarda iç kontrolün yüksekliği belirtilmektedir (Oleron ve Soubitez, 1982). Bazı çalışmalarda çocuklarda kontrol odağında cinsiyete göre bir farklılık belirtmemektedir. (Korkut, 1986) Bu araştırmanın sonunda cinsiyetler arasında erkek çocuklar lehine bir fark bulunmasının belkide kültürel olarak erkek çocuklara daha fazla davranış seçme özgürlüğü verilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Öğrencilerde kardeş sayısı ve sırasının kontrol odağı düzeyinde önemli farklılaşmaya neden olduğu görülmektedir. tek çocukların ve ailede ilk çocuk olan çocukların kardeşi olanlar ve sonradan doğanlara göre daha iç kontrollü oldukları görülmektedir. Bu sonuçlar Cerit-Aksoy'un bulguları ve Adler (1965)'in kuramındaki görüşlerle paralellik göstermektedir.

Öğrencilerle ilgili olarak babanın öğrenim durumu ,baba mesleği, annenin öğrenim durumu ve anne mesleği sosyal ve ekonomik olarak statü yüksekliği ve koşulların iyileşmesi ile çocukta iç kontrolde artış olduğu belirlenmiştir. Bu durum anne ve babaların eğitim ve meslek düzeylerinin yüksekliğinin çocukta iç kontrolün artmasında olumlu bir etken olduğu şeklinde yorumlanabilir. Baba ve anne eğitim düzeyi ile kontrol odağı arasındaki ilişkilere yönelik bu sonuçlar Chance (1965)'in bulguları ile paralellik

gösterirken , bunların yanı sıra anne baba mesleği ve öğrenim durumuna ilişkin Korkut (1986), Yeşilyaprak (1988) ve Argun(1995)'un bulguları ile benzer bulunmamıştır. Söz konusu araştırmalarda annenin çalışması çocukta iç kontrolle bağlantılı bulunmuştur. Bu çalışmada ise annenin sadece çalışıyor olmasının değil aynı zamanda eğitim düzeyinin yüksekliğinde iç kontrolle olumlu bağlantılı olduğu görülmektedir. Annesi çalışan çocukların hepsi değil belirli meslek gruplarında olanlar daha iç kontrollü bulunmuştur. Bu nedenle anne ve baba eğitim düzeyleri ile mesleklerinin ayrı bir araştırmada ele alınarak incelenmesi önerilmektedir. Bu iki değişken birlikte ele alınmalı ve çok yönlü varyans analizi (MANOVA) ile incelenmelidir. Bu çalışma özelinde anne-baba eğitim düzeyi ve mesleki yapısının ebeveynin çocukları ile kurduğu ilişkinin niteliğini ve dolayısıyla kontrol odağının oluşumunu etkilediği söylenebilir.

Öğrencilerin kontrol odağını etkilediği düşünülen evdeki oda sayısı ve odanın kendisine ait olup olmaması değişkenlerine göre ise kontrol odağı düzeylerinin farklılaşmadığı bulunmuştur.

Sonuç olarak bulgular iç ve dış kontrolün çeşitli demografik değişkenlerle ilişkili olduğu ve öğretmenin iç ya da dış kontrollü olmasının öğrencisinin kontrol odağı boyutunu etkilediğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın ulaştığı bulgulara dayanarak bu alanda önemli görülen öneriler aşağıda sunulmaktadır: Yeşilyaprak (1988) anne babanın ilgi, şefkat göstermesi, amaçlara ulaşmada yardımcı olma ve tutarlı disiplinin çocukta içsel denetimin gelişmesine etkili olduğunu belirtmektedir. Anne-babanın çocuğa yönelik destekleyici ve olumlu ilişkisinin varlığı iç kontrolü, koruyuculuk, fiziksel cezalandırma, duygusal cezalandırma ve başarı için baskı davranışları ise çocukta dış kontrolün gelişmesinde etkili olmaktadır (Kuzgun, 1972; Lefcourt, 1976). Kişinin davranışının oluşumunda dış çevrenin geniş ve derin bir rol oynadığı uyarıların nicelik ve niteliğinin önemi bilinmektedir (Rotter,1972). Bu nedenle anne baba tutumları kadar önemli olduğu düşünülen öğretmen tutum ve davranışının çocuğa yukarıda belirtilen koşullarda etkili olacağı bilinmektedir. Bu nedenle öğretmen yetiştirmede kişilik geliştirici eğitime ve ruh sağlığına önem verilmelidir. Bunun için yeniden yapılanma sürecinde olan eğitim sistemimizde öğretmen eğitiminde çok yönlü bakış açısının yerleştirilmesi gerekir.

Ayrıca, öğretmenlik mesleğinin sosyo-ekonomik statüsü yüksek hale getirilmesi öğretmenin mesleki benliğini olumlu etkileyerek öğrenci ile olan ilişkisinde olumlu ve yapıcı olmasına yansiyabilecektir.

Rotter (1972)'a göre kişilik çevre ile etkileşimlerin zihinsel iç süreçlerden geçişi ile oluşmaktadır. Bu etkileşimin göz önüne alınarak ilköğretim okulları ve ilkokullarda hali hazırda mevcut bulunmayan rehberlik servislerinin bir an önce faaliyete geçirilmesi ve servis görevlilerinin öğrencileri ve gerektiğinde de öğretmenleri dikkatle izleyerek ortaya çıkabilecek sorunları engelleyebilmek ya da etkilerini azaltabilmek için hazırlıklı olmaları yararlı olacaktır. Bu nedenle rehberlik ve psikolojik danışma servislerindeki görevliler iç ve dış kontrolle ilişkili bilgilendirilmelidir.

Okullardaki rehberlik birimlerine işlerlik kazandırılmalıdır. Çocuklarla yapılacak kısa süreli etkileşim ve psikodrama grupları onların kendileri ve başkaları ile ilgili olarak farkındalık kazanmalarını sağlayacaktır. Kişinin kendini tanıması iç kontrolü geliştiren önemli bir etkidir. Kendi yaşamını belirlemede etkili olduğuna inanan bireyin etkinliği ve başarısı olumlu yönde etkilenecektir.

Demokrasinin eğitim kurumlarında uygulanıp, yaşatılabilmesi öğretmenlerin bir yaşam biçimine dönüştüren kişiler olması ile bağlantılıdır. Ailede kazanılan demokratik değerlerin geliştirilmesi ya da kazanılamayanların verilebilmesi eğitim sistemi ve öğretmene bağlıdır (Büyükkaragöz,1997). Kendisi ile ilgili kararlara katılım ve kendi geleceğini belirlemede söz sahibi olma demokrasinin temel özellikleridir. Bu kişilerden oluşan bir toplumun demokratik, esnek, hoşgörülü ve gelişmelere açık olması beklenir. Bu nedenle eğitim sisteminin her aşamasında kişilere hayatlarını yönlendirme gücüne ve iradesine sahip oldukları bilinci kazandırılmaya çalışılmalıdır. İç kontrollü olmak kendi başına karar verebilmede ve geleceğini yönlendirebilme özellikleri ile bağlantılıdır.

- Açıköz, Ü. K. (1996). **Etkili Öğrenme ve Öğretme**. İzmir: Kanyılmaz.
- Adler, A. (1965). **Eğitimi Zor Çocuklar**, Çev: R. Şemin, İstanbul.
- Adams, R. G. (1983). Social Competence During Adolescence: Social Sensitivity, Locus of Control, Emphaty and Peer Popularity. **Journals of Youth and Adolescence**. December.12,3, 203-211
- Akyüz, Y. (1978). **Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri**. Ankara: Dogan Basımevi.
- Agne, K. J. (1992). Caring: The Expert Teacher’s Edge. **Educational Horizons**, 7D, 3 : 120-124, Spr 1992.
- Anastasia, A. (1982). **Psychological Testing**. 3rd Ed., New York: The MacMillan Company.
- Anderson, C. R. (1977). Locus of Control, coping behaviours, and performance in a stress setting. A longitudinal study. **Journals of Applied Psychology**, 62: 446-451
- Argun, Y. (1995). **Anne-Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Ortaokul Öğrencilerinin Denetim Odağı Üzerine Etkileri**. Yüksek Lisans Tezi, İzmir : DEÜ Sos. Bil. Enst. EPH A.B.D.
- Armağan, İ. (1983). **Bilimsel Yöntem**. Birinci Basım. D.E.Ü. İzmir: Güzel Sanatlar Fak. Yay. No: 16-a
- Arıcak, O. T., A. Kulaksızoğlu. (1997). Üniversite Öğrencilerinde Saldırganlık, Benlik Saygısı ve Denetim Odağı İlişkisi. **IV. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi**, 1-3 Eylül , Ankara.Ü. : Sunulmuş bildiri.

- Ashkanazy, N. M. (1991). Supervisors' Responses to Subordinate Performance: Effect of Personal Control Orientation and Situational Control. **Journal of Social Psychology**. 131,4: 525-544, Aug.
- Aydın, G. (1985). **Sosyal Başarı Eğitim ve Sosyal Beceri Eğitiminin Çocuklarda Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışlarının Ortadan Kaldırılmasına Etkisi**. Yayınlanmamış D.Tezi, Ankara: H.Ü.
- Aydın, G. (1986). Çocuklarda Öğrenilmiş Çaresizlik ve Düzeltici Yöntemler. **İnsan Bilimleri Dergisi**: 13-61.
- Aydar, A., Altınçekiç, F. (1988). **Şehrsel Sınıf Sisteminin Mekansal Boyutları**. İzmir: D. E. Ü. Müh. Mim. Fak. .MM/ ŞBP- 88 EY 166.
- Aysan, F. (1994). Lise Öğrencilerinde Başarısızlık Nedenlerini Algılama ve Başa Çıkma Stratejilerinin Kullanımı. Adana: Ç. Ü. I: **Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiriler**. II, 623-633, 28-30 Nisan.
- Baron, R.A. , Byrne, D. (1984). **Social Psychology Understanding Human Interaction**: 555-561.
- Baron, R.A. , Byrne, D. (1988). **Exploring Social Psychology**. (Third Ed.).Boston: Allyn and Bacon.
- Başal, H.A. (1983). **Çevre Büyüklüğü ve 10-12 Yaş İlkokul Çocuklarında Denetim Odağı (Locus of Control)**. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: A.Ü. Eğit. Bil. Fak.
- .(1997). Denetim Odağı ve Sınav Kaygısı. **Eğitim ve Bilim Dergisi**, 21, 103: 4-12.
- Başal, H. A., Dönmez. A. (1984). Çevre Büyüklüğü ve 10-12 Yaş İlkokul Çocuklarında Denetim Odağı (Locus of Control). **Eğitim ve Bilim Dergisi**, 9, 49: 10-19

Bayezid, G. (1986). **İlkokul Öğretmenlerinin Frustrasyona Tolerans Derecelerinin Öğrencilerinin Frustrasyon Toleransı Oluşumuna Etkileri.** Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: DEÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri A.B.D.

----- (1996). Prospective teachers self image and philosophies of human nature in Turkey and Iran. İzmir: **Teacher Education at Work:** 109-123

-----.(1997). İlkokul Öğretmen Adaylarının Kişilik Yapısının Gözönünde Bulundurulması Seçilmesi. **Yaşadıkça Eğitim.** 54: 12-16.

Bayezid, G., Küçükkaragöz. H., ve Yemez. B. (1996). **Psikodramanın Kontrol Odağı, Aleksitimi ve Empatik Eğilim Düzeylerine Etkisi. II.** Ulusal Eğitim Sempozyumu. 18-20 Eylül, İstanbul: Marmara Üniversitesi: Yayında.

Bayse, D. J. (1992). Locus of Control, Narcissism, and Family Life Education in Correctional Rehabilitation. **Journal of Offender Rehabilitation,** 17, 3-4: 47-64.

Bilgin, N. (1988). **Sosyal Psikoloji** . İzmir: E.Ü.Ed.Fak.Yay.

Boggiano, A. K. , Barnett, M. (1992). Gender Differences in Depression in Children as a Function of Motivational Orientation. **Sex Roles; A Journal of Research,** 26, 1-2: 11-17, Jan.

Bolel, N. (1993). **Normal ve Psikiatrik Semptom Gösteren Çocuklarda Denetim odağı ile Depresyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Ü. Sos.Bil. Ens.

Boone, C., de-Brabander, B., Gerits, P., and Willeme, P. (1990). Relation of Scores on Rotter's I-E Scale to Short-term and Long-term Control Expentancies and Fatalism. **Psychological Reports,** 66(3,Pt2): 1107-1111, Jun.

- Boyd, T.L. (1982) **Learned Helplessness in Humans: A Frustration-Produced Response Pattern. Journal of Personality and Social Psychology . 42, 4: 738-752**
- Brophy, J.E., Good, T. (1974). **Student-Teacher Relationships**. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Buluş, M. (1996). **Ergen Öğrencilerde Denetim Odağı-Yalnızlık Düzeyi İlişkisi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: DEÜ Sos. Bil. Enst. EPH.
- Burger, J.M. (1984). **Desire for control, Locus of Control and Pronenes to Depression. Journal of Personality. 52 (1): 71-89.**
- Büyükkaragöz, S., Kesici. Ş. (1997). **Öğretmenlerin Hoşgörü ve demokratik Tutumları. 3.Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. Balcalı. Bildiriler. Ç.Ü. Eğitim Fak. ve Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği yay.: 217-225.**
- Canel, N. D. (1993). **Ortaokul Seviyesindeki Ergenlerin Denetim Odağı Özelliklerinin Yaratıcı düşünceye Etkisi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. Marmara Ü. Sos. Bil. Enst. EPH A.B.D.
- Cengiz, A. (1996). **Sanat Eğitimi Alan ve Almayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Denetim Odağı ve Kişisel Yönelimlerinin Karşılaştırılması**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: DEÜ Sos. Bil. Enst. EPH A.B.D.
- Cerit-Aksoy. A. (1992). **Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Öz saygı ve Denetim Odagını Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: H.Ü. Sos. Bil. Enst. EPH A.B.D.
- Chan, D. W. (1989). **Dimensionality and Adjustment Corralates of Locus of Control Among Hong Kong Chinese. Journal of Personality Assesment. 53, (1): 145-160.**

- Chance, J. E. (1965). Internal Control of Reinforcements and The School Learning Process. Paper presented at Society for Research in child Development Convention, Minneapolis.
- Cohen, S., Rothbard, M. and Phillips, S. (1976). Locus of Control and The Generality of Learned Helplessness in Humans. **Journal of Personality and Social Psychology**, 34: 1049-1056.
- Collins, B. E. (1974). Four Components of the Rotter Internal-External Scale: Belief in A Difficult World, A Just World, A Predictable World, and A Politicly Responsive World. **Journal of control Personality and Social Psychology**, 41: 381-391.
- Çakıl. N. (1992). **Suç İşleyen Ve İşlemeyen Çocuklarda Denetim Odağını Etkileyen Bazı Değişkenler**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Ana Bilim Dalı.
- Devlet İstatistik Enstitüsü Verileri**. (1990). İzmir. ....
- Dağ, İ. (1990). **Kontrol Odağı, Stresle Başa Çıkma Stratejileri ve Psikolojik Belirti Gösterme İlişkileri**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: H.Ü. Sosyal. Bil. Enst., Psikoloji A.B.D.
- (1991a). Rotter'ın İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİDKOÖ)'nin Üniversite Öğrencileri İçin Güvenilirliği ve Geçerliği. **Psikoloji Dergisi**. , 7 (26): 10-16.
- (1992). Kontrol Odağı, Öğrenilmiş Güçlülük ve Psikopatoloji İlişkileri. **Psikoloji Dergisi**. 7, 27: 1-9.
- Davis, W. L., Phares, E. J. (1967). İnternal- External Control As A Determinant Of İnformation-Seeeking İn a Social İfluence Situation. **Journal of Personality**, 35: 547-561.

- Dönmez, A. (1983). Denetim Odağı(Locus of Control) ve Çevre Büyüklüğü. **Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi. A.Ü. Yay. 16, 1: 37-47.**
- Dönmez, A. (1984). Belirli Toplumsal Durumların Algılanmasında Denetim Odağının Etkisi. **Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi. A. Ü. Yay. 17, 1-2: 143-158.**
- (1985). Denetim Odağı (Locus of Control) **Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi. A. Ü. Yay. 18, 1-2: 31-44.**
- (1985). Denetim Odağı, Kendine Saygı ve Üç Değişken: Çevre Büyüklüğü , Yaş, Aile Ortamı. **Eğitim ve Bilim Dergisi. 55: 4-15.**
- (1986). Denetim Odağı: Temel Araştırma Alanları. **Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi. A.Ü. Yay. 19, 1-2, 259-281.**
- (1994). Eğer Hitler İsteseydi. Ankara
- Dubois, N. (1988). The Norm of Internality: Social ValORIZATION of Internal explanations of Behavior and Reinforcements in Young People. **The Journal of Social Psychology. 128.4: 431-439.**
- Durante, J. E. (1993). Attributions for Achivement Outcomes Among Behovioral Subgroups of Children With Learning Disabilities. **Journal of Special Education, 27, .3: 306-320, Fall .**
- Erikson, E. H. (1968). İdentitu an İdentitu Piffusion. İn C. Gordon ve K.J.Gergen(Eds.) **The Self in Social interaction. Vol.I. Classic and Contemporary Perspectives. New York: John Wiley and Sons Inc.**
- Erikson, E. H. (1984). **İnsanın Sekiz Çağı. Çev: B. Üstün ve V. Şar. Birey ve Toplum Yay. Ankara: Sevinç Matbaası.**
- Fertman, C. I., Chubb, N. H. (1992). The Effects of Psycho-educational Program of Adolescents Activity Involvement, Self-esteem, and Locus of Control. **Adolescence.**

- Fidan, N. (1986). **Okulda Öğrenme ve Öğretme**. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Foley, R. M.; Epstein, M. (1992). Correlates of The Academic Achievement of Adolescents with Behavioral Disorders. **Behavioral Disorders**, 18, 1: 9-17, Nov.
- Foulds, M., Warchime. R. (1971). Relationship Between Repression-Sensitization and a Measure of Self Actualization . **Journal of Consulting and Clinical Psychology**. 36: 257-259.
- Freedman, S. A. (1992). Sex, Gender and Locus of Control in College Students. **Paper presented at the Annual Convention of the APA, Washington DC, August 14-18.**
- Freedman, L. J., Carlsmith, J. M. (1974). **Social Psychology**. New Jersey: Prentice-Hall inc.
- Fuqua, R., Couture, K. (1986). Burnout and locus of control in child day care staff. **Child Care Quarterly**, 15, 2 : 98-109, Summer.
- Gable, M., Hollon, C. and Dangello, F. (1990). Relating Locus of Control to Machiavellianism and Manegerial Achievement. **Psychological Reports**, 67, 1: 339-343 Aug.
- Golnick, W. S. (1991). Inner Resources for School Achievement: Motivational Mediators of Children's Perceptions of Their Parents. **Journal of Educational Psychology**, 83, 4 : 508-517, Dec.
- Gould, S. J. (1990). Health Conciousness and Health Behavior: The Application of a New Health Conciousness Scale. **American Journal of Preventive Medicine**, 6 4 : 228-237, Jul-Aug .
- Gökçakan, Z. ve Gökçakan, N. (1993). Öğretmen Adaylarının Kendilerini Kabul Düzeyleri. **KTÜ Fatih Eğit. Fak. Eğitim Dergisi**. 6: 85-88.

- Gözütok, F. D. (1995). **Öğretmenlerin Demokratik Tutumları**. Türk Demokrasi Vakfı Yay. Ankara: Ekin Mat.
- Gurin, R., Gurin, G., Lao, R. C. and Beattie, M. (1969). Internal-External Control in the Motivational Dynamics of Negro Youth. **Journal of Social Issues**.
- Guskey, T. R. ; Passaro, P. (1993). Teacher Efficacy: A Study of Construct Dimensions. **Paper Presented at the Annual Meeting Of the AERA, Atlanta, GA, April 12-16.**
- Hakan, S. (1995). **Anadolu Lisesi Öğrencileri İle Yurtdışı (Almanya) Yaşantısı Geçiren ve Anadolu Liselerine Gelen Öğrencilerin Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: DEÜ Sos. Bil. Enst. Eğit. Bil
- Hamacek, E. D. (1972). Toward More Effective Teaching. İn:Don E. Hamacek (Ed.). **Psychology and Education**. Boston: Allyn & Bacon Com. Inc.
- Hersch, P. D., Scheibe, K. E. (1967). Reliability and validity of Internal and External Control as a Personality Dimension. **Journal of Consulting Psychology**, 31: 609-613.
- Herskovitz, M., Geffert, E. (1992). Locus of Control as an Important Factor in Teacher's Rating of Highly Able Children. **Gifted Education International**, 8, 2 : 79-84.
- Hethirington, E. M., Parke, R. D. (1991). **Child Psychology**. Mc Graw Hill.
- Hipps, E. S., Malpin, G. (1991). The Relationship of Locus of Control, Stress Related to Performance Based Accreditation and Job Stress to Burnout in Public School Teachers and Principals. **Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, April, 3-7, Chicago.**

- Hiroto, D. (1974). Locus of Control and Learned Helplessness. **Journal of Experimental Psychology**, 102 : 187-193.
- Hoffart, A., Martinsen, E.W. (1990). Agoraphobia, Depression, Mental health Locus of Control and Attributional Styles. **Cognitive Therapy and Research**, 14 : 343-351.
- Hovardaoğlu, S. (1986). **Görev Farkının Öğrenilmiş Çaresizliğe Etkileri**. Yayınlanmamış Doktora Tezi . Ankara: H.Ü. Sos. Bil. Enst.
- Hui, C. C. H. (1982). Locus of Control: A Review of Cross Cultural Research. **International Journal Intercultural Relations**, 6: 301-323.
- Joe, V. C. (1971). Review of the Internal-external Construct as a Personality Variable. **Psychological Report**. 28: 619-640.
- Julian, J.W., Katz, S.B. (1968). Internal-external control and the value of reinforcement. **Journal of Personality and Social Psychology**, 81, 1: 89-94.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1972). **Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları: İzmir lise Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme**. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yay., A-5.
- Karasar, N. (1991). **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. 4. Basım. Ankara: Sanem
- Katz, I. (1967). The Socialization of Academic Motivation İn Minority Group Children. In D. Levine (Ed.) **Nebraska Symposium on Motivation**. Lincoln, Nebraska: Universty of Nebraska Press, 133-191.
- Katkowsky, W., Crandall ,V.C. and Good. S. (1967). Parental Antecedents of Children's Beliefs in Internal-External Control of Reinforcement in Intellectual Achievement Situations. **Child Development**, 28: 765-776.

- Ketenci, A. (1994). **Alkol Bağımlılarında Benlik Saygısı, Depresyon, Yalnızlık Algısı ve Kontrol Odağı İnancı**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı.
- Kılıçcı, Y. (1980). Ergenlikte Kişiliğin Gelişim ve Uyumu. **H.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**. 3: 25-35.
- Korkut, F. (1986). **İlkokul Öğrencilerinde Kendilerine ve Ailelerine İlişkin Bazı Değişkenlerinin Denetim Odakları Üzerindeki Etkisi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- .(1991). **Yetiştirme yurdundaki öğrencilerle Gestalt yaklaşımına dayalı olarak yapılan Bireysel Danışmanın Sürekli Kaygı ve Denetim Odağı Üzerine Etkileri**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. H.Ü. Sos.Bil. Enst.
- .(1996). İletişim becerilerini Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. **Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**. 2, 7: 18-23.
- Köksal, F. (1991). **Denetim Odağı ile Saldırgan Davranışlar Arasındaki İlişkiler**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Ü. Sos. Bil. Enst. EPH A.B.D.
- Kurt, C. E. (1988). **Çocuklarda Denetim Odağı Ölçeği Uygulaması**. Yüksek Lisans Tezi, İzmir. Ege Üniversitesi, Sos. Bil. Enst. Psikoloji A.B.D.
- Kuzgun, Y. (1972). **Anne-Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara, H. Ü. Eğitim Enstitüsü.
- Küçükkaragöz, H. (1992). Sosyal Bir Ünite Olarak Okul içi Etkileşim. **H. Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi**. 12: 449-459.

- (1992). **Öğretmen Adaylarının İnsan Doğasına İlişkin Tutumları.**
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir. D.E.Ü. Sos. Bil. Enst.
- (1994). Cinsiyet Rolü ve Okul Davranışlarına Etkisi. **1. Eğitim Bilimleri Kongresi, Bildiriler.** Cilt: 2. Adana: Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Lefcourt, H. M. (1966). Internal-External Control of Reinforcement. **A review: Psychological Bulletin, 65 : 206-220.**
- Lefcourt, H. M. (1972). Internal Versus External Control of Reinforcement Revisited: Recent Developments. In **B.A.Maher (ed.), Progress in Experimental Personality Research (Vol.6).** New York: Academic Press.
- (1976). **Locus of Control: Current Trends in Theory and Research.** Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Ass.
- (1982). **Locus of Control: Current Trends in Theory and Research.** 2nd ed. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Ass.
- (1991). **Locus of Control. Measures of Personality and Social Psychological Attitudes.** New York: Academic Press.
- Levenson, H. (1973a). Multidimensional Locus of Control Psychiatric Patients. **Journal of Consulting and Clinical Psychology, 41: 397-404.**
- Levenson, H. (1973b). Perceived Parental Antecedents of Internal, Powerful Others and Chance Locus of Control Orientations. **Developmental Psychology, 9: 268-274.**
- MacDonald, A. P. (1976). Internal-External Locus of Control. in: **Measures of Social Psychological Attitudes.** Ed. J.P. Robinson; P. R. Shaver, Institute for Social Research. Michigan University Pub., Michigan, 169-192.

- Magsud, M., Rouhani. S. (1991). Relationship Between Socioeconomic Status, Locus of Control, Self -Concept, and Academic Achievement of Batswana Adolescents, **Journal of Youth and Adolescence**, 20, 1: 107-114.
- Magsud, M. (1993). Relationships of Some Personality Variables to Academic Attainment of Secondary School Pupils. **Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology**, 13, 1: 11-18.
- Malkus, A. J., Musser, L. M. (1993). Children and the New 3Rs (Reduce, Reuse, Recycle): Attitudes Toward The Environment. **Paper Presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development**, New Orleans, LA, March 25-28, 1993.
- de-Man, A. F. (1990). Repression-Sensitization And Measures Of Adjustment. **Social Behaviour and Personality**, 18 (1) : 13-16.
- Martin, N. K., Baldwin, B. (1993). Validation of an Inventory of Classroom Management Style: Differences Between and Experienced Teachers. **Paper Presented at the Annual Meeting of the AERA**, Atlanta, GA, April 12-16.
- Mc Ghee, P. E., Crandall, V. C. (1968). Beliefs In Internal-External Control of Reinforcement And Academic Performance. **Child Development**. 39 : 91-102
- Mirrels, H. L. (1970). Dimensions of Internal Versus External Locus of Control. **Journal of Consulting and Clinical Psychology**, 34 : 226-228.
- Milli Eğitim Müdürlüğü Tanıtma Rehberi**. (1993). İzmir İli 1992/1993, İzmir: İzmir Okullar Yayınevi.
- Mizzi, R. D. (1991). Age changes in Children's Beliefs Internal and External Control. **The Journal of Genetic Psychology**. 2 : 217-224.

- Mulchahy, R. (1991). The Relationships Between Affect and Achievement for Gifted, Avarage, and Learning Disabled Student. **Gifted Education International**, 7, 3 : 123-125.
- Nowicki-Strickland Çocuklar İçin Denetim Odağı Ölçeği. (1993). **3P Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi**. 1, ek sayı: 2: 39-40.
- Nadith, M.P., Gargan, M.A., and Michael, L.B. (1975). Denial, Anxiety, Locus of Control, and Discrepancy Between Aspirations and Achievements as Components of Depression. **Journal of Abnormal Psychology**, 84 : 1-9.
- Nowicki, S. (1973). Predicting Academic Achievemnet of Females From Locus of Control Orientations. Some Problems and Some Solutions. **Paper presented at American Psychological Association Convention**. Montreal.
- Nowicki, S., Strickland. B. R. (1973). Locus of Control Scale For Children. **Journal of Consulting and Clinical Psychology**. 40, 1 : 148-154.
- Nowicki, S., Barnes, J. (1973). Effects of a Structured Camp Experience on LOC Orientation. **Journal of Genetic Psychology**. 122 : 247-252.
- Onur, B. (1987). **Ergenlik Psikolojisi**. (Derleme) Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık Ltd.
- Ozankaya, Ö. (1971). **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür. İki Grup Köyde Yapılan arşılaştırımalı Bir Araştırma**. Ankara: A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Ören, N. (1991). Denetim Odağı ve Kendini Kabul Arasındaki İlişkiler. **Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**. 1, 2, Eylül, 20-28.
- Öztürk, O. (1985). **Psikanaliz ve Psikoterapi**. Ankara.

- Özyürek, M. (1983). **Birlikte ve Ayrı Eğitimin Etkinliği: Benlik Kavramı ve Denetleme Odağı**. A. Ü. Eğitim Bilimleri Fak.Yay. Ankara: A. Ü. Basımevi. 123.
- Özben, Ş. (1997). **Suçlu Çocuklarda Denetim Odağı**. Nasıl Bir Eğitim Sistemi: Güncel Uygulamalar ve Geleceğe İlişkin Öneriler Sempozyumu. İzmir: DEÜ ve Bilsa .Yayında.
- Oleron, P., Soubitez, M. C. (1982). Influence of Variables Age, Sex, Agent, Connotation The Evaluation of LOC By School Age Children. **Revue de Psychologie Appliquee**. 32 : 91-104.
- Onaran, O. (1981). **Çalışma Yaşamında Güdülenme Kuramları**. Ankara: Sevinç matbaası : 71-137.
- Peterson, S. (1992). College Students' Attributions for Performance on Cooperative Tasks. **Contemporary Educational Psychology**, 17, 2 : 114-124, Apr.
- Perlman, D., Cosby, P. C. (1983). **Social Psychology**. NewYork: Holt, Rinehart and Winston.
- Perry, I., G.Dickens. (1984). Perceived Control in The Classroom; Responce outcome contignency training and instructor expressiveness effects on student achievement on casual attributions. **Journal of Educational Psychology**, 76, 5 : 966-981.
- Phares, E.J. (1957). Expectancy Changes in Skill And Chance Situations. **Journal of Abnormal and Social Psychology**, 32 : 1331-1337.
- Pigge, F. L., Marso, R. N. (1994). Relationships of Prospective Teachers' Personality Type and Locus of Control Orientation With Changes in Their Attitude and Anxiety about Teaching. **Midwestern Educational Researcher**.

- Pitman, N.L., Pitman, T. S. (1978). Effects of Amount of Helplessness, Training and Internal External Locus of Control on Mood and Performance. **Journal of Personality and Social Psychology**, 37 : 39-47.
- Porat, Y., Lufi, D. and Tenenbaum, G. (1989). Psychological Components Contribute to Select Young Female Gymnasts. **International Journal of Sport Psychology**, 20, 4 : 279-286, Oct-Dec.
- Reber, A.S. (1985). **The Penguin Dictionary of Psychology**.
- Reich, J.W., Zautra, A. J. and Manne, S. (1993). How Perceived Control and Congruent Spouse Support Affect Rheumatoid Arthritis Patients. **Journal of Social and Clinical Psychology**. 12, 2 : 148-163.
- Rotter, J.B. (1954). **Social Learning and Clinical Psychology**. New Jersey : Prentice-Hall.
- (1966). Generalized Expectancies For Internal Versus External Control of Reinforcement. **Psychological Monographs**, 80: 1-28.
- (1971). External Control and Internal Control. **Psychology Today**. June : 37-66.
- (1975). External Control and Internal Control. **Psychology Today**, June.
- (1982). **The Development and Application Of Social Learning Theory** . New York : Praeger Pub.
- (1990a). The Development And Applications of Social Learning Theory: **Selected Papers**. N.Y: Praeger.
- (1990b). Internal Versus External Control of Reinforcement: A case history of a variable. **American Psychologist**, 45 : 489-493.
- (1993). Rotter'm İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği. **3P Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi**. 1, ek sayı : 2 : 39.

- Rotter, J.B., Chance, J.E., Phares E.J. (1972). **Applications of a Social Learning Theory of Personality**. New York : Holt, Rinehart and Winston.
- Rowe, M. B. (1993). The Relation of Locus of Control Orientation and Task Structure to Problem Solving Performance of Sixth Grade Student Pairs. **Journal of Research of Science Teaching**, 30, 4 : 401-426, Apr.
- Seeman,M., Evans, J. W. (1962). Alienation and Learning İn A Hospital Setting. **American Sociological Review**, 27: 772-783.
- Scherer, M. E., Kimmel, E. (1993). Modifying Teachers' Attributions: An Education-Consultation Approach. **Paper Presented at the Annual Meeting of the Southeastern Psychological Association**, Atlanta, GA, March 24-27.
- Schneider, D. (1976). **Social Psychology**. Addison Wesley Publishing.
- Seifert, K. L. (1991). **Educational Psychology**. Houghton Mifflin Com.
- Sert -Ağır, M. (1994). **Normal Lise İle İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Denetim Odakları Üzerine Bir İnceleme**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eğit. Psi. Hiz. ABD.
- Skinner, E. (1990). Age Differences in The Dimensions of Perceived Control During Middle Childhood. **Implications For Developmental Conceptualizations**.
- Sparks, R., Lipka R. P. (1992). Characteristics of Master Teachers: Personality Factors, Self Concept, Locus of Control, and Pupil Ideology. **Journal of Personnel Evaluation in Education**, 5, 3 : 303-311, May.
- Sprinthall, N. A., Sprinthall, R. C. (1990). **Educational Psychology**, Mc Graw Hill.

- Strickland, B.R. (1978). Internal-External Expectancies and Health-Related Behaviors, **Journal of Consulting and Clinical Psychology**, 46, 6: 1192-1211
- Strickland, B. R. (1989). Internal-External Control Expectancies: From Contingency to Creativity. **American Psychologist**, 44, 1: 1-12.
- Sullivan, M. W., Lewis, M. (1993). Determinants of Anger in Young Infants: The Effect of Loss of Control. **Paper Presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development**, New Orleans, LA, March 25-28.
- Tallent, R., Mary, K. and Yarbrough, D. W. (1992). Effects of the Future Problem Solving Program on Children's Concerns about the Future. **Gifted Children Quarterly**, 36, 4 : 190-194, Fall.
- Tiffany, G. P. (1983). Experienced Control in Pre-Adolescent and Adolescent Age males and Females. **Paper presented at the Annual Convention of Rocky Mountain Psychological Association**. April, English, 26-30.
- Tobacyk, J. J., Tobacyk, Z. F. (1992). Comparisions of Belief Based Personality Constructs in Polish and American University Students: Paranormal Beliefs, Locus of Control, Irrational Beliefs and Social Interest. **Journal of Cross Cultural Psychology**, 23, 3 : 311-325, Sep.
- Tur-Kaspa, H. (1993). Reflections on Social Attributions of Students with Learning Disabilities. **Exceptionally: A Research Journal**, 4, 4 :253-256.
- Washington, G. (1989). **10-12 Yaş Grubu Korunmaya Muhtaç Yuva Çocuklarında Denetim Odağı Algısı ve Kendine Saygı Duygusu**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitimde Psikolojik Hizmetler Ana Bilim Dalı.

- Weiner, B. (1992). **Human Motivation: Metaphors, Theories and Research**. USA: Sage.
- Whitney, P. (1992). Children's Out of School Activities, Paper Presented at the **Annual Meeting of the National Reading Conference**, San Antonio, TX, December 2-5.
- Wilhite, S. C. (1990). Self-Efficacy, Locus of Control, Self-Assessment of Memory Ability, and Study Activities as Predictors of College Course Achievement. **Journal of Educational Psychology**, 82, 4 : 696-700, Dec.
- Williams, M. V., Barber, W. H. (1992). The Relationship of Locus of Control and Learned Helplessness in Special Education Students. **B. C. Journal of Special Education**, 16, 1:1-12.
- Woolfolk, A. E. (1993). **Educational Psychology**. (5. ED.). Boston. Allyn and Bacon.
- Yaşar, Z. (1996). Üniversite Öğrencilerinde Denetim Odağı Algısı İle Kendini Kabul Düzeyi Arasındaki İlişkiler. **III.Ulusal Eğitim Bil. Kongresi** .Uludağ Üniversitesi, 5-7 Eylül , sunulmuş bildiri.
- Yeşilyaprak, B. (1988). **Lise Öğrencilerinin İçsel ya da Dışsal Denetimli Oluşlarını Etkileyen Etmenler**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: H.Ü. PDR Ana Bilim Dalı.
- (1990). Denetim Odağının Belirleyicileri ve Değişimine İlişkin Araştırmalar: Bir Eleştirisel Değerlendirme. **Psikoloji Dergisi**, 7 (25): 41-53.
- Yüksel, F. (1991). **İçsel ya da Dışsal Olmanın ve Bazı Değişkenlerin Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeylerine Etkisi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara : H.Ü.

- Acun- Kapıkıran. (1993) 11-12 Yaş Çocuklarında Denetim Odağına Bağlı Öğrenilmiş Çaresi Modelinin İncelenmesi ve Öğrenim Durumları Üzerindeki Etkiler. Belirlenmesi. **Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi. D. E. Ü. İzmir.**
- Agne. K. J. ve Dig. (1994). Relationship Between Teacher Belief Systems and Teacher Effectiveness. **Journal of Research and Development in Education. 27. 3: 141-152.**
- Ausubel, P. D., Robinson, G. F. (1969). **School Learning.** New York : Holt, Rinehart and Winston Inc.
- Bandura, A. (1973). **Aggression: A Social Learning Analysis.** N. J.: Prentice Hall.
- Bialer, I. (1961). Conceptualization of Success and Failure in Mentally retarded and Normal Child. **Journal of Personality. 29: 303-320.**
- Crandall, V. C., Katkovsky, W., & Preston, A. (1962). Motivational and Ability Determinants of Young Children's Intellectual Achievement Behaviors. **Child Development. 33: 643-654.**
- Freedman, J. L., Sears, D. O., & Carlsmith, J. M. (1989). **Sosyal Psikoloji.** Çev: Ali Dönmez. İstanbul: Ara yay.
- Kılıçatıcı, M. (1991). Üniversite öğrencilerinin Tahmin Ettikleri ile Elde Ettikleri Akademik Başarı ile Öğrenilmiş Çaresizlik Arasındaki İlişki. **Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi. D. E. Ü. Ankara.**
- Küçükkaragöz, H., Baysal, A. (1993). Psikolojik Danışmada Bilişsel Yaklaşımlar. **Eğitim Bilimleri Dergisi. BEF. 2. 4: 229-233**
- Messer, S. B. (1972). The Relation of Internal- External Control to Academic Performance. **Child Development, 43 : 1456-1462.**
- Rotter, J. B. (1975). Some Problems and Misconceptions Related to The Construct of Internal and External Control of Reinforcement. **Journal of Consulting and Clinical Psychology, 43 : 56-67.**
- Yeşilyaprak, B. (1992). Denetim Odağı Ölçekleri Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. **PDR Dergisi. 3 : 27-29.**
- Walden, T. A., Ramey, C. T. (1983). Locus of Control and Academic Achievement: results from a Preschool Intervention Program. **Journal of Educational Psychology. 75: 347-358.**

Zhang, Q. (1992). **Social Psychological Consequences of Interpersonal Relations: A Confirmatory Approach to Testing Deutsch's Theory of Cooperation and Conflict Resolution.** Doctoral Dissertation, Columbia University.

EK. 1
KORELASYON KATSAYILARI

Güvenirlik Analizleri (Alpha)

	Madde no	X	ss (standart hata)	
1.	A1	.1789	.3386	570.0
2.	A2	.4526	.4982	570.0
3.	A3	.3211	.4673	570.0
4.	A4	.2035	.4030	570.0
5.	A5	.5211	.5000	570.0
6.	A6	.2614	.4398	570.0
7.	A7	.1105	.3138	570.0
8.	A8	.1877	.3908	570.0
9.	A9	.3070	.4617	570.0
10.	A10	.5316	.4994	570.0
11.	A11	.3000	.4587	570.0
12.	A12	.0298	.1703	570.0
13.	A13	.1368	.3440	570.0
14.	A14	.3368	.4730	570.0
15.	A15	.6544	.4760	570.0
16.	A16	.5439	.4985	570.0
17.	A17	.2474	.4319	570.0
18.	A18	.5035	.5004	570.0
19.	A19	.1175	.3224	570.0
20.	A20	.3281	.4699	570.0
21.	A21	.3351	.4724	570.0
22.	A22	.4947	.5004	570.0
23.	A23	.1772	.3822	570.0
	Madde Sayısı	X	Varyans	ss
	23	7.2807	11.5415	3.3973

Madde-ölçek korelasyonları

Madde no	Madde-ölçek ortalamasından çıkarıldığında	Madde-ölçek varyansından çıkarıldığında	Madde-ölçek korelasyonu	Madde çıkarıldığında alpha
A1	7.1018	10.8473	.2165	.6397
A2	6.8281	10.5398	.2329	.6378
A3	6.9596	10.3446	.3255	.6271
A4	7.0772	11.0837	.1101	.6498
A5	6.7596	10.7312	.1710	.6453
A6	7.0193	10.8379	.1762	.6438
A7	7.1702	10.9604	.2322	.6392
A8	7.0930	11.1882	.0767	.6526
A9	6.9737	10.7076	.2055	.6408
A10	6.7491	10.4449	.2624	.6342
A11	6.9807	10.4654	.2917	.6311
A12	7.2509	11.4044	.0939	.6487
A13	7.1439	10.9388	.2128	.6403
A14	6.9439	10.3343	.3233	.6272
A15	6.6263	10.5684	.2412	.6368
A16	6.7368	10.6020	.2128	.6402
A17	7.0333	10.8759	.1682	.6445
A18	6.7772	10.3352	.2971	.6299
A19	7.1632	11.2194	.1010	.6492
A20	6.9526	10.4670	.2807	.6322
A21	6.9456	10.5682	.2442	.6364
A22	6.7860	10.5200	.2375	.6373
A23	7.1035	10.7573	.2545	.6361

Denek sayısı = 570

Madde sayısı = 23

Alpha = .6495

Güvenirlilik Analizleri (Split)

Madde no		X	ss (standart hata)	
1.	A1	.1789	.3386	570.0
2.	A2	.4526	.4982	570.0
3.	A3	.3211	.4673	570.0
4.	A4	.2035	.4030	570.0
5.	A5	.5211	.5000	570.0
6.	A6	.2614	.4398	570.0
7.	A7	.1105	.3138	570.0
8.	A8	.1877	.3908	570.0
9.	A9	.3070	.4617	570.0
10.	A10	.5316	.4994	570.0
11.	A11	.3000	.4587	570.0
12.	A12	.0298	.1703	570.0
13.	A13	.1368	.3440	570.0
14.	A14	.3368	.4730	570.0
15.	A15	.6544	.4760	570.0
16.	A16	.5439	.4985	570.0
17.	A17	.2474	.4319	570.0
18.	A18	.5035	.5004	570.0
19.	A19	.1175	.3224	570.0
20.	A20	.3281	.4699	570.0
21.	A21	.3351	.4724	570.0
22.	A22	.4947	.5004	570.0
23.	A23	.1772	.3822	570.0

Madde Sayısı		X	Varyans	ss
Ölçek	23	7.2807	11.5415	3.3973
1.Bölüm	11	3.4053	3.7986	1.9490
2.Bölüm	12	3.8754	4.2252	3.3973

Madde-ölçek korelasyonları

Madde no	Madde-ölçek ortalamasından çıkarıldığında	Madde-ölçek varyansından çıkarıldığında	Madde-ölçek korelasyonu	Madde çıkarıldığında alpha
A1	7.1018	10.8473	.2165	.6397
A2	6.8281	10.5398	.2329	.6378
A3	6.9596	10.3446	.3255	.6271
A4	7.0772	11.0837	.1101	.6498
A5	6.7596	10.7312	.1710	.6453
A6	7.0193	10.8379	.1762	.6438
A7	7.1702	10.9604	.2322	.6392
A8	7.0930	11.1882	.0767	.6526
A9	6.9737	10.7076	.2055	.6408
A10	6.7491	10.4449	.2624	.6342
A11	6.9807	10.4654	.2917	.6311
A12	7.2509	11.4044	.0939	.6487
A13	7.1439	10.9388	.2128	.6403
A14	6.9439	10.3343	.3233	.6272
A15	6.6263	10.5684	.2412	.6368
A16	6.7368	10.6020	.2128	.6402
A17	7.0333	10.8759	.1682	.6445
A18	6.7772	10.3352	.2971	.6299
A19	7.1632	11.2194	.1010	.6492
A20	6.9526	10.4670	.2807	.6322
A21	6.9456	10.5682	.2442	.6364
A22	6.7860	10.5200	.2375	.6373
A23	7.1035	10.7573	.2545	.6361

Denek sayısı = 570

Madde sayısı = 23

Guttman Split-half = .6096

EK. 2
FAKTÖR ANALİZİ *

Maddeler	Özdeğerler	Yüzelik Katkı	Toplam Varyans
A1	2.75699	12.0	12.0
A2	1.51596	6.6	18.6
A3	1.37057	6.0	24.5
A4	1.30234	5.7	30.2
A5	1.23588	5.4	35.6
A6	1.15160	5.0	40.6
A7	1.05574	4.6	45.2
A8	1.04649	4.5	49.7
A9	1.00973	4.4	54.1
A10	.95193	4.1	58.2
A11	.93163	4.1	62.3
A12	.92496	4.0	66.3
A13	.86997	3.8	70.1
A14	.80985	3.5	73.6
A15	.79609	3.5	77.1
A16	.76385	3.3	80.4
A17	.73260	3.2	73.6
A18	.70287	3.1	86.6
A19	.68936	3.0	89.6
A20	.64096	2.8	92.4
A21	.63572	2.8	95.2
A22	.56865	2.5	97.7
A23	.53624	2.3	100.0

* principal components analysis.

FAKTÖR MATRIX

	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5	Faktör 6	Faktör 7	Faktör 8	Faktör 9
1	.36								
2	-.37	-.37					.36	-.38	-.32
3	.44	.32							
4	.59	.59							
5							-.31	.42	
6			.37		.39				
7	.37	-.41							
8		.47		.35					
9	.30		.51	.39	.41				
10	.42			.39					
11	.45			.33					
12		.30			.41				
13	.33		-.34	.35	-.35			.33	.33
14	.49								.43
15	.39								
16	.31		.30	-.30					
17			.45				.33		
18	.44			-.31					
19		.38			-.49				.34
20	.42				-.42				
21	.33			-.33	.37		-.30		
22	.35				-.42		-.32		
23	.39						.32	.44	

EK. 3

İLERİ ANALİZ (LSD) TEST SONUÇLARI

Tablo-1

Öğretmenlerin En Uzun Süre Yaşadıkları Yere Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	ENUZ	G G G G r r r r p p p p 4 2 3 1	2.39 Grup 1=Büyük kent Grup 2=Kent Grup 3=İlçe Grup 4=Bucak-Köy
6.1899	Grp 4		
7.3333	Grp 2	*	
7.3835	Grp 3	*	
7.5405	Grp 1	*	

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-2

Öğretmenlerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	BOD	G G G G G G G r r r r r r r p p p p p p p 2 1 3 5 7 4 6	2.38 Grup 1=Okur-yazar olmayan Grup 2=Okur-yazar Grup 3=İlkokul Mez. Grup 4=Ortaokul Mez. Grup 5=Lise Mez. Grup 6=Meslek Lis. Mez. Grup 7=Y.okul. üni. Mez.
6.5745	Grp 2		
6.6557	Grp 1		
7.1468	Grp 3		
7.7069	Grp 5	*	
7.8065	Grp 7		
8.0822	Grp 4	* * *	
8.2059	Grp 6	* *	

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-3

Öğretmenlerin Annelerinin Öğrenim Durumlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	AOD	G r P 1	G r P 2	G r P 3	G r P 4	2.39
6.8817	Grp 1					Grup 1=Okur-Yazar Olmayan
7.0500	Grp 2					Grup 2=Okur-Yazar
7.5465	Grp 3	*				Grup 3=İlkokul mezunu
7.8636	Grp 4					Grup 4=Ortaokul mezunu ve üstü

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-4

Öğretmenlerin Babalarının Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	BMES	G r P 1	G r P 2	G r P 3	G r P 4	G r P 5	G r P 6	G r P 7	G r P 8	2.39
6.7012	Grp 1									Grup 1=Çiftçi
6.8837	Grp 7									Grup 2=İşçi
7.1014	Grp 2									Grup 3=Memur
7.5000	Grp 8									Grup 4=Öğretmen
7.8333	Grp 5									Grup 5=Pro.Ser.Mes.
7.9085	Grp 3	*	*							Grup 6=Sanayici
7.9111	Grp 4	*								Grup 7=Küçük esnaf
8.1111	Grp 6	*								Grup 8=Diğer

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-5

Oğretmenlerin Kardeş Sayılarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	KACK	G G G G G G	2.39
		r r r r r r	Grup 1=Tek kardeş
		p p p p p p	Grup 2=İki kardeş
		6 4 3 5 2 1	Grup 3=Üç kardeş
			Grup 4=Dört kardeş
			Grup 5=Beş kardeş
			Grup 6=Altı kardeş ve üstü
6.6644	Grp 6		
7.2479	Grp 4		
7.3916	Grp 3		
7.5402	Grp 5		
7.8413	Grp 2	*	
8.6154	Grp 1	*	

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-6

Oğretmenlerin, Öğrencilerine Kazandırmayı Amaçladıkları En Önemli Değere İlişkin Düşüncelerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	DEGER2	G G G G G G	2.39
		r r r r r r	Grup 1=Disiplin
		p p p p p p	Grup 2=Dürüstlük
		4 5 2 6 3 1	Grup 3=Sevgi
			Grup 4=Özdisiplin
			Grup 5=Saygı
			Grup 6=Yardımlaşma
6.6087	Grp 4		
6.6304	Grp 5		
7.1690	Grp 2		
7.6037	Grp 6		
7.7107	Grp 3	*	
8.3333	Grp 1	*	

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-7

Öğretmenlerin, Öğrencileri Üzerindeki Kişilik Özelliklerinin Etkilerini Algılamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	OGRET	G	G	G	G	G	G	
		r	r	r	r	r	r	2.38
		p	p	p	p	p	p	Grup 1=Başarı çalışmayla ilgilidir
		6	2	1	5	4	3	Grup 2=Sevgi, güven, il., dem. kiş.
5.8696	Grp 6							Grup 3=Etkim yok
7.2011	Grp 2							Grup 4=Öğr. ve öğret. kiş. gör. değ.
7.3553	Grp 1	*						Grup 5=Dis., saygılı olma, kur. uyma
7.5417	Grp 5							Grup 6=Olumlu etki
7.6935	Grp 4	*						
8.1818	Grp 3							

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-8

Öğretmenlerin Sınıf İçi Disiplin Anlayışını Tanımlamalarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	DIS	G	G	G	G	G	G	
		r	r	r	r	r	r	2.40
		p	p	p	p	p	p	Grup 1=Biribirine karşı saygı, sevgi
		3	1	5	4	2	6	Grup 2=Sınıf kurallarına uygun dav.
6.8155	Grp 3							Grup 3=Özdisiplin, derse bir. kat.
7.0365	Grp 1							Grup 4=Otorite ve sessizlik
7.0909	Grp 5							Grup 5=Hoşgörü ve karşılıklı
7.3036	Grp 4							an.sın.
7.8106	Grp 2	*	*					Grup 6=Diğer
7.9444	Grp 6							

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-9

Öğretmenlerin Mesleğini Psikolojik Olarak Değerlendirmesine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	PSI	G	G	G	2.39
		r	r	r	Grup 1=Çok yıpratıcı
		p	p	p	Grup 2=Normal
		3	2	1	Grup 3=Canlılık verici, güdüleyici
6.8523	Grp 3				
7.1565	Grp 2				
7.6151	Grp 1	*			

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-10

Öğretmenlerin Mesleki Geleceklerine İlişkin Düşüncelerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

Mean	GEL2	G	G	G	G	2.39
		r	r	r	r	Grup 1=Mesleğe devam edecek
		p	p	p	p	Grup 2=Meslek değiştirecek
		1	2	4	3	Grup 3=Meslekten ayrılıp çalışmayacak
7.0704	Grp 1					Grup 4=Diğer
7.3077	Grp 2					
7.3194	Grp 4					
7.8320	Grp 3	*				

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-11
Öğrencilerin Okudukları Sınıflara (Öğretmenlerine) Göre Kontrol Odağı Ölçek
Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi
Sonuçları

X	OKUL	G G G G G G G G G G G G G	1.35
4,9800	Grp 9	r r r r r r r r r r r r r	Grup 1=0-3 yıl
5,2500	Grp 8	p p p p p p p p p p p p p	Grup 2=4-5 yıl
5,5556	Grp 6	1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1	Grup 3=6-10 yıl
5,7568	Grp12	9 8 6 2 0 1 3 1 5 4 2 7 3	Grup 4=11 yıl ve üstü
5,9231	Grp10	*	
6,6471	Grp 1	* * *	
7,1304	Grp 3	* * * * *	
7,3200	Grp11	* * * * *	
7,3256	Grp 5	* * * * *	
7,7111	Grp 4	* * * * * *	
8,5435	Grp 2	* * * * * * * * * *	
9,2692	Grp 7	* * * * * * * * * *	
9,3030	Grp13	* * * * * * * * * *	

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermekte

Tablo-12
Öğrencilerin Yaşlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki
Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	YAS	G G G G	Grup 1 = 9 yaş
6,3333	Grp 4	r r r r	Grup 2 = 10-11 yaş
6,5942	Grp 2	P P P P	Grup 3 = 12 yaş
7,3806	Grp 3	4 2 3 1	Grup 4 = 14 yaş ve üstü
7,8649	Grp 1	* *	

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-13

Öğrencilerin Kardeş Sayılarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları
Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	KARSAY	G G G G G G G G G	r r r r r r r r r	p p p p p p p p p	1 2 8 7 3 9 6 4 5	Grup 1 = İlk ya da tek çocuk Grup 2 = 2 Grup 3 = 3 yaş Grup 4 = 4
5,5263	Grp 1					
6,5540	Grp 2					
6,6923	Grp 8					
6,7778	Grp 7					
6,9535	Grp 3	*				
7,2857	Grp 9	*				
7,3529	Grp 6	*				
7,8676	Grp 4	* *			*	
7,8824	Grp 5	* *			*	

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-14

Öğrencilerin Kardeş Sıralarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları
Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	KARSIR	G G G G G G G G G	r r r r r r r r r	p p p p p p p p p	6 1 7 2 8 4 3 5 9	Grup 1 = İlk ya da tek çocuk Grup 2 = 2. çocuk Grup 3 = 3. çocuk Grup 4 = 4. çocuk
6,2778	Grp 6					
6,6063	Grp 1					
6,7143	Grp 7					
7,0365	Grp 2					
7,2500	Grp 8					
7,3333	Grp 4					
7,4091	Grp 3	*				
7,9130	Grp 5	* *				
8,7500	Grp 9					

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-15

Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	BABOGR	G	G	G	G	G	G
5,0625	Grp 6	r	r	r	r	r	r
5,8000	Grp 5	p	p	p	p	p	p
7,2615	Grp 4						
7,4732	Grp 3						
7,4754	Grp 2						
7,5000	Grp 1						

Grup 1 = Okur-yazar değil
Grup 2 = Okur-yazar
Grup 3 = İlkokul mezunu
Grup 4 = Ortaokul mezunu
Grup 5 = Lise mezunu
Grup 6 = Yüksek okul mezunu

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-16

Öğrencilerin Babalarının Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	BABME	G	G	G	G	G	G	G	G	G
5,4091	Grp 5	r	r	r	r	r	r	r	r	r
6,0000	Grp 3	p	p	p	p	p	p	p	p	p
6,4038	Grp 4									
6,9712	Grp 3									
7,0303	Grp 1									
7,2195	Grp 2									
7,3500	Grp 7									
7,4000	Grp 7									
7,6400	Grp10									
7,6977	Grp 6									

Grup 1 = İşçi
Grup 2 = Küçük esnaf
Grup 3 = Zanaatkar
Grup 4 = Memur, Öğretmen
Grup 5 = Pro. Ser. Meslek
Grup 6 = Hizmetli
Grup 7 = Emekli
Grup 8 = Müt., Taşeron, Serbest
Grup 9 = Şöför

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-17

Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Durumlarına Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	ANNEOGR	G G G G G G	r r r r r r	p p p p p p	6 5 4 3 2 1	
4,9167	Grp 6					
5,4400	Grp 5					
5,8462	Grp 4					
7,2721	Grp 3	*	*	*		
7,4464	Grp 2	*	*	*		
7,7419	Grp 1	*	*	*		

Grup 1 = Okur-yazar değil
 Grup 2 = Okur-yazar
 Grup 3 = İlkokul mezunu
 Grup 4 = Ortaokul mezunu
 Grup 5 = Lise mezunu
 Grup 6 = Yüksek okul mezunu

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

Tablo-18

Öğrencilerin Annelerinin Mesleklerine Göre Kontrol Odağı Ölçek Puanlarının Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin Uygulanan İleri Analiz (LSD) Testi Sonuçları

X	ANNEME	G G	G G G	r r	r r r	p p	p p p	3 2	5 1 4	
4,4286	Grp 3									
5,7000	Grp 2									
6,9000	Grp 5			*						
7,1545	Grp 1			*	*					
7,3793	Grp 4			*	*					

Grup 1 = Ev kadını
 Grup 2 = Pro. Ser. Meslek
 Grup 3 = Memur, Öğretmen
 Grup 4 = İşçi, Hizmetli
 Grup 5 = Diğer (İşsiz, Hasta..)

* İstatistiksel olarak anlamlı farklılığı göstermektedir.

EK. 4

İZİN

T.C.
MILLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
İZMİR İLİ
MILLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

16 NISAN 1994

SAYI : 35. Eğt.Öğr.Hzm.Şb.600.1 42036

KONU : Hadiye KÜÇÜKKARAGÖZ

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İZMİR

ilgi: a) Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğünün 06.04.1994 tarih ve 1023 sayılı yazıları.

b) Valilik Makamınının 12.04.1994 tarih ve 35.Eğt.Öğr.Hzm.Şb.600.1-41900 sayılı Olur.

Üniversitenize bağlı Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı doktora öğrencisi Hadiye KÜÇÜKKARAGÖZ "İlkokullarda öğrencilerin Kontrol Odaklarının Oluşumu ve Sınıf İçi Etkileşiminde Öğretmen Kontrol Odağının Rolü" konulu tez çalışması yapma isteği ilgi (a) yazı ile bildirilmiştir.

Söz konusu tez çalışmasının ilişik listede isimleri belirtilen okullarımızdaki öğretmen ve öğrenciler üzerinde yapılması Valilik Makamının ilgi (b) Olur'u ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi rica ederim.

VALİ ADINA

Ethem GÜVEN
Şube Müdürü

EK: Liste (1 adet)

OKULLAR LİSTESİ

BALÇOVA

Asil Nadir İlkokulu
Balçova İlkokulu

BUCA

Umurbey İlkokulu
Tuğsavul İlkokulu
Vali Rahmi Bey İlkokulu
Kuru Çeşme İlkokulu

BERGAMA

Zübeyde Hanım İlkokulu
14 Eylül İlkokulu

ÇEŞME

Alaçatı İlkokulu
Namık Kemal İlkokulu

KARŞIYAKA

Hamdullah Suphi Tanrıöver İlköğretim Okulu
Kuyumcu Abdullah Altınçubuk İlkokulu
Emlak Bankası İlkokulu
Ankara İlkokulu
Şehit Nazım Bey İlkokulu
Evren Paşa İlkokulu
Metaş İlkokulu
Mehmet Seniye Özbey İlkokulu

KONAK

Gazi İlkokulu
Agah Efendi İlköğretim Okulu
Hakimiyet-i Milliye İlköğretim Okulu
M.Necati Bey İlkokulu
Levent İlkokulu
Çimentepe İlkokulu
Emir Sultan İlkokulu

TORBALI

Cengiz Topel İlkokulu
Fatih İlkokulu

Değerli Meslektaşım,

Eğitim alanında bir araştırma yapmaktayım. İki form biçiminde size sunulan konularda görüşlerinize başvurmam gerekmektedir. Her iki formda da kimliğinizi belirtmeden, en doğru bilgiyi vermeniz araştırmanın bilimselliği açısından önem taşımaktadır.

1. form, bireysel durumunuzla ilgili bazı soruları; 2. form ise, yaşam görüşünüz, düşüncelerinizle ilgili (bir dizi) maddeleri içermektedir. 2. form ile ilgili ayrıntılı bir açıklama ayrıca yapılmıştır.

Bu araştırmanın yapılabilmesi için İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün onay ve izni alınmıştır. Elde edilen sonuçlar yalnızca araştırma amacıyla kullanılacaktır.

Araştırmaya yaptığınız katkılardan dolayı teşekkür ederim.

Araştırmacı

BİREYSEL DURUM FORMU

1- Cinsiyetiniz

( ) Kadın ( ) Erkek

2- Yaşınız:

- ( ) 20-24
( ) 25-29
( ) 30-34
( ) 35-39
( ) 40 ve üstü

3- Medeni durumunuz

- ( ) Evli
( ) Bekar
( ) Dul
( ) Diğer.....

4- En uzun süre yaşadığınız yer

- ( ) Büyük kent (İst, Ank, İzm, v.b.)
( ) Kent
( ) İlçe
( ) Bucak-Köy

5- Doğum yeri

Büyük kent

Kent

İlçe

Bucak-Köy

Babanızın

( )

( )

( )

( )

Annenizin

( )

( )

( )

( )

6- Öğrenim durumu

Okur-yazar
değil

Okur-
Yazar

İlkokul
Mez.

Ortaok.
Mez.

Lise
Mez.

Mes.
Mez.

Lis.

Yük.Ok.
Fakülte

Babanızın ( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

Annenizin ( )

( )

( )

( )

( )

( )

( )

7- Meslekler

Çiftçi

İşçi

Memur

Öğretmen

Profesyonel serbest meslekler

(Doktor, Avukat, mimar, v.b.)

Sanayici, müteahhit, tüccar

Küçük esnaf

Ev kadını

Diğer (Belirtiniz)

Baba

( )

Anne

( )

8- Kaç kardeşiniz, baştan kaçınıcı çocuksunuz?

..... kardeş, ... çocuk

19- Hangi semtte oturuyorsunuz, lütfen semtin ismini yazarak belirtiniz.

Üst SES ( )   Orta SES ( )   Alt SES ( )

10- Aylık toplam gelirinüz (Maaş, ek iş ücreti, tarım geliri, evdeki diğer bireylerin kazancı v.b. dahil)

- ( ) 7.000.000 TL ve daha az
( ) 7.000.000 TL - 15.000.000 TL
( ) 15.000.000 ve üstü

11- Sizce ailenizin ekonomik durumu Türkiye ölçeğinde hangi konumdadır.

- ( ) Çok iyi
( ) İyi
( ) Orta
( ) Kötü
( ) Çok kötü

12- Bitirmiş olduğunuz lise ya da dengi okul aşağıdakilerden hangisidir.

- ( ) Öğretmen okulu
( ) Lise
( ) Öğretmen lisesi
( ) Diğer .....

13- Orta öğreniminizi nasıl tamamladınız

- ( ) Ailemin yanında
( ) Yatılı ilköğretim okulunda
( ) Parasız yatılı normal orta-lisede
( ) Ailemden uzakta, yakınlarımın yanında
( ) Diğer (Belirtiniz) .....

14- Eğer yüksek öğreniminiz var ise aşağıdakilerden hangisidir.

- Açık öğretim önlisans
 Meslek Y. Okulu
 Açık öğretim lisans
 Fakülte.....
 Diğer (Belirtiniz) .....

15- Kaç yıllık öğretmensiniz

- 0 -5
 6 -10
 11-20

021yıl_vedahafazla _____

16- Şu anda bulunduğunuz yerde kaç yıldır çalışıyorsunuz.

- 0-3
 4-5
 6-10
 10 ve üstü .....(Belirtiniz)

17- Şu anda öğretmenlik yaptığınız sınıfı kaç yıldır okutuyorsunuz?

.....

18--Mesleğinizi değerlendirirseniz aşağıdakilerden hangisine katılırsınız

- Çok yıpratıcı
 Normal
 Canlılık verici, güdüleyici
 Diğer (Belirtiniz).....

19- Daha iyi bir öğretmen olmanızı engelleyen etkenler nelerdir? Önem sırasına göre işaretleyiniz.

- Ekonomik zorluklar
 Meslek eğitiminin yetersizliği
 Okul ve sınıfın fiziki durumu, öğrenci sayısının fazlalığı
 Yönetim
 Diğer (Belirtiniz).....

20- Etkili bir öğretmende bulunması gereken en önemli özellikleri belirtiniz

- 1- .....
2- .....
.....

21- Öğrencilerinize aşağıdaki değerlerden hangilerini kazandırmayı amaçlıyorsunuz.
(Önem sırasına göre derecelendirerek belirtiniz)

- Disiplin
- Dürüstlük
- İnsan sevgisi
- Öz disiplin
- Saygı
- İnsanlara hizmet verme
- Yardımlaşma
- Diğer (Belirtiniz).....

22- Kişilik özelliklerinizin öğrencileriniz üzerindeki etkilerinin neler olduğunu düşünüyorsunuz. Belirtiniz.

.....
.....

23- Öğretimde hangi yöntemleri kullanıyorsunuz belirtiniz

.....
.....
.....

24- Sınıf içinde disiplin ne demektir kendi ifadenizle yazar mısınız.

.....
.....

25- Geleceğe ilişkin düşünceleriniz.

- Öğretmen olarak mesleğime devam edeceğim
- Bir başka mesleğe geçeceğim
- Meslekten ayrılıp çalışmayacağım
- Ek iş yapacağım
- Diğer

KONTROL ODAGI ÖLÇEĞİ

Bu form ile, toplumumuzdaki bazı önemi olayların farklı insanları etkileme biçiminin bulunması amaçlanmaktadır. Her maddede “a” ya da “b” harfleriyle gösterilen iki seçenek bulunmaktadır. Lütfen; her seçenek çiftinde sizin kendi görüşünüze göre gerçeği yansıttığına en çok inandığınız cümleyi (yalnız bir cümleyi) seçiniz.

Seçiminizi yaparken, seçmenizi gerektiğini düşündüğünüz veya doğru olmasını arzu ettiğiniz cümleyi değil, gerçekten daha doğru olduğuna inandığınız cümleyi seçiniz. Bu ölçek kişisel inançlarla ilgilidir; bunun için “doğru” ya da “yanlış” cevap diye bir durum söz konusu değildir.

Ölçekteki cümle çiftleri ile ilgili tercihlerinizi size verilen cevap kağıdı üzerinde belirteceksiniz. Okuduğunuz cümle çiftinin numarasını cevap kağıdında bulunuz ve seçtiğiniz cümleyi gösteren harfin yanındaki parantezin içine (x) işareti koyunuz.

Bazı maddelerde her iki cümleye de inandığınızı ya da hiç birine inanmadığınızı düşünebilirsiniz. Böyle durumlarda, kendi görüşünüz açısından gerçeğe uygun olduğuna daha çok inandığınız cümleyi seçiniz. Seçim yaparken her bir cümle için bağımsız karar veriniz; önceki tercihlerinizden etkilenmeyiniz.

1. a) Ana-babaları çok fazla cezalandırdıkları için çocuklar problemlili oluyor.
b) Günümüz çocuklarının çoğunun problemi, ana-babaları tarafından aşırı serbest bırakılmalarıdır.
2. a) İnsanların yaşamındaki mutsuzlukların çoğu, biraz da şanssızlıklarına bağlıdır.
b) İnsanların talihsizlikleri yaptıkları hataların sonucudur.
3. a) Savaşların başlıca nedenlerinden biri, halkın siyasetle yeterince ilgilenmemesidir.
b) İnsanlar savaşı önlemek için ne kadar çaba harcarsa harcasın, her zaman savaş olacaktır.
4. a) İnsanlar bu dünyada hak ettikleri saygıyı er geç görürler.
b) İnsan ne kadar çabalarsa çabalasın ne yazık ki değeri anlaşılmaz.
5. a) Öğretmenlerin öğrencilere haksızlık yaptığı fikri saçmadır.
b) Öğrencilerin çoğu, notlarının tesadüfi olaylardan etkilendiğini fark etmez.

6. a) Koşullar uygun değilse insan başarılı bir lider olamaz.
b) Lider olamayan yetenekli insanlar, fırsatları değerlendirememiş kişilerdir.
7. a) Ne kadar uğraşsanız da bazı insanlar sizden hoşlanmaz.
b) Kendilerini başkalarına sevdirmeyen kişiler, başlarıyla nasıl geçinileceğini bilmeyenlerdir.
8. a) İnsanın kişiliğinin belirlenmesinde en önemli rolü kalıtım oynar.
b) İnsanların nasıl biri olacaklarını kendi hayat tecrübeleri belirler.
9. a) Bir şey olacaksa eninde sonunda olduğuna sık sık tamk olmuşumdur.
b) Ne yapacağıma kesin karar vermek kadere güvenmekten daima daha iyidir.
10. a) İyi hazırlanmış bşr öğrenci için, adil olmayan bir sınav hemen hemen söz konusu olamaz.
b) Sınav sonuçları derste işlenenle çoğu kez o kadar ilişkisiz oluyor ki, çalışmanın anlamı kalmıyor.
11. a) Başarılı olmak çok çalışmaya bağlıdır; şansın bunda ya hiç ya da küçük bir payı vardır.
b) İyi bir iş bulmak, temelde, doğru zamanda doğru yerde bulunmaya bağlıdır.
12. a) Hükümetin kararlarında sade vatandaş etkili olabilir.
b) Bu dünya güç sahibi bir kaç kişi tarafından yönetilmektedir ve sade vatandaşın bu konuda yapabileceği fazla bir şey yoktur.
13. a) Yaptığım planları yürütebileceğimden hemen hemen eminimdir.
b) Çok uzun vadeli planlar yapmak her zaman akıllıca olmayabilir, çünkü bir çok şey zaten iyi ya da kötü şansa bağlıdır.
14. a) Hiç bir yönü iyi olmayan insanlar vardır.
b) Herkesin iyi bir tarafı vardır.

(DEVAMI VAR)

15. a) Benim açımdan istediğimi elde etmenin talihle bir ilgisi yoktur.
b) Çoğu durumda, yazı-tura atarak da isabetli kararlar verebiliriz.
16. a) Kimin patron olacağı genellikle, doğru yerde ilkönce bulunma şansına kimin .
sahip olduğuna bağlıdır.
b) İnsanlara doğru şeyi yaptırmak bir yetenek işidir; şansın bunda payı ya hiç . . .
yoktur ya da çok azdır.
17. a) Dünya meseleleri söz konusu olduğunda çoğumuz anlayamadığımız ve kont
rol edemediğimiz güçlerin kurbanıyızdır.
b) İnsanlar, siyasal ve sosyal konularda aktif rol alarak dünya olaylarını kontrol
edebilirler.
18. a) Bir çok insan rastlantıların yaşamlarını ne derece etkilediğinin farkında de-
ğildir.
b) Aslında “şans” diye bir şey yoktur.
19. a) İnsan, hatalarını kabul edebilmelidir.
b) Genelde en iyisi insanların hatalarını örtbas etmesidir.
20. a) Bir insanın sizden gerçekten hoşlanıp hoşlanmadığını bilmek zordur.
b) Kaç arkadaşınızın olduğu, ne kadar iyi olduğunuza bağlıdır.
21. a) Uzun vadede yaşamınızdaki kötü şeyler, iyi şeylerle dengelenir.
b) Çoğu talihsizlikler yetenek eksikliğinin, ihmalin, tembelliğin ya da her üçü-
nün birden sonucudur.
22. a) Yeterli çabayla siyasal yolsuzlukları ortadan kaldırabiliriz.
b) Siyasetçilerin kapalı kapılar ardında yaptıkları üzerinde halkın fazla bir kont-
rolü yoktur.

(DEVAMI VAR)

23. a) Öğretmenlerin verdikleri notları nasıl belirlediklerini bazen anlayamıyorum.
b) Aldığım notlarla çalışma derecem arasında doğrudan bir bağlantı vardır.
24. a) İyi bir lider, ne yapacaklarına halkın bizzat karar vermesini bekler.
b) İyi bir lider herkesin görevinin ne olduğunu bizzat belirler.
25. a) Çoğu kez başıma gelenler üzerinde çok az etkiye sahip olduğumu hissedirim.
b) Şans ya da talihin yaşamımda önemli bir rol oynadığına inanmam.
26. a) İnsanlar arkadaşça olmaya çalışmadıkları için yalnızdırlar.
b) İnsanları memnun etmek için çok fazla çalışmanın yararı yoktur, sizden hoşlanırsa hoşlanırlar.
27. a) Liselerde atletizme gereğinden fazla önem veriliyor.
b) Takım sporları kişiliğin oluşumu için mükemmel bir yoldur.
28. a) Başıma ne gelmişse, kendi yaptıklarımıdır.
b) Yaşamımın alacağı yön üzerinde bazen yeterince kontrolümün olmadığını hissediyorum.
29. a) Siyasetçilerin neden öyle davrandıklarını çoğu kez anlayamıyorum.
b) Yerel ve ulusal düzeydeki kötü idareden uzun vadede halk sorumludur.

(DEVAMI VAR)

Sevgili öğrenci,

Aşağıda sizinle ilgili bilgi içeren sorular bulunmaktadır. Vereceğiniz cevaplar bilimsel bir araştırmada kullanılacaktır. Sizden istenen kendinizle ilgili en doğru bilgiyi vermenizdir. Araştırmanın sağlıklı sonuç vermesi cevaplarınızın samimiyetine bağlıdır. Soruları okuduktan sonra size uygun olan seçeneği (x) işareti ile işaretleyiniz.

Teşekkür ederim.

BİREYSEL DURUM FORMU

1- Cinsiyetiniz

( ) Kız ( ) Erkek

2- Yaşınız:

3- Öğrenim durumu

	Okur-yazar değil	Okur- Yazar	İlkokul Mez.	Ortaok. Mez.	Lise Mez.	Mes. Mez.	Lis. Mez.	Yük.Ok. Fakülte
Babanızın ( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )
Annenizin ( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )	( )

4- Meslekler

Çiftçi

İşçi

Memur

Öğretmen

Profesyonel serbest meslekler

(Doktor, Avukat, mimar, v.b.)

Sanayici, müteahhit, tüccar

Küçük esnaf

Ev kadını

Diğer (Belirtiniz)

Baba

Anne

( )

( )

5- Kaç kardeşiniz, baştan kaçınıcı çocuksunuz?

..... kardeş, ... çocuk

6- Kaç odalı bir evde oturuyorsunuz? Kendinize ait bir odanız varmı? Yok ise kiminle paylaşıyorsunuz?-----

Nowicki-Strickland Kontrol Odacı Ölçeği (Kısa Form)

Yönerge ; Sevgili Öğrenci Arkadaşım

Aşağıda bir dizi soru bulunmaktadır. Her soruyu dikkatlice okuyunuz. Sorunun cevabı size göre "Evet" ise evet'i daire içine alınız. "Hayır" ise hayır'ı daire içine alınız. Bu bir sınav değildir. Bu sorulara verdiğiniz cevaplar sizin görüşlerinizi açıklayacaktır. Sonuçlar sadece araştırma amacıyla kullanılacaktır.

Başarılar.

1- Bazı çocuklar doğuştan şanslı mıdır ?

1) Evet 2) Hayır

2- Nasıl olsa hiçbir şeyin istenen biçimde sonuçlanmadığı düşüncesi ile, çok çalışmanın hiçbir işe yaramadığı kanısında mısınız ?

1) Evet 2) Hayır

3- Ana babaların, çocuklarının söylediklerine genellikle gereken önemi verdikleri kanısında mısınız ?

1) Evet 2) Hayır

4- Herhangi bir konuya ilişkin olarak ana babanızın düşüncesini değiştirebilmenin hemen hemen olanaksız olduğu kanısında mısınız ?

1) Evet 2) Hayır

5- Yanlış bir şey yaptığımızda onu düzeltmek için yapabileceğiniz pek bir şey olmadığı kanısında mı olursunuz ?

1) Evet 2) Hayır

6- Çocukların çoğunun sporda doğuştan yetenekli olduğuna mı inanırsınız ?

1) Evet 2) Hayır

7- Yaştlarınızın çoğunun sizden daha güçlü olduğu kanısında mısınız ?

1) Evet 2) Hayır

8- Sorunlarının çoğunu çözenin en iyi yollarından birinin onlara boş vermek olduğu kanısında mısınız ?

1) Evet 2) Hayır

9- Kendi yaşınızdaki biri size vurmaya kalkıştırsa onu durdurmak için yapabileceğiniz pek birşey olmadığı kanısında mısınız ?

1) Evet 2) Hayır

10- Size kötü davrandıklarında genellikle bunun sebepsiz yere olduğu duygusuna kapılır mısınız ?

1) Evet 2) Hayır

11- Ne yaparsanız yapın olabilecek kötü şeyleri durduramayacağınıza inanıyor musunuz ?

1) Evet 2) Hayır

12- Evinizde işlerin istediğiniz biçimde olması için çalışmanızın genellikle yararlı olmayacağı kanısında mısınız ?

1) Evet 2) Hayır

13- Yaşitlarınızdan birinin size düşmanca davranacağını hissettiğinizde bu durumu değiştirmek için yapabileceğiniz birşey olmadığını mı düşünürsünüz ?

1) Evet 2) Hayır

14- Genellikle evde ne yemek istediğinize ilişkin size söz düşmediği kanısında mısınız ?

1) Evet 2) Hayır

15- Biri sizden hoşlanmadığında bu konuda yapabileceğiniz pek fazla birşey olmadığı kanısında mısınız ?

1) evet 2) Hayır

16- Diğer Çocukların çoğunun sizden daha akıllı olması nedeniyle okulda çaba göstermenin pek yararlı olmadığı kanısında mısınız ?

1) Evet 2) Hayır

17- Önceden planlamanın işleri daha iyi sonuçlandıracağına inanır mısınız ?

1) Evet 2) Hayır

18- Çoğunlukla aile kararları üzerinde pek etkili olmadığı kanısında mısınız ?

1) Evet 2) Hayır

19- İyi dileklerde bulunmanın iyi şeylerin oluşmasını sağlayacağına inanıyor musunuz ?

1) Evet 2) Hayır

EK-6

GÖRÜŞME FORMU VE EK SORULARI

1)SİZCE İNSANLARIN BİRBİRLERİNDEN HOŞLANIP HOŞLANMAMALARI NELERE BAĞLIDIR ?

Ek soru no : / / / /

İ ..... D

2)YAŞAMINIZDA ÇEŞİTLİ TERSLİKLERLE KARŞILAŞTIĞINIZDA NELER DÜŞÜNÜRSÜNÜZ ?

Ek soru no : / / / /

İ ..... D

3)ÇALIŞIP-ÇABALAMA VE KAZANMA KONUSUNDA NELER DÜŞÜNÜRSÜNÜZ ?

Ek soru no : / / / /

İ ..... D

4)SİZCE HASTALIĞA NEDEN YAKALANIRIZ ?

Ek soru no : / / / /

İ ..... D

5)ŞANS, KADER, BUGÜN VE GELECEK HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİNİZİ NASIL ÖZETLEYEBİLİRSİNİZ ?

Ek soru no : / / / /

İ ..... D

ÖZEL AÇIKLAMA

Genel Değerlendirme (Toplam/ortalama)

İ ..... D

Denek adı, soyadı :

Puan :

No :

(GÖRÜŞME EK NOTLARI)

(1) 2. Biri sizden hoşalanmadığında, bu konuda yapabileceğiniz pek fazla bir şey olmadığını düşünür müsünüz ?

(HAYIR-EVET)

22. İnsanların sizden hoşlanıp hoşlanmamalarının sizin kendi davranışlarınıza bağlı olduğu kanısında mısınız ? (EVET-HAYIR)
- (2) 4. İşleriniz ters gittiğinde, bundan, başkalarından çok kendinizi sorumlu görür müsünüz ? (EVET-HAYIR)
11. Bir kaza yaptığınızda, ihmalkarlığınızdan dolayı kendinizi suçlar mısınız ? (EVET-HAYIR)
15. Cezalandırıldığınızda, genellikle bunun uygun bir nedene dayanmadığını düşünür müsünüz ? (HAYIR-EVET)
- (3) 6. Yeterince çalışan herhangi bir öğrencinin her dersten geçebileceğine inanır mısınız ? (EVET-HAYIR)
8. Ücret artışı belli bir düzene bağlanmamış bir işiniz olsaydı, hakettiğinizi düşündüğünüz halde, ücret artışını kendiliğinden yapıncaya dek bekler miydiniz ? (HAYIR-EVET)
16. Ödevlerinizi yapıp-yapmamanın alacağınız notlar üzerinde etkili olduğu kanısında mısınız ? (EVET-HAYIR)
18. Çözmeye uğraşmadan da çoğu problemin kendiliğinden çözüleceğine inanır mısınız ? (HAYIR-EVET)
20. Nasıl olsa hiçbir şeyin istenen biçimde sonuçlanmadığı düşüncesiyle, çok çalışmanın hiçbir işe yaramadığı kanısında mısınız ? (HAYIR-EVET)
- (4) 1. Soğuk algınlığını engelleyebileceğinize inanır mısınız ? (HAYIR-EVET)
10. Hiç hastalanmamış kişilerin sadece çok şanslı oldukları için hastalanmadıklarına inanır mısınız ? (HAYIR-EVET)
13. Ortalıkta çok çeşitli, bilinmeyen hastalıklar bulunduğu ve bunlardan birine nasıl ya da ne zaman yakalanacağınızı asla bilmeyeceğiniz görüşüne katılır mısınız ? (HAYIR-EVET)
14. Hastalandığınız zaman bu, kendi yaptığınız ya da yapmadığınız birşeylerden dolayı olmuştur görüşüne katılır mısınız ? (EVET-HAYIR)
23. İnsanların sağlığının kötü olması kendi dikkatsizliklerinin bir sonucudur görüşüne katılır mısınız ? (EVET-HAYIR)
- (5) 3. Dört yapraklı bir yonca bulsanız, bunun size şans getireceğine inanır mısınız ? (EVET-HAYIR)